

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

На правах рукопису

Дябел Лариса Іванівна

УДК 378.637.013.42 (043)

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ
В УМОВАХ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук

Науковий керівник
кандидат педагогічних наук, доцент
Ковчина Ірина Михайлівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
Інститут соціальної роботи та управління,
завідувач кафедри соціально-правового
захисту населення

Київ – 2008

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	11
1.1. Особливості висвітлення проблеми соціалізації особистості в соціальній педагогіці та інших суміжних науках.....	12
1.2. Специфіка соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету.....	37
1.3. Соціально-педагогічні чинники соціалізації студентів- першокурсників.....	62
Висновки до першого розділу	95
РОЗДІЛ 2	
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ВПЛИВІВ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ.....	101
2.1. Моделювання соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників.....	102
2.2. Оптимізація напрямів соціально-виховної роботи як умови соціалізації студентів-першокурсників.....	119
2.3. Результати перевірки ефективності забезпечення соціально-педагогічних умов соціалізації студентів- першокурсників.....	150
Висновки до другого розділу.....	170
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	172
ДОДАТКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	229

ВСТУП

Актуальність теми. Із входженням України у новий історичний період розвитку, виробленням стратегічного курсу держави на оновлення усіх сфер суспільного життя особливої значущості набуває проблема соціалізації молоді. Молода генерація визначає майбутнє будь-якої цивілізованої країни, тому підготовленість юнаків і дівчат до соціалізуючих впливів – своєрідний гарант стабільності нашої держави на шляху до європейської та світової інтеграції. Законодавчою базою для вирішення питань соціалізації підростаючого покоління є Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), закони України „Про освіту”, „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” та ін. Саме у цих документах задекларовано провідні принципи забезпечення різних видів соціалізації студентської молоді у вищих навчальних закладах і зокрема у педагогічних університетах. Водночас є всі підстави засвідчити наявність певного протиріччя між завданням держави сформувати у молоді таку життєву позицію і світобачення, які дозволятимуть їй крокувати в ногу з часом, сповна реалізовувати свій творчий потенціал, докладати усіх зусиль для розбудови демократичного суспільства й отримувати задоволення від життя у ньому і неготовністю сучасних студентів до відповідального проектування програм власної життєдіяльності, небажанням зайняти якомога вищий освітньо-професійний статус, певною зневірою щодо власних можливостей, пасивністю при зіткненні з труднощами.

Проблема соціалізації широко і багатогранно представлена у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених: вона вивчається з позиції педагогіки (С. Вітвицька, В. Галузинський, Л. Зданевич, С. Карпенчук, М. Красовицький, Т. Кричковська, Н. Лавриченко, Г. Левківська, В. Сорочинська, М. Папуча, І. Підласий), соціології (В. Городяненко, Г. Осіпов), соціальної педагогіки (О. Безпалько, М. Галагузова, М. Євтух,

А. Капська, І. Ковчина, Р. Вайнола, О. Карпенко, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Нікітін, Г. Овчаренко, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, С. Савченко, С. Шашенко), психології (Б. Ананьєв, Г. Андреева, Л. Божович, І. Булах, І. Кон, А. Петровський, В. Семиченко), філософії (В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Надольний). Творчий доробок цих вчених є методологічною основою розуміння соціалізації людини як активної особистісної самореалізації за нових умов життєдіяльності.

Педагогічною інтерпретацією механізмів соціалізації студентства в умовах вищої школи є позанавчальна діяльність. Актуальність представленої наукової проблеми зумовлена необхідністю розробки і впровадження у виховний процес вищих педагогічних закладів змістовних і новітніх технологій, інших педагогічних умов, що дозволяють більш активно й цілеспрямовано використовувати можливості позанавчальної діяльності для становлення студентів першого року навчання. Проте залишається недостатньо вивченим соціально-педагогічний аспект соціалізації таких студентів, що обумовлюється їхніми віковими соціально-психологічними особливостями, а також специфікою навчально-виховного процесу педагогічного університету, який розгортається у спеціально створеному соціально-виховуючому середовищі.

Відсутність у педагогіці єдиної теорії соціалізації особистості потребує подальшого розвитку теоретичних, технологічних та організаційних основ соціально-педагогічної роботи з студентами-першокурсниками педагогічного університету з метою їхньої успішної соціалізації. Таким чином, соціальна значущість і недостатня розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми нашого дослідження – *„Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету”*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до наукової комплексної програми кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління

Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова „Психолого-педагогічні засади професійної підготовки студентів до соціальної діяльності”. Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 8 від 26 лютого 2004 р.) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 6 від 14 червня 2005 р.).

Об'єкт дослідження – процес соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету у позанавчальній діяльності.

Мета дослідження – окреслити теоретичні засади соціалізації студентів-першокурсників, виявити характер та особливості соціалізуючих впливів на їхню особистість; обґрунтувати соціально-педагогічні умови, що сприяють досліджуваному процесу, та експериментально перевірити їх ефективність.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що процес соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету буде успішним, якщо:

- відбуватиметься на засадах відповідного діагностування, котре виявляє найбільш актуальні напрями роботи педагогів зі студентами-першокурсниками;
- забезпечуватимуться соціально-педагогічні умови, що сприяють соціалізації студентів-першокурсників;
- запропонована модель соціально-педагогічної роботи з першокурсниками буде реалізовуватись як засіб оптимізації процесу їхньої соціалізації.

Відповідно до мети та гіпотези поставлено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми соціалізації у філософській, педагогічній, соціологічній та психологічній літературі; уточнити і розкрити зміст основних понять дослідження.

2. Визначити й охарактеризувати особливості соціально-педагогічної адаптації студентів-першокурсників педагогічного університету як важливої стадії їхньої соціалізації.

3. Виявити критерії, відповідні їм показники та рівні соціалізованості студентів-першокурсників.

4. Розробити й апробувати модель соціально-педагогічної роботи у позанавчальний час щодо соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету.

5. Підготувати методичні рекомендації стосовно забезпечення повноцінної позитивної соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету.

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних теорій про особистість як багатофункціональну систему, що розвивається в процесі соціалізації; як активного суб'єкта цього процесу, що розгортається у відкритому соціальному просторі; про взаємозв'язок об'єктивних і суб'єктивних чинників у процесі формування особистості; принципи системного підходу до вивчення явищ соціальної дійсності.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять наукові положення про: соціалізацію студентської молоді (В. Андрущенко, М. Головатий, М. Лукашевич, Н. Ничкало, О. Сухомлинський, Т. Сущенко); особистість та фактори її розвитку (Б. Ананьєв, Г. Андрєєва, І. Бех, Л. Божович), соціально-педагогічні умови соціалізації особистості в системі виховної роботи (С. Вітвицька, В. Демчук, І. Зязюн, А. Капська, С. Карпенчук, Л. Міщик, В. Сластьонін); Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Державна національна програма „Освіта” (Україна ХХІ століття), закони України: „Про освіту”, „Про вищу

освіту”, „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”.

З метою розв’язання поставлених у дослідженні завдань і перевірки гіпотези було застосовано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз філософської, педагогічної, соціологічної та психологічної літератури з метою висвітлення проблеми соціалізації особистості в соціальній педагогіці та її зв’язку із суміжними науками; аналіз, порівняння, узагальнення педагогічних, психологічних, соціологічних підходів до досліджування проблеми з метою визначення напрямів дослідження, виявлення організаційних форм, обґрунтування моделі соціалізації студентів-першокурсників; моделювання для окреслення змістово-організаційних засад соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників;

- *емпіричні*: анкетування, спостереження, аналіз результатів діяльності, статистичні методи обробки матеріалів соціологічного дослідження проблем студентської молоді, вивчення соціально-педагогічного досвіду;

- *педагогічний експеримент* (констатувальний і формувальний) проводився з метою діагностування рівнів соціалізованості студентів-першокурсників педагогічного університету та для перевірки ефективності запропонованої моделі;

- *прогностичні* (метод незалежних експертних оцінок) з метою впровадження й апробації розроблених навчально-методичних матеріалів для педагогічного забезпечення соціально-виховної діяльності у позанавчальний час.

Експериментальна база дослідження. Експериментальні дослідження проводилися на базі Інституту соціальної роботи та управління й Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (м. Київ), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (м. Хмельницький), Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна”,

Карпатського інституту підприємництва (м. Хуст). Загальна кількість респондентів, які брали участь у дослідницько-експериментальній роботі, складає 577 студентів-першокурсників, 22 куратори та 221 особа батьків студентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

вперше обґрунтовано соціально-педагогічні умови соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету та розроблено модель соціально-педагогічної роботи у досліджуваному напрямі, що здійснюється у позанавчальний час;

уточнено дефініції „соціалізація студента-першокурсника”, „соціально-педагогічна адаптація студента-першокурсника”, „соціалізуюча діяльність” та критерії визначення рівнів соціалізованості таких студентів (інформаційний, мотиваційно-активізаційний, діяльнісний);

подальшого розвитку набуло питання змістово-технологічного забезпечення процесу соціалізації студентів-першокурсників.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику роботи вищих навчальних закладів методичних рекомендацій, спрямованих на успішну соціалізацію студентів-першокурсників. Матеріали дисертації можуть використовуватися для подальшого вдосконалення соціально-виховних програм і навчально-методичних посібників з виховної роботи зі студентами у вищих педагогічних закладах освіти; для проектування соціально-виховного процесу та створення сприятливих соціально-педагогічних умов щодо ефективної соціалізації студентів-першокурсників у практиці роботи вищих навчальних закладів; у системі вдосконалення професійної підготовки кураторів академічних груп студентів першого року навчання до соціально-виховної роботи.

Наукові положення дисертаційного дослідження, основні висновки і методичні рекомендації **упроваджено** в навчально-виховний процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

(довідка № 07-10/1256 від 12 вересня 2007 р.); Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 216 від 05 липня 2005 р.); Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна”, Карпатського інституту підприємництва (м. Хуст) (довідка № 163-р від 20 грудня 2006 р.); Київського міського педагогічного університету імені Б. Д. Грінченка (довідка № 347 – 10 від 12 листопада 2007 р.).

Особистий внесок здобувача у статті „Соціалізація студента-першокурсника – завдання соціального виховання педагогічного університету”, підготовленій у співавторстві з І. Ковчиною, полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень процесу соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях: „Людина, культура, техніка у новому тисячолітті” (Харків, 2004), „Підготовка вчителя початкової школи в умовах нової парадигми освіти” (Київ, 2004), „Соціальна робота і сучасність: теорія та практика” (Київ, 2006), „Гуманізм та освіта” (Вінниця, 2006), „Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті” (Київ, 2007), „Соціокультурна інтеграція в контексті викликів ХХІ століття” (Київ, 2007); на всеукраїнських науково-практичних конференціях: „Молодь, освіта, наука, культура, національна свідомість” (Київ, 2006), „85 років освітнього шляху. Сторінки історії Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії” (Хмельницький, 2006), „Актуальні проблеми соціальної педагогіки: теорія і практика” (Чернігів, 2007); на науково-практичній конференції „Педагогічна освіта України: національні традиції та європейські інновації” (Київ, 2005); на щорічних звітно-наукових конференціях: „Науково-дослідницька діяльність молодих вчених: особливості підготовки майбутнього вчителя” (Київ, 2004), „Наукові досягнення – в навчальний процес” (Київ, 2005), „Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип

університету” (Київ, 2006); на засіданнях кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління НПУ імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Основний зміст і результати дисертації висвітлено у 17 публікаціях автора, з них 13 (12 одноосібних, 1 – у співавторстві) надруковано у фахових виданнях, затверджених ВАК України, 3 – наукові тези конференцій, 1 – методичні рекомендації.

Структура роботи. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (249 найменувань) і 11 додатків (на 54-х сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, з них – 169 сторінок основного тексту. Робота ілюстрована 9 рисунками на 6 сторінках і 16 таблицями на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ЯК СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Сьогодні теоретичне осмислення соціалізації дітей і молоді як соціально-педагогічної категорії, вивчення її форм, методів та засобів практичної реалізації у повсякденній соціально-педагогічній практиці поступово привертає дедалі більшу увагу дослідників. Багатогранність процесу соціалізації як предмета соціально-педагогічних досліджень зумовлена глибиною її об'єктивного змісту і наявністю різноманітних структурно-функціональних та причинно-наслідкових зв'язків між особистістю й суспільством.

Реалії сьогодення потребують нових підходів до вивчення процесу соціалізації особистості в суспільстві, особливо молоді, що навчається, це ґрунтується на принципах актуалізації можливостей особистості, створенні певних умов для реалізації збереженого потенціалу молодої людини. Такі умови може створити педагогічний університет, у якому позитивно зорієнтована соціалізація студента-першокурсника сприяє його соціальному розвитку, самовдосконаленню, самореалізації, що є запорукою соціальної стабільності в умовах сучасної життєдіяльності.

Студент-першокурсник, включаючись у життя суспільства, набуває соціальних знань та умінь через освітньо-виховну діяльність педагогічного університету. Паралельно із цим соціалізація особистості зумовлена характером відносин, що виникають у мікро- і макросоціумі, а також докільям, у якому живе молода людина. Отже, головним чинником соціалізації студента-першокурсника є допомога викладачів навчального закладу зорієнтуватися йому в суспільній сфері зокрема – соціальній, а також оволодіти досвідом старших поколінь, навчитися самостійно освоювати свої професійні знання та життєвий досвід.

1.1. Особливості висвітлення проблеми соціалізації особистості в соціальній педагогіці та інших суміжних науках

На сьогодні в сучасному суспільстві зростає інтерес до проблем можливостей людської особистості. Майже всі суспільні науки звертаються до людини як предмета дослідження: проблема особистості стоїть у центрі філософського, соціологічного, педагогічного знання; нею займається і психологія, й історія, демографія, етика, інші науки. Дослідження проблем особистості, які вивчає кожна із вищезгаданих наук, передбачає комплексний підхід, а він можливий лише при достатньо точному визначенні межі пошуку для кожної із включених дисциплін.

Досконале вивчення проблеми особистості, зокрема її соціалізації, не оминуло увагою систему освіти нашої держави. Так, впровадження галузі науки із соціальної педагогіки в Україні означало поворот у ставленні суспільства до проблем дитинства й молоді, зумовлений загальними тенденціями гуманізації та демократизації соціального життя в країні.

Особливості й завдання нашого дослідження вимагають усебічного вивчення особистості студента-першокурсника, тому всі теорії щодо підходів різних наук до вивчення проблем соціалізації особистості взагалі ми будемо розглядати у взаємозв'язку із соціальною педагогікою як наукою.

Розглядаючи проблему особистості, будь-яка наука взаємодіє з іншими суспільними науками, в результаті чого відбувається взаємозбагачення. Особливо тісно пов'язані із соціальною педагогікою соціальна філософія, соціальна робота, соціологія, соціальна психологія, правознавство, політологія, валеологія, культурологія, етика, а також історія та економічна наука.

У 30 – 50-х роках ХХ століття побутувала думка, що створення нового соціального середовища без особливих зусиль призведе до формування нової людини. На жаль, такі уявлення не здійснились,

оскільки вони абсолютизували соціальну роль освіти й виховання, які вважалися єдиним засобом, здатним з будь-якого „людського матеріалу” створити особистість із заданими якостями [210, с. 167].

Протидіяти таким поглядам на формування особистості намагались деякі представники вітчизняної педагогіки і психології. До середини 30-х рр. у Радянському Союзі активно розроблялась особлива наука – педологія, якою займалися такі видатні вчені, як П. Блонський, Л. Виготський та інші. Педологи у своїх наукових пошуках припускали, що всі діти володіють різними індивідуальними властивостями. Вони багато приділяли уваги пошукам обдарованих дітей. У середині 30-х рр. педологія піддавалася різкій критиці [210, с. 168].

Для філософії, соціології, психології, у тому числі для соціальної психології, та інших наук головним об'єктом дослідження є особистість людини. Психологія, зокрема, досліджує вікові особливості свідомості та поведінки молоді, вікові зміни у структурі особистості, процес акселерації, динаміку інтелектуального, емоційного розвитку тощо. Соціальна психологія розкриває специфіку механізмів спілкування, формування контактних груп, зміни соціальних ролей. Педагогіка визначає можливості й засоби виховання та навчання молодої людини, засвоєння нею необхідної інформації, залучення молоді до різноманітних видів діяльності [207, с. 159]. Тобто, всі пошуки зводяться загалом до досліджень у сфері соціалізації особистості.

Доцільним для нашого дослідження є перш за все вивчення такої науки, як соціальна педагогіка. Соціальна педагогіка – галузь педагогічних знань, яка безпосередньо стосується вивчення комплексних проблем людини в середовищі [199, с. 5]. Тому вона широко використовує дослідження інших гуманітарних наук, кожна із яких вивчає особистість відповідно до свого предмета дослідження. Необхідним для нашого дослідження вважається застосування та використання знань суміжних наук про особистість у процесі її соціалізації в контексті обраної теми.

У рамках нашого дослідження ми будемо намагатися визначити й створити певні соціально-педагогічні умови для більш ефективної соціалізації студента-першокурсника. Для цього соціально-педагогічний вплив повинен здійснюватись у всіх напрямках, на які спрямована життєдіяльність особистості: інтелектуальний, світоглядний, моральний, емоційний, вольовий.

Соціальна педагогіка – галузь педагогіки, що займається вивченням соціально-педагогічних проблем. Вона виникла в середині XIX ст., її засновником вважають А. Дістервега, котрий вбачав головним завданням педагогіки виявлення найсприятливіших для виховання людини соціальних умов і визначення шляхів громадянського виховання [201, с. 415]. Основна мета соціальної педагогіки – соціалізація особистості. А. Капська зазначає, що як система професійної діяльності вона виступає у якості надзавдання [199, с. 5]. Тобто, протягом усієї історії соціальної педагогіки простежується її взаємозв'язок із соціальною роботою. Сутністю соціальної роботи, як і соціальної педагогіки, є особистість, її прояви та взаємодія з іншими людьми, соціальним середовищем і суспільством у цілому [23, с. 12]. Соціальною роботою називається діяльність, спрямована на надання допомоги людям, які її потребують і не спроможні без сторонньої допомоги вирішити свої життєві проблеми, а у багатьох випадках – і організувати свою життєдіяльність [147, с. 16]. Отже, в центрі уваги соціальної роботи, як і соціальної педагогіки, знаходяться способи реалізації потреб та соціальних ролей людини [23, с. 12].

Дослідження взаємозв'язку соціальної педагогіки з іншими науками дає нам змогу виокремити певні загальні закономірності, що досліджуються в інших гуманітарних науках, і виявити окремі специфічні ланки, які визначають риси, притаманні тільки цій галузі науки. Дослідження проблеми особистості крізь низку вищезгаданих наук, стало тим фокусом, де схрещуються всі грані життя суспільства – економічного, політичного, духовного тощо. На нашу думку,

соціалізувати особистість можна через всебічне виховання, тобто завдяки створенню позитивних умов для розкриття найбільш широких талантів молоді, особливо студентів-першокурсників.

Досліджуючи проблему соціалізації особистості, слід звернути увагу перш за все на те, як вивчається особистість суспільними науками.

Так, представники античної філософії здебільшого наголошували на єдності людини і світу, ототожнюючи при цьому всесвітньо-космічну субстанцію і розум. У вченні Платона людина тлумачиться як комбінація двох суперечливих складових частин – душі й тіла. Душа належить до світу безтілесних богів-ідей, а її прихід у земний світ є наслідком «падіння». Аристотель, навпаки, стверджував про взаємозалежність душі й тіла. Вельми цікаво розгортає уявлення Платона про «світову душу» Плотін [159, с. 234]. Згідно з його теорією душа єдина за своєю сутністю і тільки на рівні окремих явищ нібито розпадається на індивідуальні душі. Пізньоантична містика зводить уявлення про людину до вчення про Першолюдину як богоподібну істоту. Відповідно до цього вся сенсова структура космосу розглядається вже як явище вторинне, тобто цінність людини, якщо порівнювати з космосом, зростає. Наступна хвиля біблійного переосмислення стосунків між Богом і людиною як пересічних суперечностей між Богом і світом призвела, з одного боку, до підкорення, а із часом – і до пригнічення однією волею (Бога) іншої волі (людини), а з іншого – протиставила тіло душі.

Згодом цей багато в чому штучний розрив тіла й душі позначився на обмеженості змісту теорій, призвів до безсоромного використання людини як інструмента чи засобу в досягненні мети окремих соціальних структур. Щодо цього досить переконливо звучить визначення людини як «тварини, що виробляє засоби», авторство якого належить американському вченому-просвітнику, державному діячеві Бенджаміну Франкліну (1706 – 1790).

Започатковане епохою Відродження нове бачення людини як живої цілісності (П. Мірандола, Дж. Бруно, М. Фічіно, М. Кузанський та ін.)

досить швидко заступили загальнопоширені уявлення, які випливали зі вчення Р. Декарта [54] про існування двох протилежних субстанцій – мислячої та протяжної.

За нових часів і сучасності основні концепції соціалізації особистості були втілені у працях таких видатних філософів: І. Канта [78], Г. В. Ф. Гегеля [40], А. Бергсона [10], Ф. Ніцше [131], А. Шопенгауера [63], У. Штерна [234] К. Ясперса [249] та психологів – О. Лазурського [106], Л. Виготського [36], В. Бехтерева [13], З. Фрейда [237], А. Адлера [2], К. Г. Юнга [247], Е. Фромма [239].

Хоча були численні спроби знайти загальні підходи, у працях дослідників існує багато визначень особистості, що пов'язано з багатозначністю цього поняття. З одного боку, воно позначає конкретного індивіда (особу) як суб'єкта діяльності в єдності його індивідуальних властивостей (одичне) й соціальних ролей (загальне) [84]. З іншого боку, особистість розуміється як соціально визначений індивід, який інтегрує соціально значущі риси, утворені в процесі прямої і непрямой взаємодії з іншими людьми, що й робить його суб'єктом праці, пізнання та спілкування.

Точку зору, згідно з якою особистість – це людина, яка є носієм певних якостей, поділяє багато дослідників, особливо психологів, але стосовно якостей або властивостей, що є визначальними, суттєвими, існують різні думки. Так, для психологів: В. Мясичева [127] – це відношення, для К. Платонова [234] – свідомість; для І. Бжалави [16], Д. Узнадзе [224], А. Прангшвілі [169] – установка, для Л. Божович [19] – позиції та мотиви тощо. Узагальнюючи ці відомі підходи, можна визначити, що особистість – це стійка система соціально значущих рис людини, зумовлених її включеністю до системи суспільних відносин і сформованих у процесі спільної діяльності та спілкування з іншими людьми.

Людина не народжується особистістю, а стає нею, тому однією із центральних проблем, безпосередньо пов'язаних з питаннями про

сутність особистості, її становлення та розвитку, є процес соціалізації індивіда.

Існують різні погляди на соціалізацію. Відповідно до одного з них процес соціалізації означає включення природно-біологічних механізмів індивіда в діяльність та співіснування із соціальним середовищем, у результаті чого відбувається олюднення твариноподібної людської істоти. У традиційній вітчизняній соціології соціалізація розглядається як саморозвиток особистості в процесі її взаємодії з різними соціальними групами, інститутами, організаціями, у результаті якої виробляється активна життєва позиція особистості.

Соціалізація особистості в педагогічному університеті – це перш за все, на нашу думку, процес поєднання виховання та навчання, особливо студента-першокурсника, у результаті якого відбувається небезпроблемне входження молодого людини у новий соціальний статус, закріплюються позитивні характерологічні риси індивіда (позитив до навчання, комунікабельність, увага до оточуючих тощо).

Соціалізація особистості здійснюється під впливом сукупності багатьох умов – як соціально контрольованих і спрямовано організованих, так й стихійних, що виникають спонтанно. Вона є атрибутом способу життя особистості й може розглядатися як її умова й як результат. Безперечною умовою соціалізації є культурна самоактуалізація особистості, її активна робота над своїм соціальним удосконалюванням. Якими б сприятливими не були умови соціалізації, її результати багато в чому залежать від активності самої особистості. Наприклад, розглянемо ситуацію із двома героями: один із них студент першого курсу Семен К., інша – Олена М. Перший герой приїхав у столицю із провінційного містечка, поселився в гуртожитку, намагається знайти додатковий заробіток окрім стипендії та допомоги батьків, наполегливо й сумлінно навчається, знаходить способи проведення змістовного та цікавого дозвілля. Для нього сама ситуація переїзду з маленького містечка у мегаполіс (велике скупчення людей, далекі

відстані у пересуванні, багато витрат у часі, різні види транспорту) уже є ускладненням, а ще додається самообслуговування у побуті, самостійне навчання (особливо у позаурочний час, відвідування бібліотек), самоконтроль та самоуправління у час дозвілля (адже у великому місті молоду людину очікує багато спокус), крім того міжстатеве спілкування через сумісне проживання студентів у гуртожитку теж має свої особливості, воно є безконтрольним та вседозволеним. Друга героїня – мешкає у місті, де і вчиться, живе з батьками, а від того є умовно матеріально незалежною (у неї достатнє харчування, житлові умови, умови для навчання та відпочинку), має коло старих друзів, з якими проводить дозвілля, та можливості для задоволення своїх інтересів, сформованих раніше (відвідує улюблені гуртки, секції тощо). Як бачимо, можливості у Семена К. та Олени М. нерівні. За результатами першої сесії виявилось, що Семен К. склав заліки й іспити вчасно та якісно, з оцінками „добре”, а Олена М. залікову сесію та іспити здала із затримкою й переважно на оцінки „добре”. Цей приклад доводить, що студент-першокурсник, який мав складніші соціальні умови, зміг самоудосконалити себе, активізувати всі свої потенційні можливості для задоволення потреб та розвитку самої особистості, а інший – навпаки, не зміг повністю адаптуватися при переході до нових умов навчання у вищому навчальному закладі й отримав невисокі результати, хоча можливостей було вдосталь.

Проблема вивчення особистості в філософії – це перш за все питання про те, яке місце людина займає у світі, чим вона фактично являється та чим вона може стати, які межі її вільного вибору й соціальної відповідальності. Хоча окрема людина не підвладна результатам сумісної суспільної діяльності, вона завжди володіє свободою вибору і саме цей вибір констатує її як особистість [234, с. 1].

Особистість у філософії досліджується також з боку змістових процедур самоінтеграції – пошуку сенсу життя, осмислення власної долі, роздумів про життя та смерть й здатність до передбачених вільних

поведінкових актів – вчинків [2, с. 546]. У філософії (персоналізм, екзистенціалізм, філософська антропологія) особистість розглядається як процес самопроекування, самоінтеграції, саморефлексії, який протікає в рамках спілкування „я” з „іншими” [233, с. 647].

Центральною філософською проблемою давньоруської думки була проблема людини. У Київській Русі філософська думка сприймалась перш за все як філософія людини, суть якої полягала в тому, щоб навчити людину, як їй наблизитись до ідеалу, визначити, який смисл її життя та яке саме її покликання.

Внаслідок такого погляду на людину формувались і певні моральні норми, вимоги, цінності, орієнтації та ідеали [228, с. 19].

Коли люди говорять про умови нормального життя, вони мають на увазі насамперед задоволення базових потреб у їжі, помешканні, безпеці, спілкуванні тощо, врахування і забезпечення яких підтримує існування людини як живої істоти. У їх задоволенні справді велике значення має кваліфікована й добре оплачувана робота, до якої готують спеціальні дисципліни, за що їх варто глибоко вивчати. Проте, як зазначають психологи, крім базових потреб, людина має і ряд інших – потреби в самоздійсненні, самоствердженні, творчості, у реалізації свого потенціалу. У західній психології ці потреби називаються актуалізуючими [32, с. 27].

Однак хоча філософія й аналізує „вищі” потреби, це не означає, що їх вивчення, як правило, приводить до самореалізації, творчості тощо, тобто до того, що є соціалізацією особистості. І філософія лише допомагає цьому, пропонуючи людині шляхи соціалізації повнофункціональної особи, до яких входить ідеал самоактуалізації, або те, що американські філософи М. Веласкес [234] та В. Беррі [11] услід за психотерапевтом К. Роджерсом [177] називають ідеалом повнофункціональної особистості.

Розглянемо основні характеристики повнофункціональної особистості як такої, що здатна до самоздійснення, самоактуалізації.

Першою її ознакою – є здатність особистості до самостійного мислення, інша важлива характеристика – це глибока самосвідомість, місткість якої тісно пов'язана з розвитком філософського погляду на світ, на себе. Наступна риса повнофункціональної особистості – це гнучкість. Кардинальні зміни, брак сталості у світі людського буття здатні зламати лише людину з жорсткими, на кшталт міфологічних, переконаннями. Проте вони не в змозі розхитати і порушити особу, яка здатна до самоактуалізації. Повнофункціональна, філософськи вихована людина здатна до постійного саморефлексованого контролю, до самоперебудови, вона самосвідома і саморефлексує, може витлумачувати, враховувати, оцінювати впливи змін зовнішнього світу, адекватно реагуючи на них закономірними і гнучкими змінами власного внутрішнього єства. Важлива характеристика повнофункціональної особистості з філософським світоглядом полягає у її здатності до творчості. Така особа не обов'язково має бути письменником, художником чи музикантом, оскільки творчість може проявлятися багатьма способами і на безлічі рівнів. Такі люди виявляють творчість, що б вони не робили. Наступна риса повнофункціональної особистості, яка допомагає засвоєнню філософії, це ясно концептуалізована, добре продумана система ціннісних уявлень у галузі моралі, мистецтва, політики тощо.

Заняття філософією систематизують особистий досвід, формують упорядковану систему знань, цінностей, орієнтирів. Людина настільки вільна, наскільки обізнана про значущість зовнішніх впливів на її життя, наскільки вона може субординувати ці впливи, орієнтуватись у їх спектрі [32, с. 28-31]. Отже, філософія, зрештою, залучає людину до історії думки, знайомить з різними поглядами, що у свою чергу сприяє розвитку відкритості, толерантності, людяності.

У загальній психології особистість – це система якостей, набута індивідом у процесі діяльності (стійка система мотивів, установок). У соціальній психології особистість розглядається крізь її взаємостосунки із соціальною групою.

Першопочатково слово „особистість” (лат. *persona*) означало маску, роль, що виконувалася артистом в античному театрі. На відміну від поняття індивіда, яке визначається як уособлення в рамках єдності, смислове поле поняття особистості – це прояв внутрішнього у зовнішньому. Сутність поняття особистості розкривається через поняття свободи, відповідальності, вчинку, самосвідомості та саморозвитку [233, с. 546]. Отже, особистість – це окрема людина, яка характеризується з боку цілісності та усвідомлено вольових проявів.

Важлива особливість особистості – вміння уникати ототожнення себе як певної цілісності з конкретними формами своєї соціальної поведінки, вміння „бути” та „здаватись”. Мобільність особистості, вміння змінювати стиль поведінки, чітко реагувати на зміни у соціальних вимогах є важливим елементом регулювання соціальних взаємодій.

У рамках теорії ролей (Т. Парсонс, М. Вебер, Р. Ліптон [24, 139] в соціології, Дж. Мід, М. Кун, Ч. Кулі [98, 89] у психології) особистість у кожній конкретній ролі проявляє себе як індивід, як носій групових норм. З точки зору рольової концепції особистості, яка досліджує людську якість „здаватись”, не існує „особистості” взагалі. Рольова концепція особистості передбачає розшарування образу „Я” на функціонально-рольове „Я” та первинне базисне „Я”, не задіяне в повсякденній діяльності, що ретельно оберігається особистістю від сторонніх поглядів.

У ситуації виходу за рамки соціальної ролі актуалізуються інші якості особистості – потреба в самоактуалізації, рефлексивно-інтегруючих здібностях, самопроектуванні особистості. Особистість у даному випадку проявляє себе не як індивід – носій загальних норм, цінностей, а як індивідуальність.

У психологічній теорії самоактуалізації (А. Маслоу [114], Г. Олпорт [139], К. Роджерс [177]) сутність особистості інтерпретується як неперервне прагнення до самовираження. Особистість порушує стійкість соціальних відносин, встановлює нові правила комунікації. Як стверджує А. Маслоу, „Процес актуалізації передбачає розвиток чи відкриття свого

істинного Я й розвиток потенціалу” [114, с. 354], що передбачено соціальною педагогікою, зокрема завдяки соціалізації особистості.

У загальній психології під особистістю частіше розуміють деяке ядро, інтегруючий початок, який пов’язує в одне ціле різні психічні процеси індивіда та повідомляє його поведінці необхідну послідовність та стійкість. Залежно від того, в чому саме полягає такий початок, теорії особистості розділяються на психобіологічні (У. Шелдон, США), біосоціальні (Ф. Олпорт, К. Роджерс, США), психосоціальні (А. Адлер, К. Хорні та інші неофрейдисти, США), психостатистичні („факторні” – Р. Кеттел, США; Г. Айзенк, Британія) тощо. За Л. С. Виготським та його послідовниками, внутрішні процеси людської психіки складаються на основі інтерпсихологічних, міжособистісних процесів. Індивід формує свій внутрішній світ шляхом засвоєння, інтеріоризації, історично створених форм та видів соціальної діяльності й, у свою чергу виражає, екстеріоризує свої психічні процеси. Тобто, „соціальне” та „індивідуальне”, на перший погляд, є протилежностями, які пов’язані між собою генетично та функціонально, але насправді тісно поєднуються саме в соціальній педагогіці.

Соціальна психологія – галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності поведінки та діяльності людини, обумовлені включенням її в соціальні групи, а також психологічні особливості самих цих груп [214, с. 5]. У соціальній психології під соціалізацією здебільшого розуміють процес, у ході якого людська істота з певними біологічними задатками набуває якостей, необхідних для її життєдіяльності в суспільстві [91, с. 235]. Завдяки соціалізації людина залучається до соціального життя, одержує і змінює свій соціальний статус та соціальну роль. Процес соціалізації – тривалий і безперервний процес. Адже суспільство постійно розвивається, змінюються його структура, мета і завдання, цінності й норми. Водночас протягом життя багаторазово змінюється людина, її вік, погляди, уподобання, звички, правила поведінки, статуси і ролі. Завдяки соціалізації люди реалізують свої

потреби, можливості й хист, налагоджують відносини з іншими членами суспільства, їх групами, соціальними інститутами та організаціями, із суспільством загалом. Усе це дає змогу їм почуватися в суспільстві, соціальному житті впевнено. Водночас соціалізація – найважливіший чинник стабільності суспільства, його нормального функціонування, наступності в його розвитку.

Отже, соціалізація особистості є специфічною формою привласнення нею тих суспільних відносин, що існують у всіх сферах життя. Основою соціалізації є освоєння індивідом мови соціальної спільноти, мислення, форм раціональності й чуттєвості, сприйняття індивідом норм, цінностей, традицій, звичаїв, зразків діяльності тощо. Індивід соціалізується, включаючись у різноманітні форми соціальної діяльності, засвоюючи характерні для них соціальні ролі. Тому соціалізацію особистості можна розглядати як сходження від індивідуального до соціального. Водночас соціалізація передбачає індивідуалізацію, оскільки людина засвоює існуючі цінності вибірково, через свої інтереси, світогляд, формуючи власні потреби, цінності.

На думку А. Капської, індивідуалізація є невід’ємною частиною соціалізації. Оскільки, по-перше, не існує однакових процесів соціалізації, індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. По-друге, у формуванні індивідуальності саме й полягає зміст соціалізації [199, с. 7].

Але існує процес, протилежний соціалізації, який називається десоціалізацією. Внаслідок нього людина може частково або повністю втратити засвоєні норми і цінності. Це може бути зумовлено ізоляцією людини, уніфікацією, обмеженням спілкування та можливостей для підвищення культурного рівня тощо.

У перехідних суспільствах часто простежується явище ресоціалізації – докорінної зміни соціального середовища, яке зумовлює необхідність особистості пристосовуватися до нових соціальних обставин, норм і цінностей. Це болісний процес, який нерідко вимагає

цілковитої зміни поглядів на суспільство, переоцінки свого життя, руйнування попереднього й нового світорозуміння, розриву з традиційними культурними цінностями, необхідності брати на себе незвичну соціальну роль тощо [207, с. 198]. Сутність соціалізації полягає в тому, що вона формує людину як члена того суспільства, до якого вона належить [126, с. 90].

Соціалізація особистості – це процес перетворення людини на суспільний індивід, утвердження її як особистості, включення в суспільне життя як активної і дійової сили [201, с. 414]. Але індивід, оволодіваючи новими ролями і правилами, має водночас спроможність створити щось нове, удосконалювати й перетворювати себе і світ [199, с. 7]. Тобто, соціалізація – це ще й двосторонній процес, який включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків, з другого боку, процес активного відтворення системи соціальних зв'язків індивідом за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище.

Повноцінне соціальне життя людини як духовної істоти поза суспільством неможливе. Саме соціальний світ – це безпосередній світ буття людини. Суспільство визначає життя, поведінку окремих осіб і колективів, спільнот, задає певний напрямок їх функціонування й розвитку, вводить його у відповідні межі [229, с. 16]. У ході історичного розвитку змінюються не тільки переважаючі соціальні типи особистості, їх ціннісні орієнтації, а й самі взаємовідносини особистості та суспільства. У первісному суспільстві людина не була самостійною по відношенню до общини. Лише ускладнення та диференціація суспільної діяльності, освіти загалом створили передумови для автономії особистості, для її індивідуальної соціалізації.

Орієнтація на людину, фундаментальні цінності, рішуча демократизація освіти – ось ті підвалини, на яких базується освіта третього тисячоліття. Сьогодні для вирішення нагальних питань

трансформації освіти потрібна радикальна гуманізація освіти, посилення особистісного виміру в педагогічній науці. Гармонійно розвинена особистість має бути головною метою і змістом усієї системи освіти. Зміст та форми виховання нового покоління визначаються рівнем розвитку суспільства, наявними в ньому суспільними відносинами. Від розвитку суспільства залежить те, що воно зможе передати своєму новому поколінню, які умови може створити для його розвитку. Поступово й послідовно засвоюючи соціальні норми, цінності, способи діяльності, індивід соціалізується. Культура людства перетворюється в його особистісну культуру, в сукупність його ціннісних, світоглядних установок і переконань [168, с. 7].

Необхідно підкреслити, що для найбільш точного визначення індивідуальної тактики щодо соціалізації особистості студента важливо дізнатися, які аспекти його розвитку, поведінки, навчання зумовлені спадковістю, а що є наслідком впливу середовища в процесі його життя. Тільки спираючись на такий аналіз, можна уникнути примусу, педагогічного свавілля, "ламання" студента-першокурсника, необхідно знайти в індивідуальних особливостях своєрідні опорні „пункти” для педагогічного впливу, для його соціалізації.

Сьогодні педагогіка як наука й мистецтво виховання прагне до ідеалу досконалої людини. Тому так важливо віднайти цей індивідуальний підхід, який забезпечує єдність педагогічного спрямування і власних зусиль особистості. Самовиховання, самосоціалізацію студента-першокурсника потрібно постійно спрямовувати й підтримувати. Самовиховання є одним з аспектів соціалізації, його можна визначити як послідовні активні зусилля особистості, спрямовані на власне фізичне, духовне і моральне удосконалення. Зрозуміло, самовиховання є важливою умовою саморозвитку студента-першокурсника, його становлення як особистості. Особистості нічого не може бути дано, якщо вона не візьме власними

зусиллями. Тому виховання без включення механізмів самовиховання – безперспективна справа [168, с. 116–117].

У системі суспільних, соціальних наук соціологія посідає важливе місце. Це зумовлено тим, що: вона є наукою про суспільство, його процеси та явища; охоплює загальну соціологічну теорію (теорію суспільства), яка виступає як теорія й методологія всіх інших суспільних і гуманітарних наук; усі науки, які вивчають різноманітні сторони життєдіяльності суспільства й людини, завжди передбачають і соціальний аспект, тобто закони та закономірності, які досліджуються в певній сфері суспільного життя, реалізуються через діяльність людей; техніка й методика вивчення людини та її діяльності, методи соціального вимірювання тощо, які розробляються соціологією, використовуються всіма іншими суспільними та гуманітарними науками. У соціологічних дослідженнях особистість – це не індивідуальні особливості людини, а соціальна система, у яку вона включена, і ті соціальні ролі, які вона виконує.

Вивчення соціальної системи дозволяє зрозуміти ціннісні орієнтації особистості, її ідейну спрямованість, можливий ступінь її творчого прояву. Але соціальна поведінка детермінується не тільки сучасним станом особистості, а й її попереднім життєвим досвідом, а також характером засвоєних нею культурних цінностей, у яких акумульована попередня історія людства. Найновіші соціологічні та психологічні дослідження, розглядаючи особистість у процесі розвитку протягом життя, показують, з одного боку, її стійкість, а з другого – пластичність та здібність до самозмінення [234, с. 1]. Особистість у соціології досліджується як продукт соціальних взаємозв'язків та суб'єкта соціальної активності.

Проблема людини в середині ХХ ст. з усією гостротою актуалізувалася в американській соціології. „Соціологія тіла” – під такою назвою в „Енциклопедії соціальних наук” уміщено аналітичний огляд становлення проблематики тіла в соціології переважно англomовних

країн у повоєнний час. Розробка цієї проблеми подана у працях Т. Парсонса, Е. Гофмана, П. Біргера, Т. Лакмена, К. Леча, Б. Тарнера. Окрім названих, дослідником проблеми є також французький соціолог М. Фуко [240]. З позицій марксистської філософії ця тема досліджується А. Шмідтом. Активно працює у цій сфері представник американської соціології медицини Г. Фрімен [44, с. 50].

Важливим для нашого дослідження є розгляд таких галузей соціології, як соціологія особистості та соціологія молоді. Соціологія особистості виконує світоглядну, пізнавальну, управлінську, виховну, педагогічну, дослідницьку, художньо-мистецьку, культурно-освітню, інформаційну, просвітницьку й багато інших функцій, які охоплюють практично всі найважливіші аспекти буття людини у сферах праці, дозвілля та духовної діяльності. Соціологія молоді – галузь соціології, яка досліджує соціально-демографічну спільність суспільства, що перебуває в процесі переходу від дитинства до дорослого життя і переживає стан сімейної та позасімейної соціалізації, інтерналізації норм і цінностей, творення соціальних та професійних очікувань, ролей, статусу [206, с. 140–158]. В соціології особистість – не тільки частинка малої контактної груп, а й типовий представник певної великої соціальної групи, носій властивих цій групі норм, традицій, цінностей, поглядів і відносин [206, с. 7–8].

Головна мета соціології молоді полягає в тому, щоб на підставі узагальнюючого аналізу тенденцій формування й розвитку соціального обличчя молоді, умов її життєдіяльності виробити науково обґрунтовані методи та форми діяльності державних, громадських установ, які повинні регулювати соціальні процеси в молодіжному середовищі й управляти ними. Кінцевим результатом цих розробок має стати державна молодіжна політика.

На межі економічної та соціальної сфер внаслідок їх взаємодії виникають соціально-економічні процеси. Ядром і суб'єктом цих процесів є людина – особистість як елемент соціальних спільнот

(професійних, демографічних, територіальних, етнічних тощо), включена в систему економічних та соціальних відносин (діяльність щодо виробництва, розподілу, обміну матеріальних цінностей), а також міжгрупові соціальні взаємодії.

Усе це свідчить, що у сфері економіки взаємодіють не одномірні економічні індивіди, а соціально і психологічно багатогранні особистості, які поєднують у собі етнічні, політичні, культурні й інші аспекти, що виявляються в раціональній та ірраціональній поведінці. Процеси, які є ядром економічної системи, функціонують не тільки в економічній сфері, а й у багатьох інших підсистемах суспільства – політичній, соціокультурній, соціальній, сімейно-побутовій. У цьому можна переконатися, аналізуючи вплив на економічну систему політичних, соціальних, культурних та інших факторів [207, с. 219].

Предметом економічної теорії є дослідження відносин між людьми, що виникають у процесі суспільного виробництва, у взаємозв'язку з проблемою ефективного використання обмежених виробничих ресурсів [144, с. 9]. Людина як головний фактор виробництва є носієм виробничих і суспільних відносин. Продуктивні сили й виробничі відносини постійно змінюються, розвиваються. Відповідно змінюються – незмінно зростають – місце і роль людини в процесі виробництва, особливо в умовах сучасного науково-технічного прогресу [145, с. 97].

Ринок не може бути самоціллю економічних реформ в Україні. Це – засіб для розв'язання соціальних проблем, забезпечення свободи розкриття й процвітання особистості, піднесення добробуту людей і максимального розвитку творчих сил нації. Вивчення місця людини в економіці, або точніше – взаємовідносин людини, нації, держави, суспільства й економіки має важливе значення. Відтак людина займає центральне місце в економічному піднесенні суспільства, адже вона є визначальною, рушійною силою розвитку економіки [104, с. 13]. І студент-першокурсник, вивчаючи цю науку, сприйматиме її як один із засобів знаходження свого шляху в суспільство.

Інший аспект соціальної сутності особистості опиняється під впливом домінуючих у суспільстві норм, цінностей, зразків поведінки, соціальних інститутів, за допомогою яких діє культура. Суб'єктом культурної дії є особи, що пристосувалися до культурних зразків, цінностей і моделей. Культура забезпечує адаптацію студентів-першокурсників до соціального середовища вищого навчального закладу, соціальну інтеграцію в новий колектив. Найбільш загальним рівнем соціальної інтеграції студентів-першокурсників є формування підвалин стійкого колективного існування та діяльності щодо спільного задоволення інтересів і потреб, стимулювання підвищення рівня їх групової консолідації та ефективності взаємодії, накопичення соціального досвіду в плані гарантованого соціального відтворення їх колективів як стійких співтовариств [15, с. 20]. Інтеграція студентів першокурсників у нове соціальне середовище здійснюється на основі комунікації. Культура формує умови та засоби їх співіснування. Лише завдяки засвоєнню культури між студентами-першокурсниками встановлюються товариські форми спілкування.

Культура є важливим фактором соціалізації особистості, який визначає її зміст, засоби і способи. Соціалізація – це процес засвоєння та активного відтворення індивідом соціокультурного досвіду (соціальних норм, цінностей, зразків поведінки, ролей, установок, звичаїв, культурних традицій, колективних уявлень тощо) [100, с. 430]. Під соціалізацією студента-першокурсника, з погляду культури, ми розуміємо включення його у громадське життя педагогічного університету, засвоєння ним соціального досвіду, знань, цінностей, норм поведінки, які відповідають цьому вищому навчальному закладові, колективу академічної групи. У ході соціалізації студенти-першокурсники засвоюють стереотипи, які зберігаються в культурі, і вчать жити, мислити й діяти відповідно до них.

Широкі можливості для ґрунтовної та об'єктивної характеристики сучасної цивілізації, суспільства, у якому ми живемо, і політики, яку

можна й треба проводити в цьому суспільстві та на міжнародній арені, має політологія, що пройшла довгий шлях становлення та розвитку як наука і навчальна дисципліна. У найбільш загальному розумінні політологія – це наука про політику та її взаємовідносини з людиною і суспільством, одна зі складових системи наукових знань людства, його духовної культури, активний чинник суспільного прогресу [163, с. 10].

Людина, особистість – первісний суб'єкт політики, наділений здатністю брати участь у політичному житті, впливати на владу. Ставлення людини до політики може набувати різноманітних форм політичної поведінки – від свідомого схвалення до стихійного заперечення. Політична активність людини, міра її участі в політичному житті, суспільна зрілість значною мірою залежать від якості політичної соціалізації, розвитку й удосконалення політичної культури суспільства. Засвоюючи знання про політику, набуваючи досвіду політичної діяльності, людина стає громадянином – свідомим учасником політичного процесу [162, с. 168].

У сучасній політології зв'язки між людиною і політикою найповніше розкриває поняття „політична соціалізація”. Американський соціолог Ф. Гіддінс і французький соціопсихолог Г. Тард [219], які запровадили у вжиток це поняття наприкінці ХІХ ст., тлумачили його як „процес розвитку соціальної природи людини”, „формування особистості під впливом соціального середовища”. Іншими словами, соціалізація – процес залучення індивідів до соціальних норм і культурних цінностей суспільства.

На межі 50 – 60-х років ХХ ст. за аналогією із цим поняттям було сформульоване визначення „політичної соціалізації”, що його ввели в політичну науку американські соціологи й політологи. Політична соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж життя політичних знань, норм і цінностей суспільства, до якого він належить. Оптимальнішим є визначення російського політолога О. Шестопаля [244], яка справедливо вважає, що поняття „політична соціалізація” ширше, ніж

політичне виховання або просвіта, бо охоплює не тільки цілеспрямований вплив на особистість панівної ідеології та політики, не лише стихійний вплив, а й особисту політичну активність. Сучасна політична соціалізація виконує інформаційну, ціннісно-орієнтовану, установчо-нормативну, діяльнісну функції [162, с. 169–170]. Політична соціалізація – це процес формування особистості в якості суб'єкта політики, що зв'язано з її відношенням до влади. Сьогодні через важливість значення політики в розвитку нашого суспільства різко зросла й істотно підвищилась роль кожної людини в політичному житті, процес політичної соціалізації як один з напрямів соціалізації особистості є ціленаправленим у багатьох політичних партіях, громадських організаціях, установах. Ця специфіка полягає в тому, що в процесі політичної соціалізації особистість стає дійсним суб'єктом соціальних відносин, тобто відносин, які складають живу тканину громадянського суспільства, у якому особистість виступає як громадянин і відповідно потребує певної соціалізації. Отже, соціалізація особистості – це складний процес взаємодії із соціальним середовищем, у результаті якого формуються якості людини як справжнього суб'єкта суспільних відносин [210, с. 171].

Політичне виховання і навчання студентів-першокурсників значною мірою відбувається в педагогічному університеті, період перебування в якому становить вторинну політичну соціалізацію. За цей час студент вивчає основні, загальновизнані в суспільстві цінності й погляди, набуває певного досвіду соціальної практики, особливо через участь у діяльності студентських організацій [162, с. 171].

Ведучи мову про вплив соціального середовища на особистість, треба сказати, що в цілому людина не є вільною від умов. Але вона вільна зайняти щодо них певну позицію. Свідомо чи несвідомо вона вирішує: протистояти чи здатися. Людина здатна піднятися над умовами і в такий спосіб увійти до людського виміру. Її поведінка значною мірою

визначається її саморозумінням. У тому, як людина поводить себе в житті, яку займає політичну позицію, проявляється її особистість [229, с. 17].

Розглянемо також вивчення особистості через правознавство, яка є також суміжною наукою соціальної педагогіки.

Право є засобом оптимальної реалізації цінностей особистості, передусім – життя та свободи. Воно дає можливість узгодити притаманні кожному членові суспільства прагнення свободи, взагалі розумного розв'язання конфліктів у суспільстві, створення умов безпеки для його членів, забезпечення надійного і гарантованого простору для діяльності особи, причому так, щоби вивільнити соціальну енергію та уможливити функціонування і подальший розвиток суспільства. Регулюючи відносини, у тому числі й соціальні, між членами суспільства, право впорядковує соціальну ситуацію стосовно рівності між ними, справедливості, використовуючи енергетичний потенціал і самих цінностей, спрямовуючи членів суспільства та їхні колективи на досягнення оптимальної рівноваги в суспільних відносинах, що є необхідною умовою для нормального функціонування і розвитку суспільства [229, с. 3].

Суспільно-правове життя українського суспільства, структурно поділяючись на освіту, науку, охорону здоров'я й соціальне забезпечення, фізичну культуру і спорт, є важливим об'єктом регулятивної функції права України [229, с. 281].

Необхідною умовою соціалізації особистості є правомірне поведінка. Особистість стає рівноправним суб'єктом суспільних відносин під час навчання, у позанавчальній діяльності, студент-першокурсник засвоює право як науку та дисципліну, що вивчає окрему людину, індивіда, особистість, громадянина, розглядає взаємини людини й держави.

Характерним проявом соціалізації студента-першокурсника є його правомірне ставлення до себе та оточуючих, яке виявляється у повазі взаємних прав і виконанні своїх обов'язків. Конституція України

закріплює основні права й свободи людини та громадянина, що становлять основу будь-яких інших прав і свобод [166, с. 44–45]. Актуальними для студентської молоді є наступні законодавчі документи: „Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні” (Закон України від 5 лютого 1993 р. № 2998 – XII), „Про освіту” (Закон України від 23 травня 1991 р. № 1060 – XII), „Про професійну технічну освіту” (Закон України від 10 лютого 1998 р. № 103/98 – ВР), „Про національну програму „Діти України” (Указ Президента України від 18 січня 1996 р. № 63/96), „Про заходи щодо підтримки становлення та розвитку студентської сім’ї” (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 березня 2001 року № 92), а також міжнародні акти: Декларація прав дитини (проголошена Генеральною асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р.), Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються правосуддя по відношенню до неповнолітніх („Пекінські правила”), Конвенція ООН про права дитини та Конституція України як основний закон [70, 87], основними завданнями яких є:

- створення сприятливих умов для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дітей, забезпечення їх правового та соціального розвитку;

- формування гармонійно розвиненої особистості, громадянина, здатного до повноцінної життєдіяльності в усіх сферах виробництва, науки, освіти і культури. Студент-першокурсник, який вивчає основи права й обов’язки вже на першому курсі в супутніх соціальній педагогіці дисциплінах повинен знати, що право є складним і універсальним інструментом регулювання відносин між окремими людьми, особою та суспільством, між окремими суспільними групами [168, с. 22–23]. Право тісно пов’язане зі свідомістю людей. Правосвідомість є формою суспільної свідомості, сукупністю світоглядів, ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп, класів до права, його мети, до законності, правосуддя, їх уявлення про те, що є правомірним, а що – неправомірним. Правосвідомість – це не тільки знання чинних прав, їх

основних принципів і вимог, а й свідоме ставлення до права, орієнтація людей на поведінку, що відповідає вимогам права [168, с. 57–58]. Навчання у вищому навчальному закладі теж передбачає виховання правосвідомості студентів як однієї з умов соціалізації особистості.

Дослідженням усіх факторів, що впливають на стан здоров'я людини, займається наука про здоров'я – валеологія. Валеологія спрямована на реалізацію заходів збереження і зміцнення здоров'я. Як галузь освіти вона об'єднує науково-теоретичні знання, практичні вміння та навички валеологічного знання і виховання, результатом чого є формування валеологічного світогляду. Валеологія – це інтегративний курс, що об'єднує багато „людинознавчих” дисциплін [153, с. 74].

Останнім часом характерним стало зростання зацікавленості істориків соціально-педагогічною проблематикою, це пов'язано з розвитком соціальної сфери та значенням людської особистості у соціальному середовищі. На відміну від інших гуманітарних наук історія розглядає процес розвитку суспільства в цілому, аналізує всю сукупність явищ суспільного життя, всі його сторони (економіку, політику, культуру, побут та ін.) та їх взаємозв'язок і взаємообумовленість. Водночас кожна з існуючих наук за час розвитку людського суспільства пройшла свою історію [35, с. 5–6]. Вона є підґрунтям для досліджень історії соціальної педагогіки.

Вивчення гуманітарними науками особистості не може обійти увагою й таку науку, як етика – науку про мораль. Етика належить до наук про людину в її відношеннях зі світом. Це наука про людське ставлення до світу в його безпосередньому життєвому вияві, вираженому у відносинах між людьми. У науці етика постійно оновлюється проблема всеісторичного характеру моральності. Її розробки пов'язані з пошуком джерел, що виявляються у загальнолюдському змісті моральних цінностей, з'ясуванням характеру й особливостей прояву цих цінностей у тих чи інших системах моралі. Мораль – один зі способів освоєння людиною дійсності, духовно-практичного відношення, у процесі якого

виникають спільність, людяність у своїй безпосередності, котрі втілені в моральні цінності, що дотичні до соціальних.

Особливості етичних знань зумовлені тим, що в моральних відносинах внутрішній світ людини взаємодіє із зовнішнім світом, а результат усвідомлюється на рівні глибинних підвалин людської неповторності індивіда в почутті спільності, переживається у співпричетності до інших [61, с. 17–27]. Тому вивчення студентами-першокурсниками основ етики, як науки є обов'язковим у будь-якому вищому навчальному закладі, адже це є закладенням певних моральних цінностей відповідно до соціальних вимог суспільства.

На основі проведеного теоретичного аналізу можемо зробити висновок про те, що методологія дослідження соціальної педагогіки передбачає її міждисциплінарний характер як науки, де особливо важливе місце посідає наукове висвітлення проблеми соціалізації особистості та її зв'язок із суспільними науками, що є підґрунтям соціальної педагогіки. Соціальна педагогіка інтегративно застосовує наукові знання різних наук – філософії, психології, соціології, правознавства, політології, культурології, валеології, етики, історії і створює ефективні соціально-педагогічні умови для забезпечення потреб кожної особистості окремо та суспільства в цілому.

Отже, взаємозв'язок соціальної педагогіки та філософії полягає в тому, що філософія досліджує ключові питання людського буття й погляди людини на світ і місце в ньому, а соціальна педагогіка, порушуючи важливі проблеми, використовує філософські знання про людину. Соціальна педагогіка у розв'язанні своїх завдань широко використовує досягнення психологічної науки. Актуальною на цьому етапі розвитку нашого суспільства є інтеграція наук – соціальної педагогіки та соціології, коли все глибше вивчаються проблеми життєдіяльності людини й суспільства в цілому. Взаємозв'язок соціальної педагогіки та економіки полягає у твердженні, що людина займає центральне місце в економічному піднесенні суспільства, адже

вона є визначальною рушійною силою розвитку економіки [104, с. 13]. Взаємозв'язок соціальної педагогіки та політології збігається у вирішенні завдань соціальної політики. Зв'язок права зі сферою соціально-педагогічної діяльності полягає в тому, що воно виступає регулятором суспільних відносин, які тут складаються, зокрема у системі освіти. У соціальній педагогіці використовують ряд методів валеології, найбільш розповсюдженим є автогенне тренування. Адаптаційний, соціально-корекційний та реабілітаційний напрями в соціальній педагогіці пов'язані з валеологічними знаннями та підходами [213, с. 75]. Засвоєння першокурсниками моральних цінностей є складовою процесу соціалізації особистості. У цьому полягає взаємозв'язок етики та соціальної педагогіки, а відповідно відбувається і взаємодія щодо соціалізації особистості. Зв'язок соціальної педагогіки з різними суміжними науками представлений у рисунку 1.1.

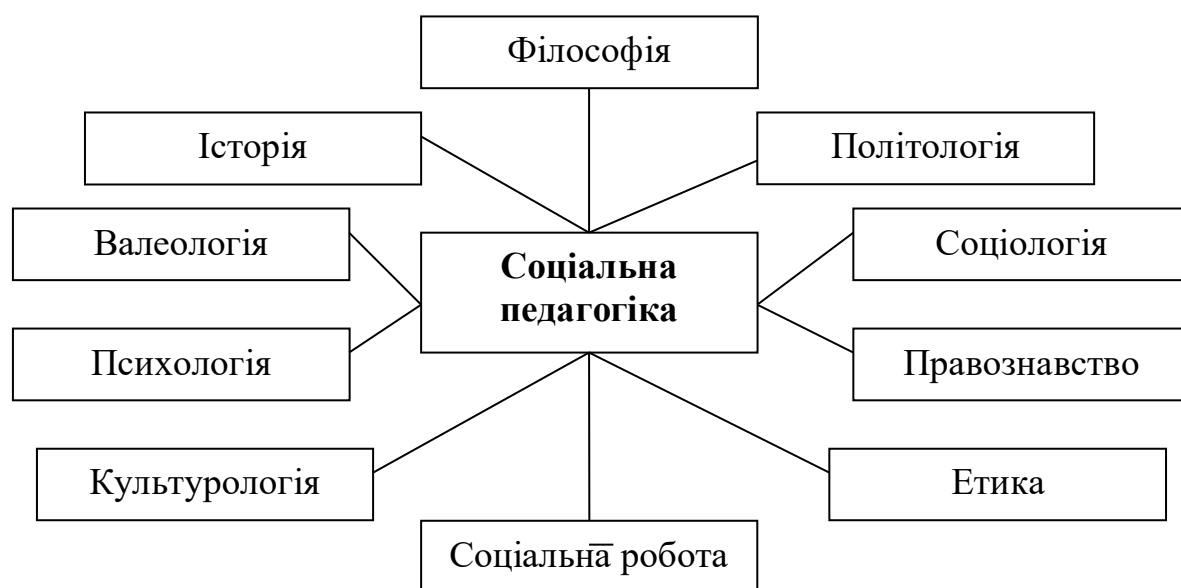

Рис. 1.1. Соціальна педагогіка у системі гуманітарних наук

Отже, дослідження особливостей висвітлення проблеми соціалізації особистості в соціально-педагогічній теорії показало, що соціальна педагогіка перебуває в нерозривному зв'язку з багатьма гуманітарними науками, перш за все, із філософією, соціальною роботою, соціологією,

психологією, валеологією, історією, політологією, правознавством, етикою, культурологією.

Це дозволяє їй інтегративно застосовувати наукові положення вищезгаданих наук для окреслення власного тезаурусу, а відповідно поняття „соціалізація” набуває вираженого міждисциплінарного характеру.

У нашому дослідженні отримані висновки будуть застосовані для розв’язання наступних завдань щодо успішної соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету.

1.2. Специфіка соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету

Зі входженням України в новий історичний період розвитку, і відповідно до нових вимог у системі освіти до навчання у зв’язку з приєднанням до Болонської декларації, а також вирішенням завдань у всіх сферах соціального життя на перший план висувається проблема соціалізації молоді.

Провідними принципами соціального становлення та розвитку молоді за законодавчою базою нашої держави є:

- повага до загальнолюдських цінностей, прав людини і народів, історичних, культурних, національних особливостей України, її природи;
- врахування потреб молоді, співвіднесення їх реалізації з економічними можливостями держави;
- відповідальність держави за створення умов щодо саморозвитку і самореалізації молоді [70, с. 396].

Ці принципи передбачають законодавчу діяльність держави із забезпечення різних видів соціалізації молоді. Але на сьогодні цілісної державної програми із соціалізації молодої людини поки що не створено. Тому вивчення молодіжних проблем відбувається за багатьма напрямками.

Соціалізацію особистості відомі вчені [5, 34, 37, 45, 79, 83, 84, 111, 124, 150, 184, 186, 246] досліджують у різноманітних сферах її життєдіяльності: праці, навчанні, сім'ї, неформальних організаціях, під час дозвілля, що передбачає активний обмін інформацією з іншими зацікавленими науками, як уже зазначено нами у параграфі 1.1.

Розглянувши особливості вивчення особистості різними науками, ми перейдемо до вивчення соціально-педагогічних аспектів її становлення. Становлення – це придбання нових ознак і форм у процесі розвитку, наближення до певного стану [192, с. 295]. Питаннями становлення молоді займалися І. Кон, Є. Головаха, В. Городяненко, С. Савченко, С. Шашенко [43, 84, 85, 207, 242]. На думку С. Савченко, саме соціалізація студента є процесом його становлення від початку навчання у вищому навчальному закладі і до переходу в соціально-професійну субкультуру [185, с.148–149]. С. Шашенко, досліджуючи це питання, підкреслює, що „під соціальним становленням особистості слід розуміти цілеспрямовану організовану діяльність, яка включає суб'єкти соціального виховання у взаємодію з оточуючим світом і яка формує в них систему ціннісного ставлення до цілого світу” [242]. В. Городяненко вважає, що однією з найактивніших і практично не досліджених лишається проблема якісно різних структур детермінації соціокультурних параметрів становлення й змін особистості. Йдеться про залежність рівнів емоційної, інтелектуальної, почуттєвої і розумової культури особистості від характеру освоєння нею різних пластів духовності соціального середовища [206, с. 150]. Ми погоджуємося із судженнями вчених та вважаємо, що процес соціалізації студента-першокурсника передбачає насамперед опанування нової соціальної ролі, виконання відповідних соціальних функцій, формування рис і якостей майбутнього фахівця, переоцінку цінностей та планування подальшого життя.

Визначення поняття „молодь” важливе не тільки для вироблення єдиного підходу до встановлення вікових меж молоді, а й для з'ясування

питання про сутність молоді, її місце в соціальній структурі суспільства, соціальних показників, у яких відображається специфіка соціального статусу молоді.

Існує декілька підходів до визначення поняття „молодь”. Найпростішим з них є використання вікових ознак як найголовнішого параметра, що характеризує молодь як певну соціально-демографічну групу. Поширеним є підхід, який розглядає молодь як перехідну фазу від соціальної ролі дитини до соціальної ролі дорослого. Інколи молодь розглядають як соціально-демографічну групу, головною характеристикою якої є процес соціалізації, де молодь, як соціально-демографічна група, виокремлена на основі сукупності вікових характеристик, особливостей соціального стану й обумовлена тими чи іншими соціально-психологічними якостями [234, с. 375].

Ця позиція передбачає, що найважливішими показниками, які дають змогу розкрити сутність молоді, є не стільки вікові параметри, скільки соціальні показники процесу соціалізації. За таким підходом до молоді відносять тих молодих людей, які ще не почали самостійне трудове життя (тобто студентів), а також працюючих, які ще не мають сім'ї.

Молодь як соціальна спільнота, за визначенням В. Городяненка, – це сукупність людей молодого віку в усіх сферах їх діяльності і виявах їх духовного життя. Більш коректним є поділ молоді на внутрішні групи за соціально-професійними та віковими ознаками у взаємодії з їх духовним світом і поведінкою [206, с. 160].

Дискусійним і дотепер є питання вікової періодизації молоді. Згідно з найпоширенішими поглядами, віковими межами молоді вважається період від 16 до 30 років. Але в соціологічній літературі є й інші підходи. Деякі соціологи до молоді відносять осіб віком 11-25 років, інші – 15-28, 16-24 роки тощо. Сьогодні законодавчо визначена нижня межа молодіжного віку – 16, а верхня – 35 років. В основу цієї позиції щодо віку (14-35 років) покладено тезу про „продовження юності”, збільшення

часу входження у трудове життя. Розширення загальноприйнятих у 60-70-ті роки вікових меж молоді (16-30 років) до 16-35 років відображає об'єктивні процеси в житті й розвитку людства. З одного боку, життя все наполегливіше висуває завдання більш ранньої соціалізації молоді, залучення її до трудової практики на ранніх етапах життя, з іншого – розширюються межі середнього і старшого віку, тривалість життя загалом, подовжуються терміни навчання та соціально-політичної адаптації, стабілізації сімейно-побутового статусу молоді [206, с. 161]. Так, у 2004 р. Кабінетом Міністрів України постановлено, в рамках соціальних програм, вважати віковими межами молоді вік від 16 до 35 років.

Процеси, які відбуваються в сучасному суспільстві, різко змінили соціальне, матеріальне і політичне становище молоді, тому поняття, що характеризували молодь колишнього суспільства, потребують сучасного аналізу, переосмислення та уточнення.

Студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою та психологією, системою ціннісних орієнтацій.

У наш час у науковій літературі ще немає повного визначення поняття „студентство”, як і немає однастайності щодо тлумачення характеру і специфіки праці студентства (на думку С. Вітвицької) [30]. „Студент” у перекладі з латинської означає „той, що сумлінно працює”, „той, хто бажає знання”.

Різними дослідниками проблем студентства [31, 180] були зроблені спроби дати визначення поняттю студентства як особливої соціальної групи. Так, у кінці 60-х років це зробили Б. Рубін та Ю. Колесніков, які зазначали, що студентство – це „мобільна соціальна група, метою якої є організована за певною програмою підготовка до виконання високих професійних і соціальних ролей в матеріальному і духовному виробництві” [180, с. 38].

За визначенням А. Власенко (70-ті роки), „студентство – це особлива соціальна група, що формується з різних соціальних утворень суспільства і характеризується особливими умовами життя, праці, побуту, особливою суспільною поведінкою і психологією, для якої набуття знань і підготовка себе для майбутньої роботи у суспільному виробництві, науці та культурі є головним і здебільшого єдиним заняттям” [31, с. 54]. Приклади подібних визначень можна продовжити, але при всіх відмінностях у поглядах учені єдині в одному, що студентство є особливою соціальною групою, а критерії її виділення різняться залежно від певних цілей та завдань дослідника.

Виходячи з нашого дослідження, ми будемо розглядати студентство як специфічну соціальну групу педагогічного університету, орієнтуючись на феномени групової психології, корпоративні форми поведінки, ціннісні орієнтації, виховні установки та механізми соціалізації.

Розглядаючи студентство як соціальну групу, можна виділити низку особливостей, притаманних цій групі, а саме:

- вік, тобто приналежність студентства до певних вікових критеріїв (від отримання середньої освіти до 30 років);
- навчальна діяльність у вищому навчальному закладі;
- професійна підготовка;
- становлення активної соціальної самостійності і особистої свободи;
- виконання соціальних функцій у суспільстві, де найважливішим є процес соціалізації, який опосередковано впливає на розвиток усього суспільства.

Оскільки наше дослідження не передбачає аналізу всіх особливостей, ми коротко зупинимося на тих, які стосуються безпосередньо процесу соціалізації студента, а саме студента-першокурсника.

За соціологічним дослідженням (моніторингом), яке проводилось на запит ректорату Національного педагогічного університету імені М. П.

Драгоманова (додаток А) виявлено, що 46% студентів університету живе поза батьківською домівкою взагалі, та 78% студентів-першокурсників Інституту соціальної роботи та управління зокрема. Це говорить про те, що саме період першого року навчання передбачає формування у студента-першокурсника активної соціальної самостійності та особистої свободи, тобто здатність самостійно планувати свій бюджет, вести господарство, розраховувати час і фінансові затрати. Усі ці фактори є складовими саме соціально-побутової соціалізації студента-першокурсника.

До психологічних особливостей студента-першокурсника відносять: формування почуття дорослості та особистих поглядів; прагнення до самоствердження, до пізнання оточуючого світу; загострення почуття справедливості й підвищена реакція самозахисту.

Слід також зазначити, що у ряді характеристик сучасного студентства центральне місце займають його ціннісні орієнтації, які все ще перебувають на стадії формування, їх фіксація вкрай необхідна через постійні коливання соціально-економічних перетворень у нашому суспільстві. Додатковими деструктивними факторами, які негативно впливають особливо на студентів-першокурсників (адже вплив родини, батьків для більшості з них обмежений через недостатнє спілкування, бо вони є мешканцями різних міст і містечок), можуть бути збільшення об'єму негативної соціальної інформації, що нівелюють уявлення про мораль, обов'язки, права.

Згідно із Законом України „Про освіту”, Положенням про вищий навчальний заклад студенти мають гарантоване державою право на:

- навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;
- вибір навчального закладу, форм навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять;
- додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з

навчанням; продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди з навчальним закладом;

- одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому числі за кордон; користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу;

- доступ до інформації в усіх галузях знань;

- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;

- особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо; участь в об'єднаннях громадян; безпечні й нешкідливі умови навчання та праці;

- забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України; трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;

- перерву в навчанні у вищих та професійно-технічних навчальних закладах; користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;

- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

Студенти мають також і обов'язки:

- дотримання законодавства, моральних, етичних норм;

- систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня;

- додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.

Знайомство із цими правами та обов'язками студентів, особливо студентів-першокурсників, значно полегшує їх соціальну адаптацію. Саме соціальна адаптація є однією зі складових процесу соціалізації.

Соціальна адаптація визначається як активне пристосування людини до умов соціального середовища (середовища життєдіяльності) шляхом засвоєння і прийняття цілей, цінностей, норм і стилів поведінки, прийнятих у суспільстві. У соціальній педагогіці соціальна адаптація має категоріальність. Категорія соціальної адаптації розуміється як процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, вид взаємодії особистості чи соціальної групи із соціальним середовищем [199, с. 33].

На характері розвитку соціальної адаптації першокурсників позначаються індивідуальні психічні ознаки особистості (мислення, увага, пам'ять, почуття); характеристики темпераменту (інтенсивність, темп реакції, ригідність, пластичність); риси характеру особистості (інтерес, відповідальність, комунікабельність, працелюбність чи лідарство) [52]. На ці ознаки слід завжди зважати при виборі педагогічних впливів, методів та форм роботи щодо вирішення проблеми соціалізації молоді, а в нашому контексті – саме соціальної адаптації студентів-першокурсників педагогічного університету.

Сам процес навчання у вищому навчальному закладі передбачає включення студента в систему соціально-суспільних відносин, заміщення позицій та засвоєння соціальних цінностей.

Досліджуючи процес соціалізації студентів, С. Савченко виділяв три етапи, а саме: 1) адаптаційно-ознайомлювальний (1-й рік навчання); 2) основний виховний етап (2-4-й рік); 3) завершальний етап (5-й курс). Нас цікавить перший етап – адаптаційно-ознайомлювальний, головним завданням якого, за словами автора, є „створення комфортної

психоемоційної атмосфери, яка сприяє швидкій адаптації учорашніх абітурієнтів до нового для них студентського життя” [185, с. 127].

На наш погляд, *соціально-педагогічна адаптація студента-першокурсника* – це процес активного пристосування до нових умов соціуму, результатом якого є гармонійне задоволення його потреб у здоровій життєдіяльності, позитивне ставлення до нового статусу, повноцінне включення в нову систему міжособистісних стосунків в студентському та загальноуніверситетському колективах.

Говорячи про зміст соціалізації, слід відзначити, що вона відбувається завдяки соціальним та психологічним процесам – як контрольованим, цілеспрямованим, так і стихійним, спонтанним. Ці процеси перебувають у взаємодії. Результатом соціалізації визначається засвоєння системи знань, норм та цінностей, соціального досвіду, соціальних якостей і рис, соціальних ролей, зразків і психологічних механізмів поведінки.

Соціалізація – неперервний та багатогранний процес, який продовжується протягом усього життя людини. Але більш інтенсивно він протікає в дитинстві та юнацтві, коли закладаються всі базові ціннісні орієнтації, засвоюються основні соціальні норми й відношення, формується мотивація соціальної поведінки.

Поділ життєвого шляху на стадії соціалізації базується на характерних для цих стадій ознаках. Особливо інтенсивна соціалізація припадає на період підготовки індивідів до включення їх як активних суб’єктів у соціальні інституції, і домінуючу роль у цьому процесі відіграє педагогічна система.

Соціалізація людини має певні особливості на різних етапах. У загальному вигляді ці етапи можна співвіднести з віковою періодизацією людини. Загальноприйнятими вважаються наступні: новонародження (від народження до 1-го року), раннє дитинство (1-3 роки), дошкільне дитинство (3-6 років), молодший шкільний вік (6-10 років), молодший підлітковий вік (10-12 років), старший підлітковий вік (12-14 років),

ранній юнацький вік (12-15 років), юнацький вік (18-23 роки), молодість (23-30 років), рання зрілість (30-40 років), пізня зрілість (40-55 років), похилий вік (55-65 років), старість (65-75) років), довгожителство (більше 70 років) [124].

Процес соціалізації людини, її формування, розвитку та становлення як особистості відбувається у взаємодії з оточуючим середовищем, яке має вирішальний вплив на неї завдяки низці найрізноманітніших факторів. Отже, соціалізація здійснюється під впливом ряду факторів, які умовно можна поділити на три групи:

- 1) макрофактори (суспільство, держава, планета, космос);
- 2) мезофактори (етнокультурні умови, тип мешкання, місце й умови проживання та розвитку людини);
- 3) мікрофактори (сім'я, дитячий садок, школа, позашкільне середовище, трудовий колектив, громадські об'єднання тощо).

Розкриємо особливості значення для соціалізації молоді макрорівня:

- спосіб життя, тобто сукупність умов, які забезпечують життєдіяльність на всіх рівнях розвитку потреб, установок, диспозицій особистості;

- умови, що забезпечують реалізацію нагальних потреб особистості (соціально-екологічні, житлово-побутові тощо);

- умови, що забезпечують самоствердження, самовиявлення особистості на рівні соціальних потреб (професійне становлення, задоволення культурних потреб).

Важливе значення на макрорівні мають засоби масової інформації, тісно пов'язані з висвітленням політичних, економічних, екологічних, культурних відносин у суспільстві.

Процес входження особистості в етнокультурні відносини, національну систему виховання та освіти сприяє соціалізації молоді на мезорівні. Мезорівень у свою чергу забезпечує:

- освітні орієнтації, професійну і трудову спрямованість, властиві для суспільства;
- формування культурних цінностей та їх відповідність загальнолюдським;
- збереження й відтворення генофонду нації і розвиток її інтелектуального потенціалу.

Мікрорівень – це конкретні умови життя кожної особистості (сім'я, група, колектив), її розвиток у соціально орієнтованих установах, об'єднаннях та організаціях. Соціалізація особистості на мікрорівні забезпечує: продуктивні умови спілкування як домінуючого виду діяльності студентської молоді; формування соціального статусу і репутації особистості студента-першокурсника.

У певних випадках може відбуватися й асоціалізація особистості, яка зумовлена також об'єктивними і суб'єктивними факторами. Найважливіші з них такі: відхід держави від проблем дітей та молоді, тобто відсутність достатньої законодавчої основи, насамперед правового захисту, законних податків, соціальної, психологічної, педагогічної, медичної підтримки молоді, оскільки наявність окремих законів не дає вагомих результатів через відсутність механізму їх реалізації; недосконалість системи виховного впливу на особистість; підвищення „рівня тривожності” фактично кожної сім'ї, що пов'язано з нестабільною економічною ситуацією [188].

Розглядаючи механізми соціалізації, треба зазначити, що існують різні підходи щодо його трактування. Умовно їх можна поділити на психологічні та соціально-психологічні, а саме: рефлексія, імпринтінг, наслідування, екзистенціальний тиск, ідентифікація.

До соціально-педагогічних механізмів соціалізації відносяться: традиційний, інституційний, стилізований, міжособистісний, які нами наочно відображено на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Соціально-педагогічні механізми соціалізації студента-першокурсника

Розглянемо детальніше компоненти механізмів соціалізації студента-першокурсника:

- традиційний механізм соціалізації – це засвоєння норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для його сім'ї та найближчого оточення (сусіди, приятелі), це засвоєння проходить, як правило, несвідомо, стихійно;

- інституційний механізм соціалізації – функціонує в процесі взаємодії людини із суспільними інститутами та різними організаціями; у процесі взаємодії накопичується певний досвід, знання про соціально схвалену поведінку, а також досвід імітації конфліктного чи безконфліктного виконання соціальних норм;

- стилізований механізм діє в рамках певної субкультури;

- міжособистісний механізм соціалізації функціонує в процесі взаємодії людини із суб'єктивно значимими для неї особами.

Соціалізація проходить за допомогою всіх вищеназваних механізмів, але їх співвідношення в кожній людині може бути різне. Так, в умовах вищого навчального закладу особливо явно діють інституціональний та стилізований механізми. У цілому процес соціалізації студента-першокурсника можна розглядати як сукупність чотирьох складових (за А. Мудриком):

- стихійна соціалізація у взаємозв'язку та під впливом об'єктивних обставин життя;

- відносно спрямована соціалізація, коли особа вирішує власні кар'єрні, економічні, організаційні заходи, які об'єктивно впливають на можливості та характер розвитку, на її життєвий шлях у певній віковій групі;

- відносно соціально контрольована соціалізація (виховання) планомірне створення в педагогічному університеті навчально-виховних, організаційних, матеріальних та духовних умов для розвитку особистості;

- більш чи менш свідома самозізнання першокурсника, яка має просоціальний, асоціальний чи антисоціальний вектор (самобудівництво, самовдосконалення, саморуїнація), відповідно до індивідуальних ресурсів та відповідно чи всупереч об'єктивним умовам студентського життя [124].

Найповніші відносини особистості й суспільства уособлює поняття „соціалізація”, однією з найпоширеніших форм якої є адаптація [206, с. 151]. Успішна соціалізація особистості має на меті, з одного боку, ефективну адаптацію кожної окремої людини в суспільстві, а з іншого – здатність протистояти суспільству, а точніше – тій частині життєвих колізій, які заважають її розвитку, самореалізації та самоствердженню. Іншими словами, ефективна соціалізація – це певний баланс між ідентифікацією із суспільством та уособлення в ньому. Так, людина, яка адаптувалась у суспільстві, але нездатна якоюсь мірою протистояти йому, є конформістом. Тобто конформіст може розглядатися як жертва соціалізації. Тоді як людина, не адаптована до суспільства, також стає жертвою соціалізації – дисидентом, правопорушником тощо [124].

Адаптацію студентів в умовах педагогічного університету слід розглядати як комплексну проблему, виділяючи в ній різні окремі рівні та ланки, кожна з яких має свої специфічні механізми, зумовлені рівнем розвитку студентства, групи й колективу. Процес адаптації студентів-

першокурсників проходить на декількох рівнях „пристосування”: до нової системи навчання; до зміни режиму праці й відпочинку; до входження в новий колектив. Оскільки період адаптації пов’язаний інколи з руйнуванням попередніх стереотипів, він супроводжується в деякого низькою успішністю і труднощами у спілкування. В одних студентів вироблення стереотипу відбувається стрибкоподібно, в інших - рівно. До початку проведення експерименту ми мали на меті означити певні напрямки нашої дослідницької роботи стосовно обраної теми, для цього нами було проведене анкетування студентів V курсу спеціальності „Соціальна педагогіка. Практична психологія” Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (додаток Б). У ході опитування виявилось, що для успішної адаптації студентів-першокурсників необхідні: допомога з боку кураторів (бажано до V курсу), адміністративних структур університету, позанавчальна робота з адаптації до нових умов навчання та проживання (тренінгові заняття на знайомство, згуртованість, розвиток комунікативних якостей, залучення до органів самоврядування, співпраця із соціальною службою університету, налагодження та підтримка зв’язків зі студентами старших курсів для обміну досвідом та спільного проведення вільного часу), також були окреслені проблеми з розподілом часу, режимом харчування, організацією культурного відпочинку тощо. З метою надання інформації студентам першого року навчання для успішності соціальної адаптації у педагогічному університеті нами був розроблений інформаційний лист на допомогу студенту-першокурснику, який містив дані щодо структурних підрозділів НПУ імені М. П. Драгоманова (відомості про керівників підрозділів, адресні дані тощо) та права й обов’язки студентів, закріплені в Законі України „Про освіту” (додаток В).

З метою виявлення особливостей соціальної адаптації студентів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова ми провели констатувальний експеримент на базі першого курсу Інституту

соціальної роботи та управління й Інституту педагогіки та психології цього ж університету. Нами були опитані студенти таких спеціальностей: соціальна педагогіка та практична психологія, соціальна робота, менеджмент організацій (усього 89 чоловік факультету соціальної педагогіки та соціальної роботи); психологія, початкові класи та практична психологія (всього 132 студенти педагогічного факультету). Анкетування проводилось у перший тиждень навчання у вищому навчальному закладі. На поставлені нами запитання до респондентів (додаток Д) ми отримали наступні відповіді. На запитання „Хто вплинув на ваш вибір даної професії, на вступ до нашого університету?” 32% респондентів відповіли – батьки, 60% респондентів – самостійно і лише 8% - друзі. Респонденти виявили певні труднощі зі вступом до університету, а саме: у влаштуванні та проживанні в гуртожитку, проблеми із завантаженістю навчального процесу (якщо порівнювати з навчанням у школі), налагодження стосунків із групою, викладацьким складом, проблеми з харчуванням, режимом дня (навчання та відпочинок), певні матеріальні труднощі. А ще – зазначили необхідність допомоги у подоланні цих труднощів з боку кураторів, деканату, викладачів різних дисциплін. Аналізуючи результати моніторингу, який проводився в НПУ імені М. П. Драгоманова, ми виявили певні проблеми студентського буття, а саме: студенти першого курсу відзначили низький рівень готовності до професійної діяльності – не бачать конкретних завдань із самовдосконалення (10% опитаних), студенти ж п'ятого року навчання мають проблеми через брак часу та із задоволенням матеріальних потреб (16% опитаних) (додаток А).

На основі досліджень процесу соціально-педагогічної адаптації студентів-першокурсників нами виділені наступні загальні проблеми:

- стрімке входження в новий колектив, який є неоднорідним за своїм походженням (насамперед, – соціальним);
- недостатність усвідомлення обраної професії;

- невміння здійснювати саморегуляцію діяльності, оптимізувати в нових умовах режим праці і відпочинку;
- проблема налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до умов гуртожитку;
- невміння змістовно організувати власне дозвілля;
- відсутність навичок самостійної діяльності;
- труднощі налагодження спілкування з особами протилежної статті, низький рівень культури міжстатевих стосунків в умовах гуртожитку.

Усі ці проблеми різні за своїм походженням, але коли всі вони збігаються, то найчастіше студент-першокурсник відчуває фізичне та психічне перевантаження. У складній ситуації на допомогу може прийти староста групи, якщо він старший за віком і є авторитетним, профорг, куратор, заступник декана з виховної роботи, але, на жаль, у них не завжди вистачає часу на вирішення особистих проблем студента. Крім того, щоб забезпечити оптимальну адаптацію студента-першокурсника, важливо знати його плани на майбутнє, інтереси, ціннісні орієнтації, систему домінуючих мотивів, рівень домагань, самооцінку тощо. Надалі, з метою уточнення результатів анкетування, проводились бесіди як з окремими студентами, так і з мікрогрупами. Так, у вересні-жовтні 2004 року студенти-першокурсники розподілились за трьома групами: перша група – активно адаптовані, що складають 30% респондентів, друга – пасивно адаптовані (60%) і третя – дезадаптовані відповідно 10% респондентів.

У результаті проведеної роботи нами виявлено, що пристосування до студентського життя для 70% "вчорашніх" школярів обтяжене вищезгаданими проблемами, про що свідчать результати анкетування. Зокрема аналіз адаптованості студентів-першокурсників дозволив об'єднати їх у три групи: перша – активно адаптовані, її складають 30% респондентів, друга – пасивно адаптовані (60%) та третя група – дезадаптовані – відповідно 10% опитаних. Вивчення кожної з груп дає

підстави стверджувати, що майже всі дезадаптовані студенти стикаються із вищеназваними проблемами, пасивно адаптовані мають переважно проблеми, спричинені низьким рівнем культури міжособистісного спілкування. Певні труднощі переживають і активно адаптовані студенти, які, як правило, виникають внаслідок суперечності між прагненням повної самореалізації, самоствердження та реальними обставинами, що складаються у новому колективі, в т.ч. об'єктивною конкуренцією.

В результаті проведеного нами дослідження виявлено, що для створення сприятливих умов щодо ефективної соціалізації та соціальної адаптації студента-першокурсника необхідна цілеспрямована організована діяльність, яка має включати низку заходів:

- аналіз студентського соціуму (стосунки у колективі);
- створення умов для розвитку та розуміння студентом своєї неповторності, індивідуальності;
- знання індивідуальних особливостей студента, на основі яких будується система його включення до нових видів діяльності та нового кола спілкування;
- розвиток студентської соціальної служби у вищому навчальному закладі;
- робота щодо комплектування академічних груп з урахуванням психологічних особливостей студентів та їх психологічної сумісності;
- організація культурних заходів, одним з яких є традиційне свято „Посвята у студенти”;
- організація консультпунктів у гуртожитку;
- організація студентського самоврядування.

У ході дослідження нами виявлено, що особливе значення для соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності має колектив. В ідеалі колектив повинен породжувати згуртованість, розвиток свідомості, творчості, дружби, взаємодопомоги та взаємовиручки, встановлення порозуміння у стосунках, забезпечення спільної діяльності, турботу й захищеність. Колектив – це група,

всередині якої міжособистісні відносини опосередковуються змістом сумісної діяльності, при якій відтворюються і суспільно, й особистісно значущі цілі та цінності [181, с. 14].

Отже, на основі проведеного нами аналізу наукових досліджень можна зробити висновки про те, що студент-першокурсник, вступивши до вузу, проходить соціально-педагогічну адаптацію, яка відбувається на трьох рівнях:

- педагогічному (навчання та виховання);
- психологічному (індивідуальні особливості перебігу психічних процесів);
- соціальному (нові умови життя, колектив, спілкування тощо).

Науковець Н. Ничкало розглядає соціальну адаптацію як соціальне пристосування, тобто процес, що передбачає задоволення потреб людини, створення належних умов для її здорової, гармонійної життєдіяльності в суспільстві [153, с. 15].

Якщо процес соціально-педагогічної адаптації студента до групи не відбувається, то у нього може з'явитись невпевненість у собі, безініціативність, що може привести до серйозної особистісної деформації. Якщо студент подолав цю фазу адаптації й почав демонструвати оточуючим свої індивідуальні відмінності, які вони відкидають як невідповідні їх уявленням та потребам, це може привести до розвитку в студента негативізму, підозрливості, агресивності, завищеної самооцінки. Наприклад, студентка Марія З., у першому-третьому місяці першого семестру відчула задоволення від нового статусу, від своєї ролі студентки, навчалась відмінно, відвідувала гуртки, на четвертий місяць – перестала готуватись до занять, почала курити. Провівши з нею індивідуальну бесіду, ми виявили, що у неї померла мати, її покинув хлопець, тому був втрачений інтерес до нового життя. Протягом двох останніх місяців першого семестру ми постійно опікувались нею, підтримували, спілкувались. Студентка в результаті змогла добре здати сесію, хоча і дуже важко виходила зі стресового

стану. Позитивне входження студента в групу, його інтеграція сприяє формуванню в нього почуття товарищескості.

У процесі соціалізації особистості студента проявляється об'єктивна потреба його бути „як усі”. Але паралельно із цим, у процесі індивідуального розвитку, в студента-першокурсника формується друга об'єктивна потреба – проявити себе, свою індивідуальність [212]. Студент починає шукати шляхи та засоби для їх здійснення, проявляти їх, внаслідок чого відбувається індивідуалізація, яка виражається в тому, що ті чи інші значущі якості та властивості особистості проявляються в індивідуальній, властивій саме цій людині формі, що її соціальна поведінка при всій загальній зовнішній подібності з поведінкою інших людей набуває особистісних рис. Соціальний розвиток, таким чином, відбувається за двома взаємопов'язаними напрямками: соціалізацією (оволодіння соціокультурним досвідом, його освоєння) та індивідуалізацією (здобуття самостійності, відносної автономності) [212]. Якщо між цими процесами встановлюється рівновага, то відбувається інтеграція молодого людини – студента-першокурсника в соціум. При цьому відбувається взаємна трансформація й особистості, й середовища.

Педагог може пробудити і розвинути ті природні задатки, які є в кожній людині, дати імпульс їх нестримному саморозвиткові та вдосконаленню [97, с. 95]. Тобто, на нашу думку, дуже важливим є налагодження контактів куратора академічної групи зі студентами-першокурсниками уже в перші дні навчання та життєдіяльності в нових для студентів умовах вищого навчального закладу, що дасть можливість прискорити процес пристосування, самоствердження та самореалізації.

Соціально-педагогічна адаптація є складовою соціалізації особистості студента, яка здійснюється у трьох сферах – діяльності, спілкування та свідомості. У цих сферах відбувається становлення особистості. Загальною характеристикою для всіх сфер є процес розширення, примноження соціальних зв'язків кожного студента із зовнішнім світом. Кожну із цих сфер треба розглядати окремо. За І.

Коном становище молоді людини ускладнюється виконанням нових соціальних ролей. Її сфера спілкування, пізнання та діяльності розширюється, молода людина усвідомлює свою приналежність не тільки до сім'ї та будь-якого колективу, але й до взаємодії із широким колом суспільних відносин [84, с. 163]. На нашу думку, соціалізація студента-першокурсника може здійснюватися в таких основних сферах: навчальній діяльності, позанавчальній діяльності, спілкуванні (у колективі) та свідомості. Ці сфери ми звели у рисунок взаємозалежності 1.3.

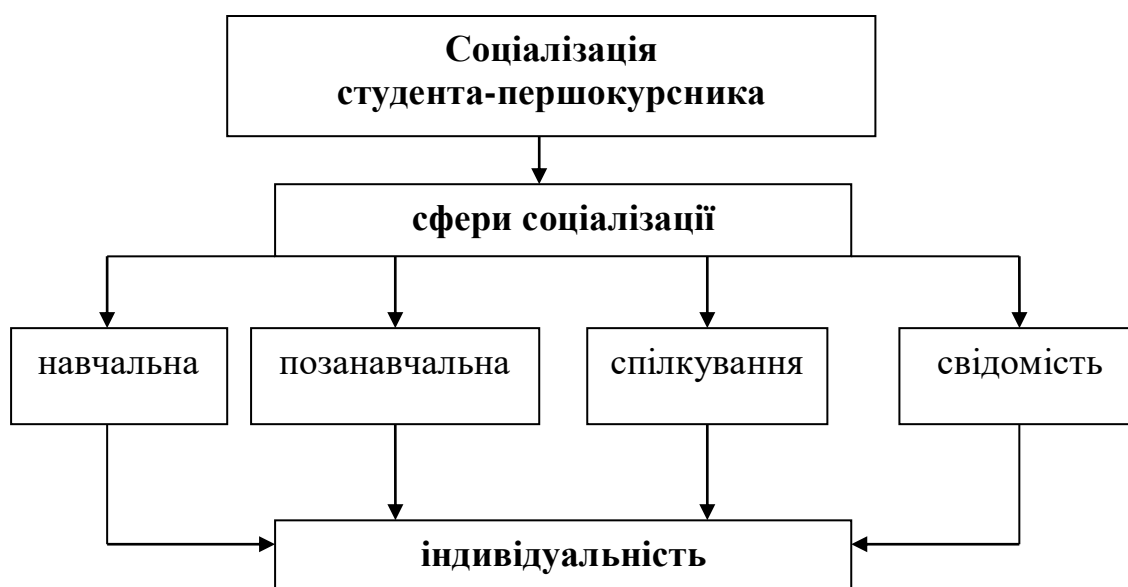

Рис. 1.3. Взаємозалежність сфер соціалізації студента-першокурсника педагогічного університету

Навчання як вид діяльності складається із трьох процесів. По-перше, це орієнтація у системі зв'язків, присутніх у кожному виді діяльності, та між її окремими видами. Продуктом такої орієнтації буде особистісний вибір діяльності. Як наслідок, виникає наступний процес – концентрація навколо головного, обраного виду та підпорядкування йому всіх інших видів діяльності. Третій процес – це засвоєння особистістю в ході реалізації діяльності нових ролей та осмислення їх значення [5, с. 277].

Соціологи розглядають такі види діяльності:

1) діяльність для себе, її основна мета забезпечення існування діяча, іншими словами „егодіяльність”;

2) діяльність для іншого, причому ними можуть бути – людина, суспільство, держава тощо – це службова діяльність;

3) діяльність заради самого процесу діяльності – це ігрова діяльність [194, с. 90].

Для молодого людини, яка набуває знань у педагогічному університеті, перші два різновиди є об’єктивно необхідними. Діяльність у цілому складається з окремих видів діяльності. Одні види діяльності є провідними і мають велике значення для подальшого розвитку особистості, інші – менш важливі. Одні відіграють головну роль у розвитку, інші – підпорядковану [108, с. 285]. Після набуття загальної середньої освіти змінюється основний вид діяльності – ним стає праця, яка підпорядковує собі навчання [84, с. 181]. Але для студентської молоді провідним видом діяльності насамперед є навчальна діяльність.

Звісно, навчальна діяльність у школі та вищому навчальному закладі має між собою великі відмінності. Вчорашньому школяреві необхідно: засвоювати велику кількість інформації, вміти її аналізувати; навчитись працювати самостійно, адже більша частина теоретичного матеріалу дається на самоопрацювання. Самостійна робота як вид діяльності може здійснюватися тільки за наявності таких компонентів: мотив, мета, засоби, зовнішні умови. Слід особливо підкреслити, що організовуючи роботу студента, необхідно не тільки враховувати всі ці компоненти, а й чітко визначати кожен із них, забезпечуючи багатство його змісту і максимально можливий рівень розвитку [69, с. 14–16]. Отже, вкрай необхідна допомога педагогів студентам-першокурсникам на початку навчання у вищому навчальному закладі, особливо тим, хто має труднощі та проблеми у соціально-педагогічній адаптації.

Розглянемо, як проходить соціалізація особистості через включення її до позанавчальної діяльності, тобто дозвілля. Цим питанням займалось багато науковців різних галузей наук: педагогіки (М. Красовицький,

Т. Кричковська, Г. Левківська, А. Мороз, В. Сорочинська, М. Папуча, І. Підласий, В. Штифурак) [92, 107, 122, 150, 197], соціології (В. Городяненко, Г. Осіпов, В. Циба) [207, 210, 246], соціальної педагогіки (А. Капська, М. Лукашевич, А. Мудрик, В. Нікітін, С. Савченко) [200, 110, 124, 185, 213], психології (Г. Андреева, І. Кон, А. Петровський, В. Семиченко) [5, 84, 187, 214], філософії (В. Андрущенко, Л. Губерський, І. Надольний) [232] та інші.

Для нашого дослідження цікавим є те, як будуть впливати на процес соціалізації студента-першокурсника такі фактори, як: рівень розвитку та діяльності членів студентської групи, якість і кількість зв'язків спілкування між членами групи, як вплине на поведінку студента та його діяльність рівень його самосвідомості.

Якщо процес соціалізації особистості студента-першокурсника у групі не відбувається, то у неї може з'явитись невпевненість у собі, безініціативність, що призведе до серйозної особистісної деформації. За умов подолання ним початкової фази соціалізації, початку виявлення оточуючим своїх індивідуальних відмінностей, але за умови несприйняття групою цих індивідуальних якостей, наприклад, студентська група може їх відкинути як невідповідні її уявленням та потребам. Це може привести до розвитку в студента негативного ставлення до інших студентів, викладачів, підозрливості, агресивності, завищеної самооцінки. Позитивне входження студента у групу, його інтеграція сприяє формуванню в нього почуття товариськості, прискорює процес соціалізації.

Важливим на етапі входження особистості в новий колектив є формування у студента здатності цінувати особистість іншої людини. Це здійснюється двома шляхами: перший – це докладне розкриття студентові позитивних сторін його оточення – викладачів, одногрупників; другий шлях – попередження зневажливого ставлення до нього. Як наголошує І. Бех [12], саме у процесі міжособистісного спілкування може бути розвинене співпереживання як один із провідних

психологічних механізмів морального виховання особистості. Ще видатний педагог В. Сухомлинський, відзначаючи значущість емоційного виховання, звернув увагу на те, що „правильна соціалізація ґрунтується на багатстві, ідейній повноцінності емоційного життя. Треба навчити дитину передусім відчувати й переживати” [218, с. 451].

У студентському колективі існують формальні структури (староста, профорг), які базуються на ділових, соціальних відносинах, та неформальні, основу яких становлять суто психологічні стосунки – особиста симпатія й антипатія, а також вузькі групові інтереси та прагнення. Вважається, що формальний лідер і формальний колектив як офіційні структури не завжди мають реальний авторитет. Неформальні ж об’єднання та лідери користуються повагою серед членів групи, тому їх вплив є іноді більш значущим [241].

У вихованні існує принцип включення особистості студента в значиму для нього діяльність. Значима діяльність особистості - це така діяльність, яка має сенс для особистості, яка важлива, близька і потрібна їй. У такій діяльності мотиваційна сфера студента є максимально відкритою для впливу вихователя, оскільки між цими двома суб’єктами діяльності встановлюються близькі, рівноправно-партнерські стосунки. Виконання значимої діяльності забезпечує самореалізацію студента-першокурсника, позитивно впливає на Я-концепцію, взагалі розвиває суб’єктність [150, с.132]. Тому завданням педагогів є перетворення провідної діяльності студента-першокурсника в значиму, як однієї з умов успішної соціальної адаптації в педагогічному університеті.

Діяльність особистості визначається не лише потребами, а й примушуванням, насильством чи „дисципліною голоду”. При цьому сувора, зовнішня стосовно суб’єкта регламентація змісту й умов діяльності звужує прояв власне поведінкових чинників. Тому на першому курсі навчання в університеті необхідно допомогти кожному студенту знайти себе – тобто знайти своє місце в житті університету, вибрати з

великої кількості та форм діяльності ті, які максимально відповідали б запитам індивідуальності особистості [74, с. 164].

Спілкування в контексті соціалізації розглядається також із боку його розширення й заглиблення, тому що воно нерозривно пов'язане з діяльністю. Під розширенням розуміють примноження контактів людини з іншими людьми. Мається на увазі перехід від монологічного спілкування до діалогічного, децентрація, тобто вміння орієнтуватися на партнера зі спілкування.

Для нашої дослідницької роботи цікавим є саме дослідження міжособистісного спілкування студентів-першокурсників як провідної умови пристосування до середовища вищого закладу освіти. Важливим є встановлення зв'язків, почуття колективізму, єдності групи, її згуртованості. Адже вдало згуртований колектив є запорукою успішної адаптації у подоланні її труднощів у побуті та навчанні.

В. Сухомлинський зазначав, що у вихованні колективу слід звернути увагу на міжособистісне спілкування в ньому, „зробити це спілкування таким, щоб воно облагороджувало особистість, відточувало її моральну красу, щоб від спілкування з товаришами людина відчувала радість, непереборне прагнення бути разом з людьми” [218, с. 455].

Нарешті, четверта сфера соціалізації студентів-першокурсників – розвиток свідомості особистості студента-першокурсника. У загальному вигляді можна сказати, що процес соціалізації для колективу означає становлення в людини образу її „Я” [5, с. 278].

Цей „Я-образ” не виникає у людини відразу, а формується протягом життя. У соціальній психології є кілька підходів до структури „Я”. Найбільш розповсюдженою є схема, яка включає три компоненти: пізнавальний (знання себе), емоційний (оцінка себе), поведінковий (ставлення до себе) [5, с. 279]. Хоча самосвідомість відноситься до найбільш глибоких, інтимних характеристик особистості, її розвиток неможливий поза діяльністю: лише в ній постійно здійснюється певна

„корекція” уявлень про себе на тлі уявлень, які виникають в уяві інших [там же].

Саме тому процес соціалізації студента-першокурсника може розглядатись лише як єдність усіх чотирьох вищезазначених сфер. Вони створюють для нього реальну дійсність, у якій він діє, пізнає та спілкується, тим самим оволодіває не тільки найближчим мікросередовищем, а й усією системою соціальних відносин.

Проаналізувавши наведені вище факти, можна зробити висновок, що для успішної соціалізації студентів-першокурсників в умовах вищого навчального закладу слід впровадити певні методичні заходи, спрямовані на налагодження міжособистісних взаємостосунків студентів-першокурсників, на виховання почуття єдності колективу, на формування здатності цінувати особистість іншої людини. Ними можуть бути:

- тренінгові заняття на знайомство, анкетування на виявлення індивідуальних особливостей, ціннісних орієнтацій;
- бесіди з проблемних питань щодо труднощів у повсякденному житті, з приводу конфліктних ситуацій;
- організація захопливих вечорів відпочинку, художньо-естетичної та спортивно-оздоровчої діяльності;
- створення і розвиток позитивних традицій колективного життя.

Отже, на даному етапі головним завданням, перш за все освітянського колективу та суспільства в цілому, є надання оптимальної допомоги студентові-першокурсникові в подоланні визначених проблем. Подальшими шляхами нашого дослідження буде: виявлення та обґрунтування, створення певних сприятливих соціально-педагогічних умов для успішної соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету.

1.3. Соціально-педагогічні чинники соціалізації студентів-першокурсників

Перш ніж ми перейдемо до дослідження соціально-педагогічних умов соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету, вважаємо за доцільне визначити сутність процесу соціалізації саме в педагогічному аспекті та виокремити ті соціально-педагогічні чинники, які будуть найбільш сприятливими для успішної соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету.

Рівень наукових досліджень з проблем соціалізації студентської молоді навряд чи можна визначити таким, що задовольняє сучасні суспільні потреби. Найменшою мірою, на нашу думку, вивчені роль та можливості системи освіти щодо забезпечення успішної соціалізації студента-першокурсника, а також не з'ясовано до кінця рушійні сили, механізми соціалізації студента. Водночас рівень теоретичних напрацювань містить багато цінних, хоча й розрізнених ідей, думок, які можуть і повинні бути об'єднані в нових концептуальних підходах.

Незаперечним є той факт, що провідну роль у вихованні молоді відіграє освіта, в основі якої лежить той принцип, що кожна молода людина повинна мати можливість отримати загальну освіту при досягненні нею 16-річного віку. Але є й інші, не менш важливі чинники, що сприяють розвитку життєвих навичок і моральних норм підростаючої молоді. Саме їх ми намагаємося віднайти, проводячи нашу дослідницьку роботу, щоб якомога об'ємніше вплинути на процес соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету.

Свої пошуки ми розпочнемо з розгляду питання про співвідношення понять „соціалізація” та „виховання”. Виховання – це процес, спрямований на розвиток і формування моральних якостей особистості, який тим самим впливає на соціалізацію людини. Виховання особистості

завжди здійснюється свідомо спрямованими та спеціально підготовленими заходами [212, с. 81]. Тому можна стверджувати, що виховання є однією з основних складових соціалізації особистості.

Відмінність стихійної та відносно спрямованої соціалізації від виховання полягає: по-перше в тому, що основою його є соціальна дія; по-друге, стихійна соціалізація – процес безперервний, а виховання навпаки перервний, тому що здійснюється в певних організаціях, тобто обмежено певним місцем та часом [124, с. 15–16]. Тому виховання є передачею від покоління до покоління життєвого досвіду, культури, моральних цінностей, що утворені суспільством. Соціалізація є процесом становлення особистості, у ході якого відбувається засвоєння соціальних цінностей (норм, установок, стереотипів поведінки), культури, притаманних суспільству, групі та відтворення нею соціальних зв'язків та соціального досвіду [192, с. 274].

Можна розглядати виховання на іншому рівні, а саме: як діяльність спеціально створених для цього установ, організацій, освітніх закладів. В умовах вищого педагогічного навчального закладу розвиток і виховання студента відбувається передусім через характер взаємовідносин, які там панують. Студент взаємодіє з педагогами, кураторами, однолітками, з іншими людьми, з предметами людської діяльності. Кожна із цих взаємодій є порівняно недовгою в часі, але саме з них і складається виховний процес, який є основою соціалізації студента-першокурсника.

Виховання у більш вузькому розумінні є цілеспрямований вплив педагогів на студента в процесі студентського життя у педагогічному університеті – навчання, спільної діяльності, взаємовідносин. Проте тільки таке розуміння виховання на практиці часто відводить молоді пасивну роль приймача педагогічного впливу [168, с. 7]. Але треба пам'ятати, що студент, як і будь-яка людина, має своє ставлення до того, що з нею роблять, і досить часто чинить опір діям педагогів або залишається байдужим і пасивним „об'єктом” педагогічного впливу. Тому найкращим розумінням є взаємодія педагогів та студентів у процесі

спільної позанавчальної діяльності, що ми виокремили у так званий чинник партнерства.

Виховання можна розглядати і в широкому розумінні як об'єктивне явище, без якого суспільство не могло б існувати. У цьому розумінні виховання включає в себе всю систему взаємовідносин особистості з навколишнім середовищем (соціальним і природнім), навчання й освіти [168, с. 7].

Ми розуміємо під вихованням також самостійне прагнення студента зрозуміти й виразити себе як особистість, зробити власний життєвий вибір. Тобто, йдеться про закономірний процес саморозвитку, самовиховання, який педагоги зобов'язані враховувати. У своїй сукупності та певній послідовності зміни в особистості студента-першокурсника складають процес розвитку особистості під впливом виховання. Саме тому соціальне виховання має бути спрямоване не лише на формування позитивних життєво значущих якостей у людині, а в першу чергу – сприяти розвитку людської індивідуальності. Соціальне виховання та самовиховання нерозривно пов'язані.

Самовиховання можна визначати як послідовні, активні зусилля особистості, спрямовані на власне фізичне, духовне і моральне удосконалення. Як згадувалось вище, самовиховання є важливою умовою саморозвитку людини, її становлення як особистості. Конструювання студентом-першокурсником свого образу ми можемо спостерігати протягом усього періоду його зростання від першого курсу до останнього. Але найбільш суттєвим „відшліфовуванням” власного „Я” воно стає саме тоді, коли постають питання сенсу життя, професійного вибору, планів на майбутнє тощо. Усі роки студентського навчання успіх самовиховання певною мірою залежить від педагогічного спрямування та підтримки. Тому не варто недооцінювати подібний супровід студентів-першокурсників кураторами й наставниками щодо їх самовиховання у нових, поки що складних умовах навчання та життєдіяльності в педагогічному університеті. Адже створений кожним із них ідеальний

образ студента у власній свідомості не завжди відповідає об'єктивній реальності певного середовища. Справа в тім, що студент ще не вміє послідовно працювати над собою, своїм внутрішнім світом і лише демонструє зовнішні ознаки цього образу через привернення до себе уваги специфічною поведінкою, наслідуванням моди (одяг, зачіски, фарбування, пірсинг), сленгом, навіть інколи агресивними випадками (образи) у спілкуванні з одногрупниками (негативні тенденції як наслідок атмосфери в сім'ї або негативний власний досвід, заснований на впливі стереотипів спілкування з однолітками (школа, вулиця) тощо. Тому так важливо допомогти студентів-першокурсників зберегти свою внутрішню індивідуальність, свій духовний світ та спрямовувати його на самовиховання.

Необхідно підкреслити, що „спрямування процесу самовиховання особистості не може бути зведено тільки до нав'язування їй цілей вихователя” [168, с. 118]. Тоді як педагог повинен завжди поважати індивідуальну неповторність розвитку особистості студента-першокурсника. Це, власне кажучи, і буде індивідуальний підхід, під яким ми розуміємо єдність педагогічного спрямування та власних зусиль особистості студента-першокурсника (тобто самовиховання), що сприяє його соціалізації. Так, ми виділяємо ще один досить вагомий педагогічний чинник – індивідуальний підхід, тобто врахування його вікових, фізичних та психологічних особливостей розвитку, інтересів, нахилів, уподобань, соціального оточення студента-першокурсника, умов проживання тощо.

Однією з найголовніших умов є також те, щоб педагоги, які відіграють значну роль у житті студента-першокурсника, були переконані у їх можливостях. Наявність такої віри підтримує виховання. Воно допомагає студенту в реалізації його можливостей. У педагогічній науці й практиці існує два підходи до виховання: гуманістичний та авторитарний (диктаторський), які важливі для кураторів і наставників і якими найчастіше користуються педагоги.

Гуманістичне виховання розглядає особистість як унікальну та неповторну цінність, що має свої особливості розвитку. З огляду на це виховання спрямоване на розкриття потенціалу особистості, на створення умов для розвитку в ній кращих моральних і громадянських якостей. Така установка означає впевненість у тому, що кожна молода людина заслуговує на повагу, визнання її індивідуальних поглядів, інтересів, суджень. У кожній особистості потрібно бачити майбутнє, щось унікальне. Авторитарне виховання певною мірою ігнорує логіку саморозвитку особистості, нав'язує їй певні цінності, погляди, стандарти поведінки, виходячи тільки з інтересів суспільства або виховної установи. Мета виховання – створення умов для повного розвитку та самореалізації автономної, чуйної, активної, відповідальної за свої дії та вчинки особистості. Процес виховання у педагогічному університеті забезпечується в результаті взаємодії трьох основних напрямів: формального (педагогічний університет), неформального (сім'я, академічна група, різні джерела та засоби інформації), позаформального (молодіжні об'єднання та організації, рухи, молодіжні клуби, центри) [241, с. 322].

За визначенням українського педагогічного словника, „виховання – це процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних та суб'єктивних факторів” [153]. У вузькому розумінні воно є планомірним впливом соціального середовища педагогічного закладу на студента. Виховання поширюється на набуття студентом-першокурсником сприятливих для нього самого і для суспільства установок стосовно інших людей, сім'ї, народу, держави тощо. Як ми підкреслювали вище, виховання тісно пов'язане із соціалізацією.

Соціалізація – залучення людини до соціального життя. Вона включає як цілеспрямований вплив (виховання), так і спонтанний – це довготривалий, активний процес, який продовжується від народження до смерті людини.

Із соціально-педагогічної точки зору соціалізація є поняття, яке відображає шлях формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі [185, с. 36]. Тому в нашому дослідженні ми вважаємо за доцільне розглядати соціалізацію студента-першокурсника як процес формування конкретного соціального типу, в той час як виховання відображає цілеспрямовані процеси формування внутрішнього духовного світу людини. Педагог повинен помічати будь-які зміни в особистості студента-першокурсника, особливо це стосується ситуацій, які вимагають негайної реакції педагога, де необхідно мати вичерпну інформацію про його становище у сім'ї, взаємини з батьками, з колегами по групі, психологічний стан і настрої. Тобто, він має виконувати так би мовити посередницьку функцію між соціальним оточенням студента-першокурсника та самим студентом. Сукупність таких знань про студента-першокурсника дає можливість більш-менш адекватно визначати мотиви його вчинків, лінію поведінки і прогнозувати можливі наслідки дій, уважно спостерігати за змінами в розвиткові, поведінці, самосвідомості. Ці зміни відбуваються не тільки у фізичній, фізіологічній сферах, вони охоплюють світогляд, моральні цінності, форми поведінки тощо. Проте, коли педагоги не помічають цих змін – позитивних або негативних – вони припускаються багатьох помилок у своїх діях стосовно набуття особистістю соціального досвіду, що особливо стосується студента-першокурсника. Отже, в дію вступає наступний соціально-педагогічний чинник соціалізації – чинник посередництва педагога (куратора) між суб'єктами взаємодії студента і його соціального оточення (батьків, товаришів, одногрупників).

Завершуючи розгляд співвідношення понять соціалізації та виховання, нами зроблено певний висновок, що соціалізуючий процес можна визначити як єдність трьох взаємопов'язаних процесів: стихійного, організованого ззовні, самоорганізованого.

Стосовно соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету важливо врахувати щонайменше такі три

складники: особистісний, міжособистісний та власне соціальний розвиток. Об'єктивне ускладнення міжособистісного та власне соціального складників розвитку спричиняють затримку особистісного. Постає завдання створити умови для оптимізації процесу соціалізації, які б стали підґрунтям для гармонійного розвитку особистості студента-першокурсника та планомірної інтеграції молодого людини в суспільство. Реалізація цього завдання має базуватися на таких засадах:

1. На міжособистісному рівні: а) зменшення почуття самотності, ізолюваності; зниження рівня тривожності та почуття невпевненості; б) скорочення дистанції в спілкуванні; в) формування почуття згуртованості групи першокурсників через включення їх до різних видів позанавчальної діяльності.

2. На соціальному рівні: а) формування соціальних дій, умінь і навичок, засвоєння норм соціально схваленої поведінки; б) формування почуття причетності до вирішення питань суспільного характеру; в) здатність до виконання соціальних функцій та ролей.

3. На особистісному рівні: а) формування почуття власної неповторності, індивідуальності; б) формування позитивного відношення до свого „Я”; в) сприяння проявам власної активності на шляху до самоствердження й самореалізації; г) сприяння формуванню адекватної самооцінки та навичок самовиховання. Позитивні зміни на міжособистісному, особистісному і власне соціальному рівнях сприятимуть входженню особистості в повноцінне суспільне життя. Тому варто врахувати ще один важливий чинник – чинник розвитку свідомості та активності самого студента у процесі соціалізації його в умовах педагогічного університету.

Будь-яке суспільство формує образ ідеального суб'єкта й прагне до вдосконалення як окремих індивідів, так і суспільства в цілому. У культурі кожного суспільства та спільноти прийнятними є свої цінності. Поряд з ними існують також загальнолюдські, котрі забезпечують

цілісність соціальних систем, здатність їх до виживання у перехідні періоди. Ієрархія цінностей, якої дотримується особистість, повинна збігатися із цінностями груп, у межах яких вона живе й діє [207, с. 212]. Іншими словами, існує залежність між цінностями особистості студента-першокурсника окремо та академічної групи в цілому, тобто їх подібність чи повна протилежність. Так, на нашу думку, чим більше буде збігатись ціннісна система особистості із цінностями академічної групи, університету, тим швидше відбуватиметься засвоєння тих норм та правил поведінки, прийнятих у тому чи іншому вищому навчальному закладі. Такими цінностями є:

- трансцендентні (віра, надія, любов, провина тощо);
- соціоцентричні (свобода, рівність, творчість, гуманність, солідарність, злагода тощо);
- антропоцентричні (самореалізація, автономність, користь, щирість, індивідуальність).

Їх вибір залежить від потреб та інтересів студентів, але вони повинні мати доступ до них. При цьому буде актуальним альтернативне самовизначення у виборі мети й визначенні сутності життя, що обумовлено онтогенетичним розвитком особистості [154, с. 70].

Слід також відмітити, що соціалізація студента-першокурсника має узгоджуватися з окремими принципами педагогіки особистості, як-от:

- визнання самоцінності особистості у визначенні цілей її виховання;
- індивідуальний підхід як підтримка морального становлення особистості;
- єдність поваги й довіри до особистості та вимогливості до неї;
- єдність свободи вибору та відповідальності особистості;
- єдність прав і обов'язків особистості;
- виховання як стимулювання внутрішнього життя особистості (за

М. Красовицьким) [168, с. 9–10].

Студент виступає суб'єктом виховання, тобто носієм певної системи цінностей, певних якостей особистості, що в кінцевому результаті визначають життєву позицію індивіда, сенс його буття. Послідовність цих засвоєнь нами відображено на рис. 1.4.

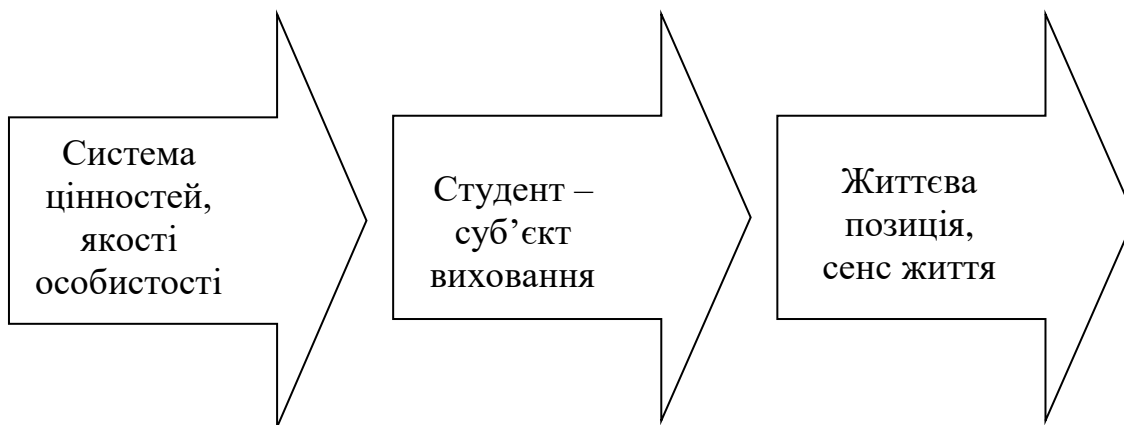

Рис. 1.4. Шлях засвоєння системи цінностей студентом-першокурсником

Із рисунка видно, що система цінностей, яку засвоює індивід, відображається у його особистісних якостях під впливом виховання і згодом визначає його життєву позицію, що в кінцевому результаті становить сенс його життя.

Ціннісні системи базуються на соціальних нормах, які у свою чергу є вимогами до діяльності й відносин індивідів у певних умовах організації будь-якого суспільства. Іншими словами, вони очікують схвалену поведінку особистості. У нашому випадку від студента-першокурсника, який дотримується норми, ми очікуємо відповідної соціальної поведінки, а саме: сприйняття, розуміння поставлених завдань, виконання певних обов'язків, дотримання певних правил (як стандартів поведінки), співпраця самих студентів та їх взаємодія з педагогічним колективом у рамках педагогічного університету. Відповідно до цих вимог обов'язком педагога є відповідальність за якість знань, які має отримати студент, необхідність бути взірцем для студентів. Спрямованість особистості на ті чи інші цінності утворюють ціннісні орієнтації. Вони є найбільш гнучкими, передбачають вільний вибір і

відповідно – різнобічне урахування індивідуальних інтересів та потреб студентства, форм включення суспільних цінностей у механізми діяльності й поведінки особистості [45, с. 221]. В основі їх формування лежать знання норм та принципів, цінностей, ідеалів, перетворення останніх в особистісні якості.

Досліджуючи значення ціннісних орієнтацій, соціологічна теорія застосовує два підходи щодо особистості: соціологічний (ставлення індивіда до соціальної дійсності внаслідок взаємодії з нею – життєва позиція); діяльнісний (особистість розглядається в єдності її позицій та дій) тут позиція особистості є цілісним виявом як внутрішніх рушійних сил, так і моделей поведінки [154, с. 74]. Вона реалізується за допомогою певних психологічних установок, емоційних стосунків, переконань, звичок тощо. Ці структури визначають діяльність людини, соціальну поведінку, однак вони залежать від зовнішніх умов, які впливають на внутрішні орієнтації. Тому існує постійна суперечність між активністю особистості й мотиваціями.

Іншими словами, стосовно нашого дослідження: як студент діє, така у нього позиція. Наприклад, низька успішність навчання, пропуски занять і як наслідок – незадовільне складання першої сесії є показником не завжди правильної позиції студента-першокурсника щодо навчання як цінності. Такий же висновок напрошується в ситуації коли при залученні студента-першокурсника до різних видів позанавчальної діяльності той умисне відсторонюється від запропонованих куратором або педагогом заходів і така його позиція буде теж вважатися стійкою негативною позицією.

З погляду рольової теорії особистості (§ 1.1) соціальна поведінка характеризується двома основними поняттями: соціальний статус та соціальна роль. Соціальний статус – це позиція в соціальній системі, пов'язана з належністю до певної соціальної групи чи спільноти. Сукупність соціальних ролей та якість і ступінь їх виконання

відповідають певному соціальному статусові [207, с. 199]. Він передбачає права й обов'язки, визначає конкретне місце, яке займає індивід у соціальній системі. Соціальний статус відображається як у загальній поведінці, образі (одязі, соціальній та професійній приналежності тощо), так і у внутрішній позиції (установках, ціннісних орієнтаціях, мотиваціях).

Соціальна роль – це сукупність дій, що виконує людина, яка займає певний соціальний статус у соціальній системі. Ролі визначаються насамперед тим, чого очікують від особистості інші.

Поступивши до вищого навчального закладу, студент-першокурсник починає виконувати одну з головних своїх соціальних дій – навчатися. Навчаючись, студент-першокурсник починає орієнтуватися в новому навколишньому середовищі, виявляючи для себе позитивні та негативні життєві напрямки.

Орієнтації, за допомогою яких людина зіставляє себе зі світом, складає її соціальний характер [154, с. 76]. Становлення характеру забезпечує соціально схвалену поведінку, що є основою пристосування особистості студента до нових умов, нової діяльності.

Необхідним компонентом формування орієнтацій є ціннісні ставлення, які виражаються в ціннісній установці. Усвідомлення соціальних установок складають мотив діяльності, який перетворює установки в активну діяльність [154, с. 76], дає змогу соціальному суб'єктові зіставити конкретні ситуації із системою цінностей, якими він керується в поведінці. Найближчий мотив діяльності визначає її мету, остання як ідеальний праобраз форм, на основі інтересів соціального суб'єкта.

Оскільки соціалізація студента-першокурсника в умовах педагогічного університету є цілеспрямованим процесом і має певну мету, то засобом її досягнення є ідеал, цінність якого для студента складає бачення свого майбутнього (перш за все професійного),

наближення до досконалості. Тому наступним чинником, який сприятиме успішній соціалізації студента-першокурсника, є чинник бажаного ідеалу.

Водночас кожна окремо і всі разом потреби, інтереси й цінності взаємодіють із соціальною ситуацією. Остання у вигляді соціально-економічних, соціально-політичних, соціокультурних факторів впливає на зміст різних сфер діяльності, на норми і вдосконалення певного соціального середовища тощо.

Методологічні підходи до вивчення процесу соціалізації, її структури цінностей, потреб і соціальних проблем на сучасному етапі полягають у тому, що:

- молодіжне покоління необхідно розглядати в контексті конкретних соціальних умов та особливостей соціального середовища, усвідомлюючи їх динамічність;
- поруч із загальними молодіжними проблемами слід виокремлювати ті, що притаманні саме цій специфічній соціально-демографічній групі відповідно до ролі й статусу в суспільстві;
- диференційований підхід до різних груп молоді має відбуватися на всіх етапах соціальних досліджень – від розробки програм і формування гіпотез до формулювання узагальнюючих висновків і рекомендацій;
- потрібно забезпечити суб'єкт-суб'єктний підхід у вивченні взаємозв'язків між молоддю та суспільством, молоддю й різноманітними інститутами соціалізації, молоддю та іншими соціальними групами [119, с. 16–17].

Для задоволення власних потреб як стратегічних життєвих цілей особистість намагається формувати багатоцільову полімотиваційну соціальну програму діяльності, пропускаючи мотив через фільтр закріплених у свідомості ціннісних соціальних настанов.

Можна сказати, що комплекс життєвих цінностей щодо задоволення потреб визначає стратегію діяльності, тоді як система мотивів – її тактику [246].

Система ціннісного світу молоді за умови розбудови нового українського суспільства формується під впливом глобальної зміни ієрархії загальнолюдських ціннісних орієнтацій. Трансформація суспільного життя вивела на перші місця цінності особистого рівня, які забезпечують власні потреби й комфортне самопочуття.

Направленість особистості студента-першокурсника як найтісніше пов'язана з її мотиваційною сферою та формується під впливом як соціуму, так і окремого колективу – академічної групи [28, с. 93]. Сама ж організація сучасного навчального процесу передбачає колективні форми роботи (робота в мікрогрупах, тренінгові групи тощо), що при правильному соціально-педагогічному підході до їх проведення виробляють не тільки навички спільної діяльності, але й потребу в співробітництві з іншими студентами, повагу та прийняття їх як особистостей.

За результатами соціологічних досліджень, здійснених Українським інститутом соціальних досліджень разом із Центром „Соціальний моніторинг,” у системі ціннісних переваг і орієнтацій сучасної української молоді безперечно першість посідають цінності мікрорівня (сім'я, родичі, кохана людина, друзі). Тобто, у молодих людей формується якісно нове сприйняття навколишнього світу крізь призму насамперед особистих інтересів [172, с. 61]. Цей факт не може бути не врахований нами в подальшій роботі щодо формування тих ціннісних орієнтацій студентів-першокурсників, притаманних саме педагогічному університету.

Проблеми формування ціннісних орієнтацій та культурних потреб, ствердження духовних і моральних засад в молодіжному середовищі надзвичайно актуальні для українського суспільства. Оскільки засвоєння людиною певних світоглядних орієнтацій та життєвих настанов

відбувається здебільшого у молодому віці, звичайно з набуттям життєвого досвіду коригуються ціннісні настанови, однак підвалини політичних, моральних, культурних пріоритетів, система світоглядних цінностей та орієнтирів засвоюється людиною саме в юнацтві і є наслідком процесу соціалізації.

Отже, рівень духовності та моралі, культурні запити й потреби сучасної молоді є одним з найбільш вагомих соціокультурних характеристик українського суспільства, а перспективи їх розвитку вирішальною мірою визначатимуть майбутнє України [172, с. 70].

Отримані дані нашого опитування певною мірою збігаються з наведеними результатами. Як свідчить опитування, проведене серед респондентів, що навчаються зі спеціальностей „Дошкільне виховання”, „Початкове навчання” Хмельницького гуманітарно-педагогічної академії (240 осіб), „Психологія”, „Початкові класи та практична психологія” Інституту педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (132 особи) та із спеціальностей „Соціальна педагогіка, практична психологія” й „Соціальна робота” Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (89 осіб), „Соціальна педагогіка та менеджмент” Відкритого міжнародного університету розвитку людини „Україна” Карпатського інституту підприємництва м. Хуст (116 осіб) першу позицію серед життєвих цінностей опитаних студентів (додаток Е) посідає освіченість, тобто отримання вищої освіти. Для 72,5% респондентів інтерес до отримання вищої освіти пов’язаний з оволодінням знаннями, уміннями, навичками для майбутньої професійної діяльності; 52,1% – вбачають у ньому засіб для досягнення поставлених цілей; 45,4% – вважають, що вища освіта необхідна їм для самореалізації, розвитку своїх здібностей, для самоповаги – 36,0%, отримати лише диплом про вищу освіту – 9,3%, успішно соціалізуватися під час навчання у вищому навчальному закладі – відповіли лише 6,2% опитаних (табл. 1.1). Результати проведеного нами у трьох вибірках опитування

студентів дозволили диференціювати студентську молодь на три основні групи залежно від їхніх суб'єктивних орієнтацій, інтересів, цінностей у плані освіти і соціалізації.

Таблиця 1.1

Мотивація інтересів студентів-першокурсників щодо отримання вищої освіти

№ п/п	Інтереси студентів	Частка респондентів у %				Всього
		Вищі навчальні заклади освіти				
		НПУ, Інститут соціальної роботи та управління	НПУ, Інститут педагогіки та психології	Карпатський інститут підприємництва (м. Хуст)	Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	
1.	Отримати професійні якості	74,2	70,3	71,8	73,5	72,5
2.	Досягти поставленої мети	59,3	52,7	49,8	46,7	52,1
3.	Самореалізуватися	47,8	45,2	43,4	45,3	45,4
4.	Виховати самоповагу	37,6	37,5	32,4	36,7	36,0
5.	Самоствердитися	16,0	13,0	14,7	12,8	14,1
6.	Отримати вищу освіту	11,5	9,8	7,4	8,5	9,3
7.	Успішна соціалізація	7,5	6,2	5,8	5,4	6,2

До *першої групи* можна віднести студентів, котрі орієнтуються на освіту як на найважливішу складову їхньої професійної самореалізації, а також як на можливість самоствердитись і посилити свою соціально значущу роль у соціумі.

До *другої групи* ми відносимо студентів, які орієнтуються на отримання базової вищої освіти, тому ставлення в них до життєдіяльності

у вищому навчальному закладі дещо інше: вона є для них як можлива стартова сходинка для того, щоб у майбутньому зробити спробу організувати свою справу, використовуючи здобуті знання, навички соціальної поведінки, комунікабельності тощо. Вони розуміють, що освіта потрібна, але до своєї обраної професії ставляться менш зацікавлено, ніж перша група студентів.

До *третьої групи* ми відносимо студентів, яких можна назвати такими, що не визначилися. У їхніх оцінках, позиціях відсутня ясність і спрямованість, притаманна студентам перших двох груп. Можливо, ця група студентів ще не визначилась і їх самовизначення відбудеться пізніше.

Звичайно, кількісний показник розподілу студентів за цими трьома групами може істотно відрізнятись в різних регіонах залежно від обраної спеціальності, престижу навчального закладу та інших чинників. Але загалом можна помітити тенденцію до зменшення кількості студентів, для котрих притаманне позитивне ставлення до навчально-виховного процесу, і збільшення частки професійно не орієнтованих та «невизначених» серед студентської молоді. Очевидно, соціальне середовище, середовище вищого навчального закладу, студентського колективу, в яке вони потрапили з певних причин, і життєдіяльність у ньому залишилась для них тимчасовим явищем, відмежованим особистими проблемами від навчальних проблем, тому процес соціалізації для цієї категорії студентів-першокурсників буде проходити більше повільно та менше успішно.

Кожна потреба-мета може мотивуватися багатьма спонуками, і тому діяльність щодо її задоволення взагалі є полімотиваційною. Необхідно зазначити, що однією з вагомих життєвих цінностей молоді людини завжди був вільний час, що підтверджує наше наукове дослідження. Вміння розпоряджатися своїм дозвіллям є важливим чинником соціалізації. Дуже турбує відсутність вільного часу 33% опитуваних дівчат і лише 28% юнаків. Відтак потенційно юнаки мають більше

вільного часу для задоволення культурних потреб, ніж дівчата. Розподіл відповідей на запитання "Яке значення, на ваш погляд, мають у житті людини перелічені види діяльності?" виявив наступні результати, які відображені в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Розподіл дозвіллевих видів діяльності для студентів-першокурсників за їх значущістю

№	Види діяльності	Відповіді дівчат і юнаків, загалом (%)
1.	Відвідування дискотек, клубів, вечірок, кафе, зустріч із друзями	52
2.	Перегляд телепередач, комп'ютерні ігри, прослуховування радіо	30
3.	Читання літератури, відвідування бібліотек	68
4.	Відвідування театрів, концертів, виставок	46
5.	Відвідування різних гуртків, спортивних секцій	16

Як видно з таблиці, показники досить низькі. Це говорить лише про те, що студенти-першокурсники на початок свого навчання (1-й місяць) мало витрачають свого вільного часу на організацію власного дозвілля. Це пояснюється ще й тим, що, за нашими спостереженнями, більша частина студентів є мешканцями іншої місцевості, тому їм бракує навіть інформації щодо культурного проведення вільного часу в нових для них умовах проживання. Це дало нам змогу надати допомогу студентам-першокурсникам щодо організації проведення вільного часу (надання інформації з режиму діяльності спортивних секцій, гуртків різного спрямування на базі нашого навчального закладу). Також були проведені бесіди зі студентами –першокурсниками та враховані їх пропозиції щодо планування та участі в організаційно-виховних заходах у позанавчальній діяльності в університеті з метою подальшого внесення їх в організаційно-виховні плани академічних груп на навчальний рік відповідно до інтересів та потреб студентів-першокурсників.

Ми навмисне не ділили студентів на юнаків та дівчат, через те що педагогічний університет (а саме ті факультети, де проводився експеримент) не передбачає наявності великої кількості юнаків, вони складають приблизно 0,4-1% від загальної кількості студентів у академічній групі.

Для більшої частини студентів-першокурсників велике значення має фактор наявності вільного часу, тому що проблема задоволення культурних потреб виникає лише після того, як повністю або частково вирішені питання облаштування побуту, матеріальне забезпечення тощо. Наявність або відсутність вільного часу є лише передумовою його використання для задоволення культурних потреб і запитів. У ході дослідження респондентам було запропоновано відповісти на запитання стосовно причин, які заважають їм проводити свій вільний час відповідно до власних уподобань. Так, 45% - зазначили, що проводити свій вільний час за потребами їм заважає нестача коштів, 23% - брак вільного часу взагалі, 19% - проводять вільний час, як їм подобається, 2% - відсутність доступності до культурних закладів через погану поінформованість.

Проводячи анкетування в експериментальній групі з метою виявлення інтересів, уподобань та нахилів щодо проведення вільного часу й участі у громадській діяльності (додаток 3), один зі студентів (Олександр П.) на запитання „Чи брали Ви участь у громадській діяльності?” відповів: „Не беру”. Така відповідь говорить про стійку негативну позицію студента-першокурсника до подібних заходів. Натомість ми протягом I семестру намагалися залучити його до активної діяльності в організаційно-виховному процесі (участь у „Дебюті першокурсника”, спонукання його до власних висловлювань щодо різних тем бесід, дискусій, обговорення нагальних проблем на зборах групи виконане проблем навчання та організації культурного відпочинку). Цікавим виявилось те, що поставлене перед ним завдання щодо організації екскурсії по місту Києву було зроблене раніше зазначеного строку. Похвальним є те, що незважаючи на стійкий опір цього студента,

ми домоглись методом схвалення, заохочення, підбадьорення все ж таки залучити його до участі у громадському житті навчального закладу, академічної групи, а головне – допомогли розкритися його здібностям, звільнитись від усталених стереотипів поведінки, підвищити свою самооцінку та самоствердитися за рахунок цих проявів у колективі групи. Як результат цієї діяльності – першу зимову сесію він склав на відмінно.

Таким чином, соціалізація студента-першокурсника у нове соціальне середовище, тобто студентську групу та колектив педагогічного університету, безпосередньо здійснюється завдяки підтримці та взаємодії чотирьох суб'єктів діяльності: по-перше, самого студента; по-друге, викладачів та куратора; по-третє, одногрупників студента, і нарешті – батьків (рис. 1.5).

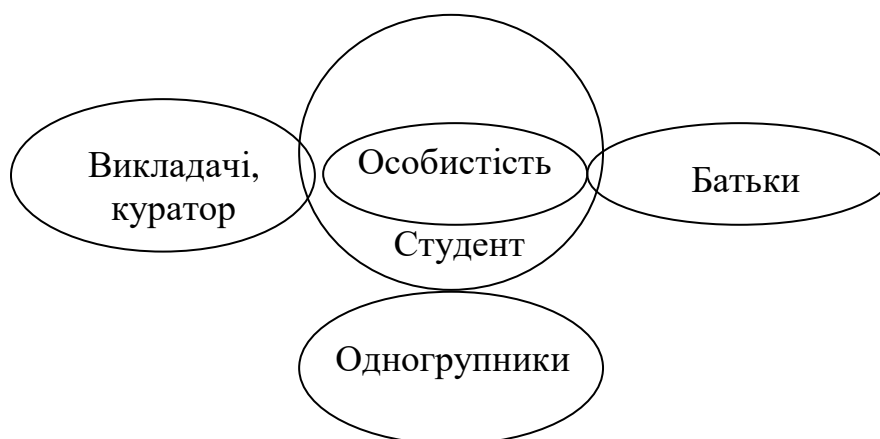

Рис. 1.5. Взаємодія суб'єктів діяльності у соціалізації студента-першокурсника

Отже, на нашу думку, **соціалізацію студента-першокурсника** необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне середовище (колективи університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями. Це двосторонній процес, який передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах соціально-педагогічної співтворчості усіх учасників процесу (адміністрації закладу, викладачів, куратора, батьків, членів академічної групи і самого студента-першокурсника).

Свідомо спрямованою діяльністю на засвоєння студентом-першокурсником соціальних цінностей, норм, досвіду, притаманних в тоту числі певному вищому навчальному закладу, студентській групі та налагодження ним міцних соціальних зв'язків і адекватне виконання соціальних ролей, ми будемо називати *соціалізуючою діяльністю*. Результатом цієї діяльності будемо вважати можливість студента-першокурсника практично виконувати певні соціальні дії та застосовувати знання, отримані під час цієї діяльності.

Аналіз результатів опитування студентів, наші спостереження під час проведення дослідницької роботи дають право стверджувати, що управління навчально-виховною діяльністю студентів у вищому навчальному закладі є значною і складною педагогічною проблемою процесу соціалізації студентської молоді й передбачає визначення змісту і мети навчально-виховної роботи, характеру міжособистісних стосунків, корекцію інтегрованих зв'язків і таких цілей та перспектив, які мають підняти соціальну значущість як індивідуальної, так і групової діяльності студентів. Для вирішення такого завдання, ми визначили наступні соціально-педагогічні чинники: партнерство, співробітництво, взаємодія студента-першокурсника у спільній позанавчальній діяльності з викладачем (куратором); посередництво викладача (куратора) між суб'єктами взаємодії – студентом і його соціальним оточенням (батьки, друзі, одногрупники); індивідуальний підхід; чинник бажаного ідеалу, тобто бачення свого майбутнього (перш за все професійного), наближення до досконалості; розвиток свідомості та активності самого студента-першокурсника; вміння розпоряджатися своїм вільним часом. Нами було проведене опитування щодо ставлення студентів-першокурсників до виокремлених нами соціально-педагогічних чинників (табл. 1.3). Основним, поставленим нами запитанням було: „Які, на Вашу думку, соціально-педагогічні чинники мають найбільший вплив на соціалізацію студента?”

Таблиця 1.3

Ставлення респондентів до впливу соціально-педагогічних чинників на соціалізацію, %

Соціально-педагогічні чинники		Партнерства та співробітництв	Посередництва	Індивідуальний підхід	Бажаного ідеалу	Розвиток свідомості та активності самого студента	Вміння розпоряджатися своїм вільним часом
НПУ імені М. П. Драгоманова, Інститут соціальної роботи та управління	Соціальна педагогіка. Практична психологія	22	14	16	18	17	13
	Соціальна робота	21	18	14	20	16	10
НПУ імені М. П. Драгоманова, Інститут педагогіки і психології	Початкові класи. Практична психологія	22	18	13	17	19	11
	Практична психологія	21	12	12	18	14	23
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія	Початкове навчання (організація учнівських об'єднань)	19	15	12	20	16	18
	Дошкільне виховання (соціальна педагогіка)	18	15	15	18	18	16
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Карпатський інститут підприємництва	Менеджмент	19	14	17	20	19	11
	Соціальна педагогіка	22	12	13	19	20	14

Розподіл відповідей студентів-першокурсників відносно ставлення до впливу різних соціально-педагогічних чинників у процесі їх соціалізації в умовах вищого навчального закладу освіти між респондентами різних за призначенням (дещо відмінні спеціальності, вищі заклади різного місцевого підпорядкування та досить відмінний підбір студентів) вищих навчальних закладів мають все ж таки не дуже відмінні показники. Як видно з таблиці, найвпливовішим соціально-педагогічним чинником є чинник партнерства та співробітництва, на другому місці – чинник бажаного ідеалу, на третьому – не менш вагомий чинник розвитку свідомості та активності самого студента-першокурсника, майже однакові позиції можна відмітити між чинниками посередництва та індивідуального підходу і найнижчий – уміння розпоряджатися своїм вільним часом. Це пояснюється, очевидно, тим, що до вступу у вищий навчальний заклад усі побутові проблеми вчорашніх школярів вирішували певним чином їх батьки. Тому вплив вдалого витрачання часу на рівень успішності навчально-виховного процесу в школі не був відмічений, тоді як життєдіяльність та навчання у вищому навчальному закладі далеко від родинної домівки прямо залежить від вдалої його організації.

Отже, опитування даної категорії студентів за різними спеціальностями показало, що недостатній рівень соціалізованості студентів-першокурсників є основною проблемою, яка не дає змоги ефективно увійти у життя студентства. Тобто нами виявлені наступні суперечності:

- між вимогами сучасного суспільства, формуванням нового громадянина, випускника, фахівця і невідповідністю педагогічного колективу в цілому до виховної системи у вузі;

- між високим педагогічним потенціалом викладачів вузу та неможливістю його застосування у напрямі соціалізації студента-першокурсника;

- між вимогами комплексного використання кураторами й наставниками всього арсеналу педагогічних чинників у позанавчальному процесі та організацією позанавчальної соціально-виховної роботи зі студентами-першокурсниками.

Таким чином, з одного боку, недостатньо повне розкриття проблеми соціалізації у процесі позанавчальної діяльності педагогічного університету, а з іншого – гостра потреба розробки загальноосвітніх заходів у питанні соціалізації студентів-першокурсників, завдяки яким студент матиме змогу швидше адаптуватися в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету, викликають необхідність створити соціально-педагогічні умови оптимізації педагогічних впливів на соціалізацію студентів-першокурсників та модель системи соціалізації студентів-першокурсників у педагогічному університеті. І тільки в цьому разі стане можливим прискорення процесу соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності.

Цілком очевидно, що цілеспрямований вплив на особистість студента-першокурсника з метою його успішної соціалізації в умовах педагогічного університету повинен здійснюватися з урахуванням виокремлених найвпливовіших соціально-педагогічних чинників (чинник партнерства та співробітництва; бажаного ідеалу) через різні форми соціально-виховної роботи у позанавчальний час та передбачати оцінку досягнутих результатів і на основі цього – внесення відповідних коректив у цей процес.

Оскільки дозвілєва самореалізація студента-першокурсника відбувається в позанавчальний час у спілкуванні і має найголовніший соціалізуючий вплив, то свої дослідження ми будемо спрямовувати саме в цьому руслі.

Досліджуючи специфіку соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету, а саме сфери соціалізації (§ 1.2), нами було зроблено аналіз поняття „діяльність”. Позанавчальна діяльність теж є різновидом діяльності студента-першокурсника, вона

також є складовою навчально-виховного процесу і джерельною базою створення сприятливого середовища для повноцінної позитивної соціалізації студентів-першокурсників. З огляду на її організаційно-технологічну специфіку, вона має найбільш соціалізаційний потенціал.

Проблемою вивчення позанавчальної діяльності займалися В. Бехтерев, А. Годлевська, А. Капська, О. Карпенко, Р. Короткова, А. Мудрик, І. Трихін [14, 79, 81, 121, 124, 222]. Учені зазначали, що вона є найбільш дієвим інструментом педагогічного впливу на процеси соціалізації в силу її високої технологічності при організації, управлінні та контролі.

Ми погоджуємось із таким поглядом, оскільки позанавчальна діяльність є тим видом діяльності, який спрямований на вирішення виховних завдань навчального закладу.

У літературі можна зустріти різні підходи до вивчення та класифікації позанавчальної діяльності, в основі якої лежить виховна робота. Традиційно в педагогіці минулих років зміст позанавчальної діяльності складали певні види діяльності, спрямовані на уявлення про особистість студента як про певний набір якостей, обумовлений соціальним запитом держави. Тобто, в основі виховної роботи лежали не особистісні якості внутрішньої природи, а зовнішні цілі та нормативи.

Зі змінами, які відбулись у нашій державі з прийняттям у 1991 році її незалежності, переосмислилось бачення і виховних вимог. У зв'язку з гуманізацією освіти та розвитком особистісно зорієнтованого виховання зміст позанавчальної діяльності у педагогічному університеті має складатися із сукупності різних напрямів діяльності, де студент-першокурсник зможе проявити свої різноманітні здібності, що сприятиме його самоактуалізації, самоствердженню та самореалізації у нових умовах життєдіяльності, а також соціалізації його особистості.

Досліджуючи проблему позанавчальної діяльності, виділяють наступні її види: науково-дослідницька, суспільно-політична, художньо-естетична, трудова, історико-культурна, фізкультурно-спортивна,

організаційно-управлінська [185, с. 227–228]. Враховуючи цей досвід, ми можемо лише додати, що з метою істотного розширення можливостей соціального впливу на студента-першокурсника необхідне практичне застосування цих видів позанавчальної діяльності, яка реалізується у:

1) наданні вибору щодо найцікавіших та найкорисніших для кожної особи окремо видів діяльності;

2) роз'ясненні студентам-першокурсникам цілей та практичної користі від обраної діяльності;

3) наголошенні на необхідності раціонального використання вільного часу;

4) допомозі в організації оптимального режиму праці й відпочинку для задоволення власних потреб та уподобань;

5) спрямуванні студента-першокурсника на отримання нових знань, умінь, навичок щодо позанавчальних видів діяльності;

б) досягненні гармонії між навчанням і відпочинком.

Залучення студентів-першокурсників до різних видів позанавчальної діяльності допомагає їм засвоїти корисні навички та скерувати процес соціалізації у бік інтегрованого, культурного, високоморального і творчого розвитку особистості.

Можна погодитися з думкою С. Тетерського, що „найбільш ефективний розвиток особистості досягається при включенні до різних видів творчості..., значущий вклад у соціальний розвиток вносять різні творчі групи та суспільні об'єднання, у які люди входять відповідно до свого розвитку та інтересів” [220, с. 173].

Отож, при вирішенні поставлених завдань оптимальним вважаємо вивчення потреб, інтересів, цінностей і виявлення їх власної ролі в діяльності сучасного студента-першокурсника педагогічного університету та створення соціально-педагогічних умов для реалізації цих завдань, що сприяє загалом розвитку соціальної особистості.

Розробляючи соціально-педагогічний експеримент, ми перш за все, намагалися виявити ті умови й механізми, які за відповідної організації

соціально-виховного процесу під час позанавчальної діяльності у педагогічному університеті забезпечують необхідною інформацією молодь, висвітлюють деякі ознаки дії найбільш вдалих соціально-педагогічних чинників, акцентують увагу на профілактиці та запобіганні негативних явищ у молодіжному середовищі, й водночас враховують особливості впровадження програм і технологій соціально-виховної роботи з молоддю в університеті.

На цьому етапі експериментальної роботи ми ставили за мету розв'язання таких завдань:

- визначення соціально-педагогічних умов успішної соціалізації студентів-першокурсників;

- вибір методів та форм соціально-педагогічної роботи зі студентами в дозвіллевій сфері, спрямованій на соціалізацію студентів-першокурсників;

- розробка моделей роботи зі студентською молоддю;

- впровадження розроблених технологій в умовах педагогічного університету;

- виявлення динаміки показників при порівнюванні з вихідними даними.

Наступність і перспективність у формуванні педагогічних основ процесу соціалізації студентів першого року навчання передбачає етапність переходу їх з однієї сходинки розвитку на іншу, збагачення їх як особистостей, спроможних впроваджувати у практику отримані знання.

Із цією метою нами були розроблені критерії та визначені рівні сформованості основних показників соціалізованості (додаток Ж).

Враховуючи масовий педагогічний досвід і теоретичні засади з даної проблематики, ми виділили такі *критерії* ефективності соціально-педагогічної діяльності щодо забезпечення соціалізації студентів-першокурсників у ході включення їх у позанавчальну діяльність:

1. *Інформаційний*, пов'язаний з процесами передачі та набуття інформації. У свідомості суб'єкта (студента-першокурсника) при інтерпретації цієї інформації формується відповідний образ, уявлення про її зміст, визначаються її особливості, характерні ознаки. При цьому студент намагається класифікувати її. Якщо об'єктом інформаційного спілкування є людина, він вивчає особливості її рис характеру, волі. Інформаційний критерій стосується поняття „значення – зміст” в інформації, визначає можливість використати певним чином цю інформацію, утримати у своїй пам'яті чи використати у будь-якій діяльності, а також сприяє наслідуванню індивідуального і загальнолюдського досвіду людства, переданню наступним поколінням культурних надбань, пам'яті свого народу, закодованої в традиціях, літературі тощо. У рамках нашого дослідження інформаційний критерій визначає знання студентів щодо соціалізації в умовах педагогічного університету, навчання, життєдіяльності та організації вільного часу.

2. *Мотиваційно-активізаційний*, що стосується вироблення у студентів позитивної мотивації до різних видів позанавчальної діяльності. Йдеться про обмін думками при формуванні позиції партнерів, взаємодію, про формування цілей, мотивів, програм поведінки або окремих дій, етапи формування „Я”-концепції, уявлення про себе як про суб'єкт культурно-дозвіллевої діяльності.

3. *Діяльнісний*, що передбачає формування умінь ставити і реалізовувати конкретні цілі, планувати, організовувати та здійснювати позанавчальну діяльність за різними напрямками, оцінювати результати цієї діяльності. Результатом такої взаємодії є перехід вчинку-дії на новий рівень завдяки прийнятій інформації, що також визначає конкретні дії студентів-першокурсників в умовах дозвілля та форми реалізації їх культурно-інформаційних потреб і виявляється у активності, самостійності, ініціативності студентів-першокурсників. Критерії ефективності соціально-педагогічної діяльності щодо забезпечення

соціалізації студентів-першокурсників в ході включення їх у позанавчальну діяльність ми відобразили на рис. 1.6.

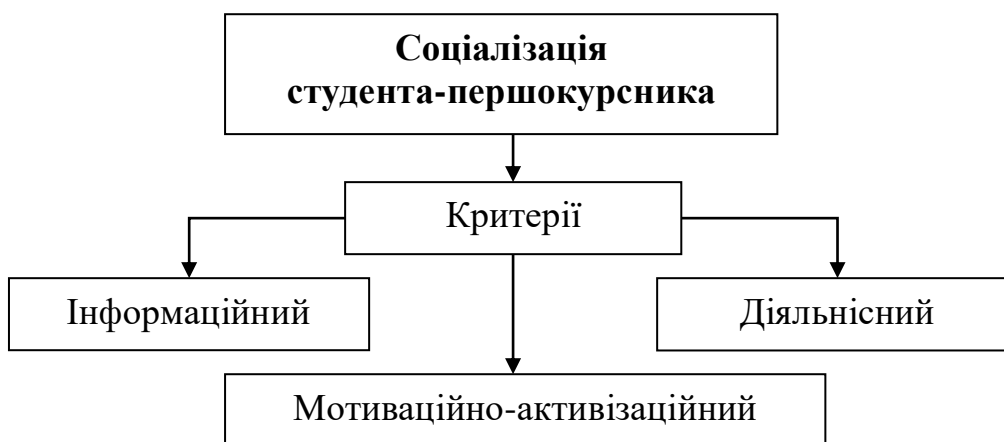

Рис. 1.6. Основні критерії соціалізації студента-першокурсника

Діагностика рівнів соціалізованості студентів-першокурсників на основі зазначених критеріїв передбачає розробку відповідних показників. Так, до інформаційного критерію належать: знання щодо функціонування системи управління соціально-виховною роботою в університеті, організації життя та побуту, змістовного дозвілля, дотримання здорового способу життя; до мотиваційно-активізаційного критерію – стійке бажання брати активну участь у позанавчальній діяльності, допитливість, прагнення активної адаптації, до налагодження міжособистісної взаємодії членів колективу групи, уявлення про себе як про суб'єкт культурно-дозвілдової діяльності, самооцінка та самовиховання; діяльнісний критерій включає вміння ставити та самостійно реалізовувати конкретні цілі, планувати і змістовно організувати вільний час, активну участь у розробці та проведенні різних форм соціально-виховної роботи. Означені критерії та показники представлені у таблиці 1.4. Представлені критерії та показники відображають ефективність управлінської діяльності із забезпечення соціалізації студента-першокурсника під час організації позанавчальної діяльності в університеті. Їх можна покласти в основу оцінки ефективності цієї діяльності.

Таблиця 1.4

Критерії ефективності соціально-педагогічної діяльності із забезпечення процесу соціалізації студентів-першокурсників

№ п/п	Критерії	Показники
1.	<i>Інформаційний</i>	Знання щодо функціонування системи управління соціально-виховною роботою в університеті, організації життя та побуту, змістовного дозвілля, дотримання здорового способу життя.
2.	<i>Мотиваційно-активізаційний</i>	Стійке бажання брати активну участь у позанавчальній діяльності, допитливість, прагнення активної адаптації, до налагодження міжособистісної взаємодії членів колективу групи, уявлення про себе як про суб'єкт культурно-дозвілєвої діяльності, самооцінка та самовиховання.
3.	<i>Діяльнісний</i>	Вміння ставити та самостійно реалізовувати конкретні цілі, планувати і змістовно організовувати вільний час, активну участь у розробці та проведенні різних форм соціально-виховної роботи.

Здійснення констатувального експерименту дозволило визначити рівні ефективності соціально-педагогічної діяльності із забезпечення процесу соціалізації студентів-першокурсників в умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету. Під рівнем ефективності соціально-педагогічної діяльності із забезпечення соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності ми розуміємо ступінь сформованості та розвиненості основних показників, які характеризують цю ефективність.

Інтенсивність прояву зазначених показників обумовила визначення таких *рівнів соціалізованості* студентів-першокурсників: *високий, середній, низький*, та їх змістове наповнення.

Зокрема, *високий рівень* передбачає: наявність у студентів-першокурсників системи теоретичних знань щодо соціалізуючого процесу у педагогічному університеті; стійке бажання та інтерес до участі у різних виховних організаційних формах позанавчальної діяльності; достатню сформованість вмінь планувати, організовувати та здійснювати позанавчальну діяльність. Для студентів-першокурсників цього рівня характерне належне володіння засобами спілкування, яскраво виражена потреба у самореалізації та самовираженні.

Середній рівень характеризується наявністю у студентів-першокурсників теоретичних знань щодо соціалізуючого процесу, але відсутністю їх цілісної системи; не стійкою мотивацією до участі у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності; недостатньою сформованістю вмінь планувати, організовувати та здійснювати позанавчальну діяльність. Ця група студентів-першокурсників помірно володіє засобами міжособистісного спілкування, у них недостатньо сформована потреба у самореалізації та самовираженні.

Низький рівень виявляється у відсутності теоретичних знань щодо соціалізуючого процесу у педагогічному університеті; у небажанні брати участь у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності; у несформованості вмінь планувати, організовувати та здійснювати позанавчальну діяльність. Студентам-першокурсникам цього рівня властиві слабкі комунікативні зв'язки та відсутність потреби у самореалізації і самовираженні.

З метою виявлення рівня соціалізованості студентів-першокурсників за інформаційним критерієм, було проведено тестування (експериментальна та контрольна групи). Метою запропонованого тесту-опитувальника стало з'ясування поінформованості студентів-першокурсників щодо процесу соціалізації. Опрацювання тесту передбачало оцінку сформованості показників у відповідності зі шкалою, відображеною в додатку Л.

Проведений зріз рівня соціалізованості студентів-першокурсників за інформаційним критерієм показав, що традиційна методика соціального виховання особистості студента забезпечує поверхові, безсистемні, фрагментарні знання. Низький рівень знань виявився у 23% студентів-першокурсників, що характеризується епізодичними, неконкретними знаннями, невмінням добирати необхідну інформацію у процесі соціалізації в нових умовах. Студенти не мали уявлення про необхідність отримання певної інформації для ефективності процесу соціалізації. Серед опитаних 38,4% виявили середній рівень сформованості знань. Студенти володіють певною сумою знань загальноосвітнього характеру але тільки 38,6% студентів-першокурсників виявили високий рівень обізнаності, що виявляється у здатності особистості розуміти інформацію, вміти переробляти й видавати інформацію. Вони мають значний обсяг інформаційного матеріалу, добре володіють ним, уміють оперувати новою інформацією, ведуть цілеспрямований її пошук, регулюють та планують свою діяльність.

Зробивши висновки з результатів діагностики рівня соціалізованості студентів-першокурсників за інформаційним критерієм, впливу педагогічних чинників на соціалізацію студента-першокурсника, зазначимо, що більшість із них має недостатній рівень знань щодо процесу соціалізації, не розуміє глибинних взаємозв'язків між різними компонентами та факторами, що складають соціально-педагогічні знання. І як наслідок цього – неглибокі й неповні знання, які не забезпечують ефективності процесу соціалізації у вищому навчальному закладі.

Отже, проведене дослідження виявило суперечності між наявним і необхідним рівнем знань студентів-першокурсників стосовно особливостей соціалізації в нових умовах навчання та життєдіяльності.

Наступний етап констатувального експерименту був спрямований на виявлення рівня соціалізованості студентів-першокурсників за мотиваційно-активізаційним критерієм. Результати попереднього зрізу відображено в додатку Л.

Проведений зріз рівня соціалізованості студента-першокурсника за мотиваційно-активізаційним критерієм показав, що 26% студентів-першокурсників мають низький рівень сформованості показників. Це виявляється у зниженому інтересі до різних видів позанавчальної діяльності, у відсутності потреби до самовираження, самореалізації. Характерним є недостатній розвиток комунікативних здібностей, соціально-психологічна замкненість особистості, епізодичне володіння засобами спілкування. Студенти цього рівня пасивно беруть участь у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності.

Серед опитаних 44,9% студентів-першокурсників мають середній рівень соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм, що виявляється у активній пізнавальній діяльності і комунікативній активності, включення їх у культурно-дозвілєву діяльність, володінні засобами спілкування.

Високий рівень соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм виявлено нами у 27,5% студентів-першокурсників. Для них характерний стійкий інтерес до позанавчальної діяльності, потреба в самореалізації та самовираженні. Студенти-першокурсники виявляють високий інтерес до повсякденного життя соціального середовища університету, розуміють його зміст, мають і виражають власну думку, виявляють активність, самостійність, ініціативу у всіх видах позанавчальної діяльності.

Наступним етапом констатувального експерименту було виявлення рівнів соціалізованості студента-першокурсника за діяльнісним критерієм. Отримані результати відображено в додатку Л.

Проведений зріз рівня соціалізованості студентів-першокурсників за діяльнісним критерієм показав, що 30,6% студентів-першокурсників мають низький рівень сформованості показників. Це виявляється у зниженні інтересу до повсякденного життя соціального середовища університету, їх участь у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності виключно пасивна або зовсім відсутня.

Серед опитаних 45,5% студентів-першокурсників мають середній рівень соціалізованості за діяльнісним критерієм. Ця група студентів-першокурсників має досить великий багаж інформаційних знань, але спостерігається часткове, непевне володіння знаннями, навичками та вміннями, загалом пасивно проявляють участь у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності, виявляють слабку зацікавленість до життя колективу групи, університету.

Високий рівень соціалізованості за діяльнісним критерієм виявлено нами у 24% студентів-першокурсників. Для них характерні вміння регулювати та планувати свою діяльність, вільний від навчання час; вони наполегливо долають труднощі першого року навчання та життєдіяльності в нових умовах. Студенти-першокурсники виявляють високий інтерес до повсякденного життя соціального середовища університету, розуміють його зміст, мають і виражають власну думку, виявляють активність, самостійність, ініціативу у всіх видах позанавчальної діяльності.

Студенти-першокурсники з експериментальних та контрольних груп мали майже однаковий початковий рівень соціалізованості виокремлених нами критеріїв. Отже, провівши в ході дослідницької роботи попередній зріз рівнів сформованості основних показників, ми отримали наступні результати (табл. 1.5). Графічна інтерпретація результатів констатувального експерименту подана в додатку Л.

Таблиця 1.5

Попередній зріз рівнів соціалізованості студентів-першокурсників за основними критеріями, %

Рівні	Інформаційний		Мотиваційно-активізаційний		Діяльнісний	
	ЕГ/КГ	ЕГ ₂ /КГ ₂	ЕГ/КГ	ЕГ ₂ /КГ ₂	ЕГ/КГ	ЕГ ₂ /КГ ₂
I	18,7/44,8	30,2/38,2	30,0/43,4	6,0/25,4	29,9/47,1	14,5/30,8
II	46,8/34,3	33,4/39,1	44,3/32,4	59,1/49,4	44,5/37,7	53,4/46,6
III	34,5/20,9	36,4/22,7	25,7/24,2	34,9/25,2	25,6/15,2	32,1/22,6

Результати здійсненого аналізу вказують на недостатній рівень сформованості основних показників соціалізованості студентів-першокурсників як у контрольних, так і в експериментальних групах, що впливає на успішність їхньої соціальної адаптації та соціалізації в умовах педагогічного університету.

Висновки до першого розділу

Виходячи з мети та завдань нашого дослідження, вивчення й аналізу методологічних і теоретичних засад процесу соціалізації особистості студента, вважаємо за доцільне зосереджувати увагу на тому, що особливість навчання та життєдіяльності студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету полягає не лише в тому, щоб готувати фахівців, а й у тому, щоб створити умови, які б сприяли розвитку їх ініціативності, творчості, їх самоствердженню і самореалізації, а це веде в кінцевому результаті до їх успішної соціалізації.

Теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості соціалізації у філософській, педагогічній, соціологічній та психологічній науках показав, що означена проблема перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Дослідження показало, що соціальна педагогіка знаходиться у нерозривному звязку з багатьма гуманітарними науками (філософія, соціологія, психологія, валеологія, правознавство, культурологія та ін.), що дозволяє їй інтегративно застосовувати наукові положення вищезгаданих наук для окреслення власного тезаурусу, а відповідно поняття „соціалізація” набуває вираженого міждисциплінарного характеру.

Мета нашого дослідження потребувала розкриття низки понять, пов'язаних з основним поняттям – „соціалізація”: „молодь”, „студентство”, „соціальне становлення” та конкретизації понять „соціально-педагогічна адаптація”, „соціально-педагогічна діяльність”,

„соціалізація студента-першокурсника”, „соціалізуюча діяльність”. Детальний опис їх змісту викладено у § 1.2 та 1.3.

Нами уточнено поняття „соціалізуюча діяльність”, як свідомо спрямована діяльність на засвоєння студентом-першокурсником соціальних цінностей, норм, досвіду, притаманних в т. ч. певному вищому навчальному закладу, студентській групі, та налагодження ним міцних соціальних зв'язків і виконання соціальних ролей. При цьому соціалізацію студента-першокурсника необхідно розглядати як процес його входження в нове соціальне середовище (колективи університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями. Це двосторонній процес, який передбачає суб'єкт-суб'єктну взаємодію в умовах соціально-педагогічної співтворчості усіх учасників процесу (адміністрації закладу, викладачів, куратора, батьків, членів академічної групи і самого студента-першокурсника). У дисертації обґрунтовано, що процес соціалізації особистості студента-першокурсника як багатофакторний феномен розпочинається на адаптаційній стадії. У контексті дослідження ми визначаємо соціально-педагогічну адаптацію як процес активного пристосування студента-першокурсника до нових умов соціуму, результатом якого є гармонійне задоволення його потреб у здоровій життєдіяльності, позитивне ставлення до нового статусу та повноцінне включення в нову систему міжособистісних стосунків в студентському та загальноуніверситетському колективах.

Соціально-педагогічна адаптація студентів-першокурсників відбувається на трьох рівнях: педагогічному (навчання та виховання); психологічному (індивідуальні особливості перебігу психічних процесів); соціальному (нові умови життя, колектив, спілкування тощо).

На основі аналізу наукових джерел та власного діагностування щодо перебігу процесу соціально-педагогічної адаптації студентів-першокурсників визначено низку соціально-виховних проблем цього

процесу, а саме: входження у новий колектив, який є неоднорідним за своїм походженням, насамперед, соціальним; недостатність усвідомлення обраної професії; невміння здійснювати саморегуляцію діяльності, оптимізувати в нових умовах режим праці і відпочинку; проблема налагодження побуту і самообслуговування, особливо при переході з домашніх умов до умов гуртожитку; невміння змістовно організувати власне дозвілля; відсутність навичок самостійної діяльності; труднощі налагодження спілкування з особами протилежної статті, низький рівень культури міжстатевих стосунків в умовах гуртожитку та ін.

У результаті проведеної роботи нами виявлено, що пристосування до студентського життя для 70% „вчорашніх” школярів обтяжене вищезгаданими проблемами, про що свідчать результати анкетування. Зокрема аналіз адаптованості студентів-першокурсників дозволив об'єднати їх у три групи: перша – активно адаптовані, її складають 30% респондентів, друга – пасивно адаптовані (60%) та третя група – дезадаптовані – відповідно 10% опитаних.

Вивчення кожної з груп дає підстави стверджувати, що майже всі дезадаптовані студенти стикаються із вищеназваними проблемами, пасивно адаптовані мають переважно проблеми, спричинені низьким рівнем культури міжособистісного спілкування. Певні труднощі переживають і активно адаптовані студенти, які, як правило, виникають внаслідок суперечності між прагненням повної самореалізації, самоствердження та реальними обставинами, що складаються у новому колективі, в т.ч. об'єктивною конкуренцією.

Аналіз впливу різних факторів на процес соціальної адаптації, а відповідно й соціалізації студентів-першокурсників засвідчив, що успішність пристосування перш за все залежить від: рівня особистісного розвитку членів студентського колективу (ціннісних ставлень, мотиваційних прагнень, рівня самосвідомості) та інтенсивності і якості спілкування між членами групи.

Ми дійшли висновку, що соціалізація студента-першокурсника розгортається у єдності чотирьох видів діяльності: навчальної, дозвілєвої (позанавчальної, виховної), спілкування (у колективі) та самоусвідомлення.

Говорячи про зміст соціалізації, слід відзначити, що вона відбувається завдяки соціальним та психологічним процесам – як контрольованим, цілеспрямованим, так і стихійним, спонтанним. Ці процеси знаходяться у взаємодії. Результатом соціалізації визначається засвоєння системи знань, норм і цінностей, соціального досвіду, соціальних якостей і рис, соціальних ролей, зразків і психологічних механізмів поведінки.

Вивчення філософського, психологічного аспектів соціалізації дозволило нам визначитися в розумінні суті педагогічного аспекту соціалізації. Так, у нашому дисертаційному дослідженні ми спробували виявити ті педагогічні чинники, які були б найвагомішими при доборі соціально-педагогічних впливів у процесі соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету. Для вирішення такого завдання, ми розробили наступні соціально-педагогічні чинники: партнерство, співробітництво, взаємодія студента-першокурсника у спільній позанавчальній діяльності з викладачем (куратором); посередництво викладача (куратора) між суб'єктами взаємодії – студентом та його соціальним оточенням (батьки, друзі, одногрупники); індивідуальний підхід; бажаний ідеал, тобто бачення свого майбутнього (перш за все професійного), наближення до досконалості; розвиток свідомості та активності самого студента-першокурсника; вміння розпоряджатися своїм вільним часом. Найвпливовішими, на думку респондентів, у процесі соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання та життєдіяльності у вищому навчальному закладі виявляються чинники партнерства і співробітництва, бажаного ідеалу та чинник розвитку свідомості й активності самого студента-першокурсника. Це пояснюється певними суперечностями, які ми

виявили, а саме: між вимогами сучасного суспільства, формуванням нового громадянина, випускника, фахівця та невідповідністю в цілому до виховної системи у вузі; між високим педагогічним потенціалом викладачів вузу та неможливістю його застосування в напрямку соціалізації студента-першокурсника; між вимогами комплексного використання кураторами й наставниками всього арсеналу педагогічних чинників у позанавчальному процесі та організацією позанавчальної соціально-виховної роботи зі студентами-першокурсниками.

На підставі теоретичного аналізу та результатів експериментального дослідження, здійснення педагогічного спостереження за позанавчальною діяльністю студентів, їхньою соціальною адаптацією в умовах педагогічного університету, зміною самооцінки та впливом педагогічних чинників на цей процес виявлено основні критерії соціалізованості студента-першокурсника як інтегративної якості: інформаційний, пов'язаний з процесами передачі та набуття інформації; мотиваційно-активізаційний, що стосується вироблення у студентів позитивної мотивації до різних видів позанавчальної діяльності; діяльнісний, що передбачає формування умінь ставити і реалізовувати конкретні цілі, планувати, організовувати та здійснювати позанавчальну діяльність за різними напрямками, оцінювати результати цієї діяльності.

Діагностика рівнів соціалізованості студентів-першокурсників на основі зазначених критеріїв передбачає розробку відповідних показників. Так, до інформаційного критерію належать: знання щодо функціонування системи управління соціально-виховною роботою в університеті, організації життя та побуту, змістовного дозвілля, дотримання здорового способу життя; до мотиваційно-активізаційного критерію – стійке бажання брати активну участь у позанавчальній діяльності, допитливість, прагнення активної адаптації, налагодження міжособистісної взаємодії членів колективу групи, уявлення про себе як про суб'єкт культурно-дозвілєвої діяльності, самооцінка та самовиховання; діяльнісний

критерій включає вміння ставити та самостійно реалізовувати конкретні цілі, планувати і змістовно організовувати вільний час, активну участь у розробці та проведенні різних форм соціально-виховної роботи. Інтенсивність прояву зазначених показників обумовила визначення таких рівнів соціалізованості студентів-першокурсників: високий, середній, низький, та їх змістове наповнення. Результати здійсненого аналізу вказують на недостатній рівень сформованості основних показників соціалізованості студентів-першокурсників як у контрольних, так і в експериментальних групах, що впливає на успішність їхньої соціальної адаптації та соціалізації в умовах педагогічного університету

РОЗДІЛ 2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ВПЛИВІВ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

Одним зі складних багатогранних завдань, що стоять перед вищими навчальними закладами українського суспільства, є створення умов для розвитку і становлення особистості в різних соціумах життєдіяльності молоді, які мають органічну єдність потреб та інтересів як суб'єктів виховання, так і суспільства. Тому саме у світлі вищеназваних тенденцій суспільного розвитку проблема соціалізації студентської молоді набуває актуальності і є найважливішим показником усебічної взаємодії суб'єктів виховного процесу. Приступаючи до опису дослідно-експериментальної роботи, зазначимо, що соціалізація студентів-першокурсників розглядається нами в системі вищої освіти, а саме – педагогічного університету, який є важливим компонентом соціального макросередовища. Навчання у вищому навчальному закладі має ряд особливостей. Студент-першокурсник вступає у взаємодію з соціальним середовищем і потрапляє під соціально-виховний вплив, з одного боку – адміністративних структур університету, з іншого – колективу академічної групи, де проходить не лише навчання, а і його життєдіяльність. І саме вплив колективу студентської групи, який виступає соціальним мікросередовищем, наявність сприятливих умов для навчання й життєдіяльності та власна соціальна активність забезпечать розгортання цілеспрямованого соціалізуючого процесу, метою якого є формування і набуття особистістю соціально значущих норм, потреб, цінностей та правил поведінки у соціумі. Згідно із завданнями нашого дослідження вважаємо за необхідне, перш за все, проаналізувати реальний стан розгортання процесу соціалізації студентів у теорії і педагогічній практиці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, де склалася й діє цілеспрямована і достатньо

ефективна система виховної роботи з формування та розвитку творчого потенціалу студентів, яка сприяє підвищенню рівня свідомості, духовності, громадської позиції і культури молоді.

2.1. Моделювання соціалізації студентів-першокурсників

Здобуття Україною державної незалежності супроводжується зміною суспільно-політичного та економічного устрою, реформуванням освіти і виховання, а також розв'язанням соціально-педагогічних завдань щодо соціалізації особистості громадян України й молоді зокрема. Запорукою успішної розбудови нашої країни, подолання загальної кризи в суспільстві є духовне відродження нації. Її майбутнє залежить від змісту цінностей, що закладаються у світоглядні орієнтації молодих людей та від того, якою мірою духовність стане основою їхнього життя.

Вивчення теоретичних основ соціального виховання, аналіз практики позанавчальної роботи у вищих навчальних закладах дозволили нам виділити пріоритетні напрями в перебудові змісту та організації соціально-виховного процесу. Вони передбачали створення соціокультурного середовища для повноцінного інтелектуально-духовного розвитку кожного студента, його творчої самоактуалізації і самореалізації.

На констатувальному етапі дослідження ми прийшли до висновку, що підвищення ефективності соціального виховання залежить насамперед від цілеспрямованої діяльності з оновлення змісту та організації процесу позанавчальної діяльності.

Тому практична реалізація нашої програми з дослідно-експериментальної роботи вимагала дотримання таких провідних орієнтирів:

– утвердження соціальної позиції студента-першокурсника як рівноправного учасника виховного процесу, що у свою чергу сприяє

виникненню неформального, доброзичливого мікроклімату в педагогічному колективі, співробітництва і співпраці педагога (куратора) з вихованцем (студентом);

– забезпечення повноцінної життєдіяльності особистості в нових умовах, що сприяє саморозкриттю можливостей індивідуального розвитку студента-першокурсника, стимулює його внутрішні сили до творчого зростання і самовдосконалення, перш за все професійного;

– прояв студентом-першокурсником активної участі у життєдіяльності вищого навчального закладу, колективу академічної групи;

– створення ситуації успіху за рахунок власних досягнень як у навчальній, так і позанавчальній діяльності, захищеності, підтримки, а також у діяльності, спрямованій на суспільно значуще професійне та особистісне самовизначення й забезпечення студентові свободи вибору того виду діяльності, де він може найповніше реалізувати себе як індивідуальність.

Таким чином, у дослідно-експериментальній роботі на перший план ми висунули проблему оновлення змісту та організації процесу соціалізації студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності шляхом створення умов для самовизначення, самоствердження і самореалізації кожного вихованця, його успішної життєвої позиції в нових умовах навчання та виховання педагогічного університету. Це передбачало організацію соціально-виховного процесу як системи соціально значущих для студента-першокурсника виховних заходів у позанавчальній діяльності, спрямованої на розв'язання найбільш важливих для нього життєвих проблем. Оновлення змісту та організації соціально-виховного процесу студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності ми розглядали як ряд інноваційних перетворень, що ведуть до модифікації мети і завдань, форм та методів, розробки особистісно орієнтованих виховних технологій. Особливе значення відводилося нами суб'єкт-суб'єктній взаємодії куратора академічної групи та

безпосередньо студента (встановлення довірливих, доброзичливих стосунків, під час яких формується стійка життєва позиція студента-першокурсника).

Проводячи своє дослідження, ми спирались на науково-методичні, методологічні засади національного виховання, які втілено в Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, яку було прийнято Міністерством освіти і науки України в лютому 1996 року [88]. Вона стала практичним документом в організації виховної роботи серед студентства в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Основні завдання, які покликані вирішувати вищі заклади освіти згідно Концепцією, впливають із головної мети виховання, а саме:

- підготовка свідомої інтелігенції, оновлення і збагачення інтелектуального генофонду нації;
- вироблення чіткої громадянської позиції, прищеплення молодим людям віри у верховенство закону, який є єдиною гарантією свободи;
- створення умов для розвитку загальної культури студентства, збагачення його естетичного досвіду;
- формування в молодих людей потреби у здоровому способі життя, зміцнення престижності здоров'я.

Пріоритетними напрямками в організації виховного процесу вищої школи має стати індивідуальний підхід до виховання особистості студентів, стимулювання їх внутрішніх зусиль до саморозвитку і самовиховання, духовного пошуку, створення виховуючого середовища, широке прилучення студентів до здобутків духовної і моральної культури нації.

Саме тому до суб'єктів організації соціального виховного процесу відносять Центри культурології та організації змістовного дозвілля; клуби за інтересами, бібліотеки, колективи художньої самодіяльності; ради музеїв, кабінетів; студентські спортивні об'єднання, товариства,

клуби; Центри психологічної адаптації, кімнати психологічного розвантаження тощо.

Організаційним началом життєдіяльності студентського колективу є планування навчально-виховного процесу, головне завдання якого – допомогти студентові у становленні й розвитку власної особистості, формування громадянина та майбутнього спеціаліста [174, с. 58–62].

Головною метою національно-патріотичного виховання студента-першокурсника є набуття ним соціального досвіду, успадкування духовних здобутків українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин; формування у молоді, незалежно від її національності, рис громадянина української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [135, с. 3].

Питання виховання студентської молоді є і залишається в центрі уваги діяльності всіх наявних державних і недержавних інституцій.

Відправним, методологічним документом виховної роботи в усіх вищих навчальних закладах освіти стала Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти [88], на яку спирається викладацький колектив Інституту соціальної роботи та управління у своїй діяльності.

Концепцією передбачено здійснення поступового реформування освіти й виховання, а саме:

- розробити теоретико-методологічну базу навчально-виховного процесу і вважати її першочерговою;
- створити механізми поєднання теоретичних положень з практикою виховання;
- поєднати духовний розвиток особистості з розвитком фізичного й морального здоров'я;
- окреслити базові поняття виховної роботи в університеті.

У документі чітко визначається мета, ідеал та завдання виховання.

Водночас підкреслено, що ідеалом виховання є гармонійно розвинена, високоосвічена, соціально активна людина, котра наділена громадянською відповідальністю, високими духовними якостями, патріотичним почуттям, обізнана і послуговується кращими надбаннями української та світової культури, здатна до саморозвитку і самовдосконалення [там же].

Мета виховання в нинішніх умовах реалізується через систему виховних завдань, важливими серед яких можна визначити такі, як виховання у студентів розуміння високої цінності українського громадянства; освоєння накопичених людством знань у всіх сучасних галузях діяльності; забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її природних здібностей, суспільних та власних інтересів; формування соціальної активності особистості; виховання культури мислення і культури розумової діяльності, формування мовної культури; культивування кращих рис української ментальності - працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, толерантності, поваги до жінки, любові до рідної землі; спонукання студентів до активної протидії проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадянській діяльності.

Саме такі концептуальні підходи мають закладатися в організаційну структуру, зміст і методи виховання студентської молоді, які базуються на принципах, що в перспективі повинні координувати всю соціально-виховну роботу у вищому навчальному закладі. Принципами виховання студентської молоді згідно з концепцією є: єдність національного і загальнолюдського; природовідповідність; культуровідповідність; активність, самодіяльність і творча ініціатива молоді; демократизація; гуманізація родинного і суспільного виховання.

Забезпечити високу ефективність соціально-виховного процесу в національному університеті імені М. П. Драгоманова покладено на відповідні органи: проректор із соціально-виховної роботи, комісія з

соціально-виховної роботи, відділ виховної роботи, заступник декана з виховної роботи.

На сьогодні в університеті відбувається процес удосконалення організаційної структури студентського самоврядування. До неї належать органи студентського самоврядування, які створено в усіх Інститутах НПУ імені М. П. Драгоманова, Молодіжний центр студентів і аспірантів університету, студентські бюро факультетів і ради гуртожитків, соціально-психологічна служба, старости груп, студентський клуб, спортивний клуб, студентський профком та інші об'єднання студентів, які організуються на добровільних засадах за інтересами.

Система студентського самоврядування сприяє розкриттю задатків, здібностей, творчого потенціалу кожного студента, представляє їхні потреби, інтереси у стосунках з адміністрацією, молодіжними організаціями, владними структурами, державними органами.

Органи студентського самоврядування постійно дбають про соціальний захист, покращення навчання, виховання й самовиховання, дотримання дисципліни, гуманних відносин, підвищення культурного та духовного рівня, громадсько-політичну активність, гармонійне поєднання студентами своїх прав та обов'язків перед факультетом і університетом, народом і Батьківщиною, сприяють формуванню рис майбутніх організаторів, керівників [135, с. 6].

Сутність самоуправління виявляється в безпосередній участі студентів і їх організації в управлінні справами групи, факультету, навчального закладу [215, с. 8]. За визначенням Будішевського В. та Липинського В., „головною ціллю студентського самоврядування є залучення до цієї роботи максимально можливого числа студентів, включення в коло вирішальних проблем внутріузувського життя „пасивного” прошарку студентства” [21, с. 12]. „Необхідно підкреслити, що при визначенні сутності самоуправління слід виходити з необхідності мобілізації студентством своїх зусиль на відродження престижу гарного

навчання, культу знань, компетентного професіоналізму, культу особистої відповідальності за гарні справи в інституті” [53, с. 141].

Впровадження органів самоврядування серед студентських колективів було досить розповсюдженим ще за радянських часів, про що свідчать роботи різних науковців [21, 50, 135, 221, 243]. Вважалось, що створення рад студентського самоврядування у вищих навчальних закладах необхідно лише „в рамках перехідного етапу від існуючого довгі роки авторитарного стилю керівництва до впровадження демократичних принципів” [243, с. 24]. Необхідно також відмітити, що впровадження самоврядування в студентські колективи має як позитивні, так і негативні сторони. Позитивним є те, що студентське самоврядування сприяє формуванню таких якостей, як відповідальність за спільну справу колективу, відданість його інтересам, принциповість, взаємна вимогливість. Високою ефективністю відрізняється самоврядування у розвитку організаторських та виховних якостей майбутніх спеціалістів [243, с. 21]. Важливим на цьому етапі є не лише ознайомлення студентів з їх правами та обов’язками, а й необхідність навчити студентів виконувати свої обов’язки та користуватися правами, бо „саме незнання є певним виразом приниження прав студента як громадянина, що створює ілюзію безправ’я” [221, с. 3].

Інша сторона впровадження самоврядування передбачає виникнення певних суперечностей і труднощів. Так, Белозерцевим Є. були визначені суперечності між: зростаючою тенденцією до зниження нормативної регламентації особистості студента й недостатньою готовністю молодих людей використати надану свободу; прагнення молоді до певної автоматизації своєї життєдіяльності та об’єктивної необхідності в наслідуванні поколінь, їх досвіду й цінностей; „суб’єктивною” та „об’єктивною” позиціями студента у вузівському навчально-виховному процесі; традиційним мисленням викладачів і новим стилем мислення студентів, яке спирається на ідеї партнерства й товариської співпраці; установкою викладачів на однолінійність надання

знань студентам та об'єктивною необхідністю збагачення знань за рахунок залучення студентів до молодіжної субкультури; звичкою викладача нести тягар організації навчання і можливістю передати частину своїх функцій студентству [8, с. 106]. А також труднощі, які виникають при впровадженні самоврядування, оскільки „з одної сторони, визнання на словах важливості впровадження самоуправління часто не підкріплюються реальними діями по його розвитку та стимулюванню, з іншої – явно проявляється неготовність наших студентських організацій узяти на себе всю повноту відповідальності за стан успішності навчання, дисципліни, організацію здорового побуту та дозвілля студентів” [243, с. 25]. Матеріали дослідження, проведеного нами на базі Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, свідчать про те, що багатьом студентам недостатньо ясно уявляються принципи самоврядування: вони не можуть дати хоча б приблизне визначення самоврядування, які його типи, органи, функції і форми. Вивчення громадської думки студентів також показало, що не всі студентські групи прагнуть до самоуправління. Крім цього, гостро постає питання: чи потрібен групі наставник? Якщо так, то він потрібен скоріше на перших етапах формування колективу студентської групи. За дослідженнями Сметанського М., „значна частина (старші курси) виявили бажання самостійно, без куратора, вирішувати всі питання навчання і побуту. Проте через деякий час більшість почала висловлюватися про необхідність допомоги старших викладачів” [193, с. 92]. За нашими власними дослідженнями, проведеними зі студентами V курсів (додаток Б), на питання, чи потрібна допомога наставника на старших курсах, переважно відповідь була – так, потрібна (табл. 2.1). Позитивно відповіли на це запитання 71,4% опитаних студентів п'ятого року навчання. Хоча потреба у допомозі наставника скоріше була викликана такими потребами, як: допомога та консультування студента з наукової діяльності (курсіві, дипломна робота); проблеми, пов'язані з частковою трудовою зайнятістю (адже студенти випускних курсів намагаються

влаштуватися на роботу за спеціальністю); проблеми сімейного життя молодого студентського подружжя та інші. Отже, не можна недооцінювати роль наставника у студентському самоврядуванні.

Таблиця 2.1

Показники потреб студентів у допомозі дорослих (%)

Курси	Чи потрібен куратор?		Чи потрібні органи самоврядування?	
	так	ні	так	ні
I	85,6	14,4	46,1	53,9
II	70,2	29,8	50,8	49,2
III	63,7	36,3	63,8	36,2
IV	65	35	65,2	34,8
V	71,4	28,6	73,4	26,6

Як видно з отриманих результатів лише студенти III курсу мають приблизно однакові показники, це пояснюється, з одного боку тим, що вони вважать себе досить дорослими, щоб вирішувати власні проблеми самотужки, з іншого – саме на третьому році навчання у навчальних планах з'являється велика кількість спецкурсів, профорієнтаційна практика і у студентів є можливість більш широко ознайомитися з майбутньою професією, тому вони стають начебто відсторонені на якийсь час від соціально-виховного процесу університету. Студенти I (85%) та II (70,2%) курсів потребують допомоги дорослих задля вирішення своїх життєвих проблем (навчання, організація побуту, проведення дозвілля), особливо ті хто не зміг адаптуватися вчасно.

Внаслідок такого розуміння мети соціально-виховної діяльності, як засвідчує досвід, різні виховні заходи, спрямовані на соціалізацію студентів-першокурсників, перетворюються на засвоєння ними соціального досвіду та практичне вирішення труднощів і проблем першого року навчання та життєдіяльності в нових умовах. Тобто,

студенти засвоюють низку соціально-нормативних знань і навичок, моральних та духовних цінностей колективу вищого навчального закладу, і їх діяльність при цьому носить явно виражений репродуктивний характер.

Успіх в оновленні вищої школи, на думку Г. Мусієнко, залежить „від принципальності кожного з нас, від нашої чесності, мужності, здібності бути самим собою в реальній буденній роботі. Ніхто та ніщо не замінить людині людину, особистого відкритого спілкування” [125, с. 17].

Для створення умов щодо соціалізації особистості необхідна цілеспрямована організована діяльність, яка має включати суб’єкти соціального виховання у взаємодію з оточуючим світом і яка формує в них систему ціннісного ставлення до цього світу [199, с. 184].

Отже можна стверджувати, що соціалізуючий процес має розгортатися у сприятливому педагогічному середовищі, тобто у середовищі, де гармонійно та вільно відбувається суб’єкт-суб’єктна взаємодія, існують необхідні умови для становлення та розвитку студентів-першокурсників – взаємний інтерес, мотивація успіху, толерантність, підтримка творчої ініціативи.

Здійснення соціалізуючого процесу можливе через реалізацію наступних напрямів соціально-виховної роботи:

- організаційний передбачає здійснення заходів щодо організації життєдіяльності студентського колективу;
- соціально-адаптаційний спрямований на пом’якшення адаптаційного періоду у нових умовах навчання та життєдіяльності (групові заходи, розраховані на створення позитивного емоційного комфорту в академічній групі першокурсників);
- навчально-методичний полягає у плануванні заходів організаційно-виховної роботи у групі відповідно до інтересів та запитів студентів та плану організаційно-виховної роботи університету (розробка сценаріїв різноманітних виховних заходів, вечорів відпочинку тощо);

- соціально-культурний спрямований на розширення соціально-культурних знань, навичок (організація масових заходів щодо соціальної та волонтерської діяльності студентів-першокурсників у позанавчальний час);

- індивідуальний передбачає вирішення нагальних проблем конкретного студента з питань: налагодження побуту, подолання труднощів у навчанні, конфліктних ситуацій, взаємодії з сім'єю.

Досліджуючи особливості моделювання процесу соціалізації студентів-першокурсників, слід також зазначити, що основою, на якій будується соціально-педагогічна робота щодо соціалізації студентів-першокурсників, є організаційні принципи, завдання та організаційно-педагогічні умови. Організаційні принципи включають: добровільність участі у соціально-виховних заходах по соціалізації, загальнодоступність участі кожного члена академічної групи, взаємодія студентів-першокурсників в колективних творчих справах, право кожного члена колективу на власну думку та втілення власних ініціатив відповідно до власних потреб та інтересів, узгодження їх з потребами та інтересами всього колективу групи, прийняття колективних рішень. Комплекс завдань, які вирішує та забезпечує куратор групи під час соціально-виховної роботи із соціалізації студента-першокурсника, складається з трьох груп. Завдання першої групи пов'язані з безпосереднім впливом на особистість студента-першокурсника: вивчення особистості студента (виявлення індивідуальних особливостей, сфери інтересів та потреб; формування позитивних мотивів до участі у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності; поєднання колективних, групових та індивідуальних форм позанавчальної діяльності; створення умов для реалізації внутрішнього потенціалу студента-першокурсника, розвитку його самостійності та активності, інтеграція засвоєних під час соціально-виховних заходів позанавчальної діяльності знань та умінь у повсякденне життя). Друга група завдань пов'язана зі створенням виховуючого мікросередовища, яке нейтралізує негативні впливи соціуму на

особистість студента та сприяє створенню умов щодо успішності процесу соціалізації, а саме: формування сприятливого психологічного комфорту в колективі, створення творчої атмосфери в ході позанавчальної діяльності для самоствердження, самореалізації студента-першокурсника. Третя група завдань, виконання яких також залежить від куратора групи, пов'язана з вирішенням проблеми взаємодії учасників забезпечення процесу соціального становлення студента-першокурсника: організація колективних творчих справ, організація інформаційно-пропагандистської діяльності з метою пояснення значущості соціально-виховної роботи на першому році навчання для успішної соціальної адаптації та соціалізації особистості студента-першокурсника.

На підставі теоретичного аналізу наукової літератури зроблено висновок, що поліпшення й ефективність процесу соціалізації студентської молоді у вищому навчальному закладі можливі з урахуванням і дотриманням таких основних **організаційно-педагогічних умов**:

1. *Удосконалення роботи кураторів академічних груп, організація їх навчання й обміну досвідом* (семінари з методичних, теоретичних і практичних питань організації виховної роботи в академічних групах, педагогічні читання, круглі столи, дискусії, рольові ігри, тренінги тощо). Для здійснення навчально-виховних завдань куратор упроваджує нові підходи, використовує різні форми і методи виховання, які відповідали б потребам розвитку особистості студента-першокурсника, сприяли б розкриттю талантів, духовно-емоційних, розумових і фізичних здібностей студентів.

2. *Співпраця з батьками першокурсників*. Як показує життєвий досвід, сім'я є тією цінністю, де людина знаходить підтримку, позитивну емоційну оцінку, задоволення та спокій (мова йде про здорову, а не конфліктну сім'ю). Адже, як відомо, звичайна сімейна атмосфера – взаємини, родинні зв'язки, цінності створюють вирішальний вплив на формування особистості. Незаперечним є той факт, що саме студентіві-

першокурсникові буде вкрай необхідним досвід дорослих в адаптації його до нових умов навчання та життєдіяльності. Тому так важливо забезпечити ефективну співпрацю з батьками студентів-першокурсників.

Головним завданням на цьому етапі соціалізації студента-першокурсника має бути: залучення батьків до тісної взаємодії з куратором групи, адміністративними підрозділами університету; викликати зацікавленість до студентського життя їх дитини й допомогти студентам-першокурсникам у процесі їх соціальної адаптації та соціалізації на першому році навчання у педагогічному університеті. На нашу думку, соціально-виховна робота куратора з батьками студентів-першокурсників включатиме такі форми взаємодії: батьківські збори, дистанційна робота, індивідуальна робота, консультування.

3. *Впровадження соціально-педагогічної програми для студентів-першокурсників* з метою їх успішної соціалізації в нових умовах навчання і життєдіяльності педагогічного університету. Вона повинна мати розроблені організаційні форми виховання, а саме: соціально-адаптаційні, навчально-методичні, соціально-культурні та індивідуальні форми роботи для стимулювання кожного студента займатися самоосвітою, самовихованням, самовдосконаленням.

4. *Взаємодія студентів-першокурсників зі студентською соціальною службою університету.* Метою її є реалізація державної молодіжної політики; надання соціальних послуг і соціальної допомоги студентам, студентським сім'ям; розв'язання соціальних проблем та поліпшення становища студентства; сприяння діяльності, спрямованій на соціальну адаптацію студентської молоді, здійснення соціальної профілактики, соціального патронажу, соціального обслуговування, соціальної реабілітації студентської молоді; розвиток інтелектуальних і творчих здібностей студентської молоді та забезпечення потреб особистості у творчій самореалізації [135, с. 46].

5. *Включення студентів-першокурсників в органи студентського самоврядування, яка сприятиме розкриттю задатків, здібностей, творчого потенціалу кожного студента, представляє їхні потреби, інтереси у стосунках з адміністрацією, молодіжними організаціями, владними структурами, державними органами. Органи студентського самоврядування покликані постійно дбати про соціальний захист, покращення навчання, виховання і самовиховання, дотримання дисципліни, гуманних відносин, підвищення культурного й духовного рівня, громадсько-політичну активність, гармонійне поєднання студентами своїх прав та обов'язків перед факультетом і університетом, народом і Батьківщиною, сприяють формуванню майбутніх організаторів, керівників [135, с. 5-6].*

Враховуючи положення вчених (С.Савченко, О. Севаст'янової та ін.) [185, 186], що функціонування соціалізаційних механізмів (одним із яких є позанавчальна діяльність) потребує педагогічного забезпечення, педагогічної підтримки, у ході дослідження нами визначено, що забезпечення ефективності соціалізуючого процесу можливе завдяки створенню таких соціально-педагогічних умов: наявність сприятливого педагогічного середовища; реалізація різних напрямів соціально-виховної роботи з студентами; впровадження відповідних організаційно-педагогічних умов.

На підставі опрацьованого нами дослідницького матеріалу та нормативно-методичних матеріалів з виховної роботи була створена модель соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету (рис. 2.1).

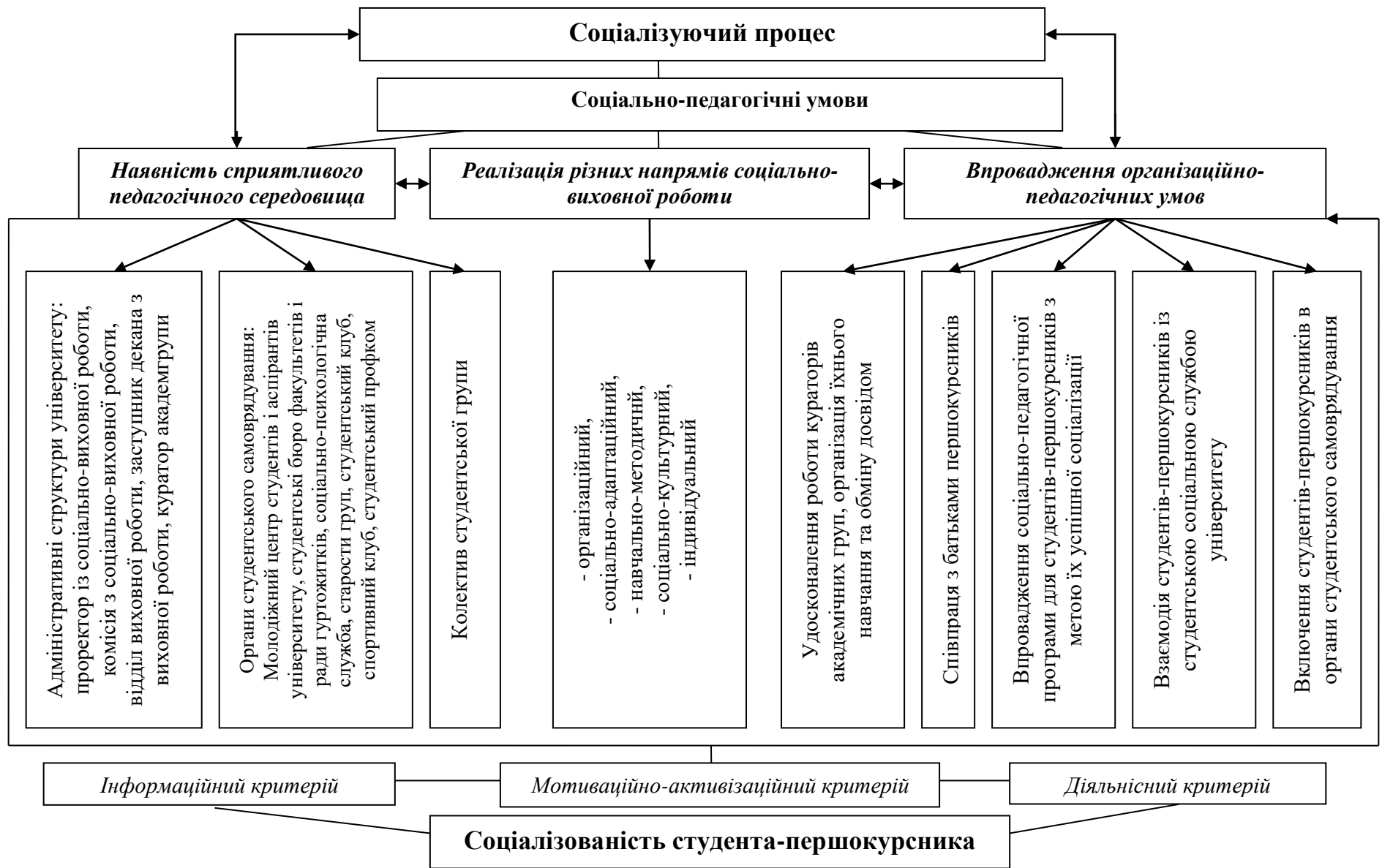

Рис. 2.1 Модель соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників

У процесі виявлення соціально-педагогічних умов соціалізації студентів-першокурсників нами було використано діагностику її реального стану. Використання діагностики дало можливість оцінити стан світогляду, ціннісних орієнтацій, моральних переконань та установок, ступінь адаптованості до нових умов навчання й життєдіяльності, дозвілєві тенденції молоді, готовність брати участь у соціально-виховних заходах у позанавчальній діяльності університету.

Так, одержані результати дослідження на першому етапі (2003-2004 рр.) були використані нами як перший зріз інформації про рівень соціалізованості студентів-першокурсників.

Експериментальна апробація моделі соціально-педагогічної роботи із соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету здійснювалася на базах вищих навчальних закладів Києва, Хмельницького, Хуста. У констатувальному експерименті брали участь 577 студентів-першокурсників вищих навчальних закладів.

Учасників дослідно-експериментальної роботи було розподілено на 4 групи: 2 експериментальні та 2 контрольні: ЕГ – 89 осіб, Інститут соціальної роботи та управління НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ); ЕГ₂ – 240 осіб, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (м. Хмельницький); КГ – 132, особи Інститут психології та педагогіки НПУ імені М. П. Драгоманова (м. Київ); КГ₂ – 116 осіб, Відкритий міжнародний університет розвитку людини „Україна” Карпатський інститут підприємництва (м. Хуст).

Виявлено, що студентам-першокурсникам бракує знань щодо функціонування системи управління соціально-виховною роботою в університеті, щодо норм та правил поведінки, прийнятих у соціальному середовищі педагогічного університету; налагодження життя та побуту, організованого змістовного дозвілля; у багатьох із них несформовані вміння планувати і організовувати свій вільний час, недостатньо розвинені комунікативні якості, що ускладнює міжособистісну взаємодію членів колективу студентської групи.

При цьому були враховані регіональні особливості, а також відмінності у спеціалізації майбутніх фахівців. Ознайомившись із організацією їх соціально-виховного процесу, ми запропонували для впровадження власну створену експериментальну програму із соціалізації студентів-першокурсників як базової основи формування оптимальної структури та змісту соціально-педагогічної діяльності в позанавчальний час (додаток Ж). При цьому ми виходили з того, що діяльність у зазначених закладах освіти відповідає сутності поняття „соціально-педагогічна діяльність”, а, отже, і здійснює ефективний вплив на процес соціалізації і соціального виховання студентів-першокурсників у нових умовах навчання та життєдіяльності.

Головна мета програми – створити сприятливі педагогічні умови для успішної соціалізації та адаптації студентів-першокурсників. Відповідно до мети соціально-виховні завдання програми мають:

- сприяти розкриттю індивідуальних особливостей студента-першокурсника в умовах педагогічного університету;
- допомогти краще познайомитись один з одним, скоротити дистанцію в спілкуванні;
- розвинути навички позитивної соціальної поведінки, саморегуляції та самоконтролю;
- формувати позитивне відношення до свого “Я”;
- сприяти формуванню підвищення навиків емоційної регуляції поведінки, зниження тривожності та невпевненості в собі;
- формувати почуття згуртованості групи першокурсників через включення їх у групові дії для вирішення поставлених завдань;
- сприяти формуванню адекватної самооцінки та навичок самовиховання.

Програма передбачає соціально-виховну роботу, спрямовану на успішну соціалізацію студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету, яка включає: групові заходи, розраховані на створення

позитивного емоційного комфорту в академічній групі першокурсників; індивідуальну роботу зі студентами-першокурсниками за їх потребами та проблемами; навчально-методичну роботу, розробку сценаріїв різноманітних виховних заходів, вечорів відпочинку тощо; організацію масових заходів щодо соціальної та волонтерської діяльності.

Програма складається з таких розділів: організаційна робота, соціально-адаптаційна практична робота, навчально-методична робота, соціально-культурна діяльність та індивідуальна робота. А також соціально-виховна робота з кураторами академічних груп першого року навчання та соціально-виховна робота куратора з батьками студентів-першокурсників.

Запропоновані нами рекомендації щодо соціалізації студентів-першокурсників мають гнучкий характер і в разі подальшого наукового опрацювання дають великі можливості для творчого застосування кураторами академічних груп вищих навчальних закладів освіти.

2.2. Оптимізація соціально-виховної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників

Загальновідомо, що розвиток особистості завжди відбувається у процесі її діяльності. Щоб він був цілеспрямованим, діяльність повинна мати відповідне змістове наповнення і відбуватись у певних педагогічних умовах. Забезпечення таких умов потрібне для успішної соціалізації студента-першокурсника.

Як було досліджено в першому розділі нашої дисертаційної роботи, успішність процесу соціалізації студентів-першокурсників у нових умовах навчання та життєдіяльності тісно пов'язана зі змістом їх позанавчальної діяльності. Спрямованість цієї діяльності забезпечується куратором академічної групи. Тому є всі підстави стверджувати, що соціалізація студента-першокурсника, його ефективна соціальна адаптація в нових умовах буде, насамперед, залежати від цілеспрямованої

роботи куратора студентської групи, а саме організацію її позанавчальної діяльності. Адже, за словами І. Булах і Л. Долинської, провідна роль куратора полягає в адаптації першокурсників до нового навчального закладу, до соціальних у ньому вимог і до його статусу [26, с. 26]. Цілком очевидно, що належні умови для успішної соціалізації студентів-першокурсників повинні органічно поєднуватись із загальними соціальними умовами, що забезпечують процес входження особистості у суспільство в цілому. Питаннями організації соціально-виховного процесу студентів у вищому навчальному закладі займались такі науковці: А. Капська, І. Булах, Л. Долинська, В. Демчук, І. Дробот, О. Матвієнко, В. Рябченко, М. Соловей, М. Фоменко та інші [25, 79, 135, 173, 195].

Соціалізації студентів-першокурсників у нових умовах навчання та виховання педагогічного університету повинна сприяти їх активна діяльність у позанавчальний час. В основі позанавчальної діяльності лежать процеси застосування студентами теоретичних знань і нормативних положень та виконання ними соціальних ролей та функцій відповідно до нового статусу студента. Саме така діяльність визначається як мета соціалізації студента-першокурсника вищого навчального закладу. Адже в усіх діючих нормативно-методичних матеріалах з виховної роботи [115–117, 133, 135, 141–143, 148] зазначається, що соціально-виховна робота покликана сформувати у студентів сукупність знань, умінь та навичок, необхідних для ефективного входження їх у нове соціальне середовище й виконання ними соціальних функцій та обов'язків. Тому для здійснення навчально-виховних завдань куратор повинен використовувати різноманітні форми і методи виховного впливу під час позанавчальної діяльності.

Забезпечення організації цілеспрямованої позанавчальної діяльності студентів першого року навчання, пов'язаної із формуванням у них знань, умінь, навичок виконувати певні соціальні функції та дії, у першу чергу залежить від свідомого ставлення до цього самих студентів-

першокурсників і готовності до цього куратора. Тобто, досягнутий рівень соціалізованості студентів-першокурсників значною мірою залежить і від наявних у куратора якостей та умінь ефективно спрямувати позанавчальну діяльність своїх вихованців. До таких якостей та умінь ми відносимо:

- особисте усвідомлення потреби успішної соціалізації студентів першого року навчання;
- знання вікових та індивідуальних психічних особливостей розвитку студентів-першокурсників;
- володіння різними механізмами виховання в позанавчальній діяльності;
- належний рівень професійної майстерності для виконання функцій та обов'язків куратора.

Наявність у куратора цих якостей та умінь у комплексі визначає його готовність до здійснення соціально-виховної діяльності щодо соціалізації студента-першокурсника.

Соціально-виховна діяльність куратора, спрямована на соціалізацію студентів-першокурсників, включає такі види діяльності:

- інформаційно-виховну (формування знань, умінь, навичок на засвоєння норм студентського життя; формування знань, умінь, навичок зі здорового способу життя; формування знань, умінь, навичок розпоряджатися вільним часом та організовувати свою культурно-дозвілєву діяльність);
- стимулюючо-заохочувальну (формування позитивної мотивації до участі у соціально-виховних заходах);
- контролюючо-корегувальну (здійснення контролю та корекції соціально схваленої поведінки).

Тому *першою вимогою* до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студента-першокурсника є його свідоме ставлення до реалізації соціально-виховних завдань.

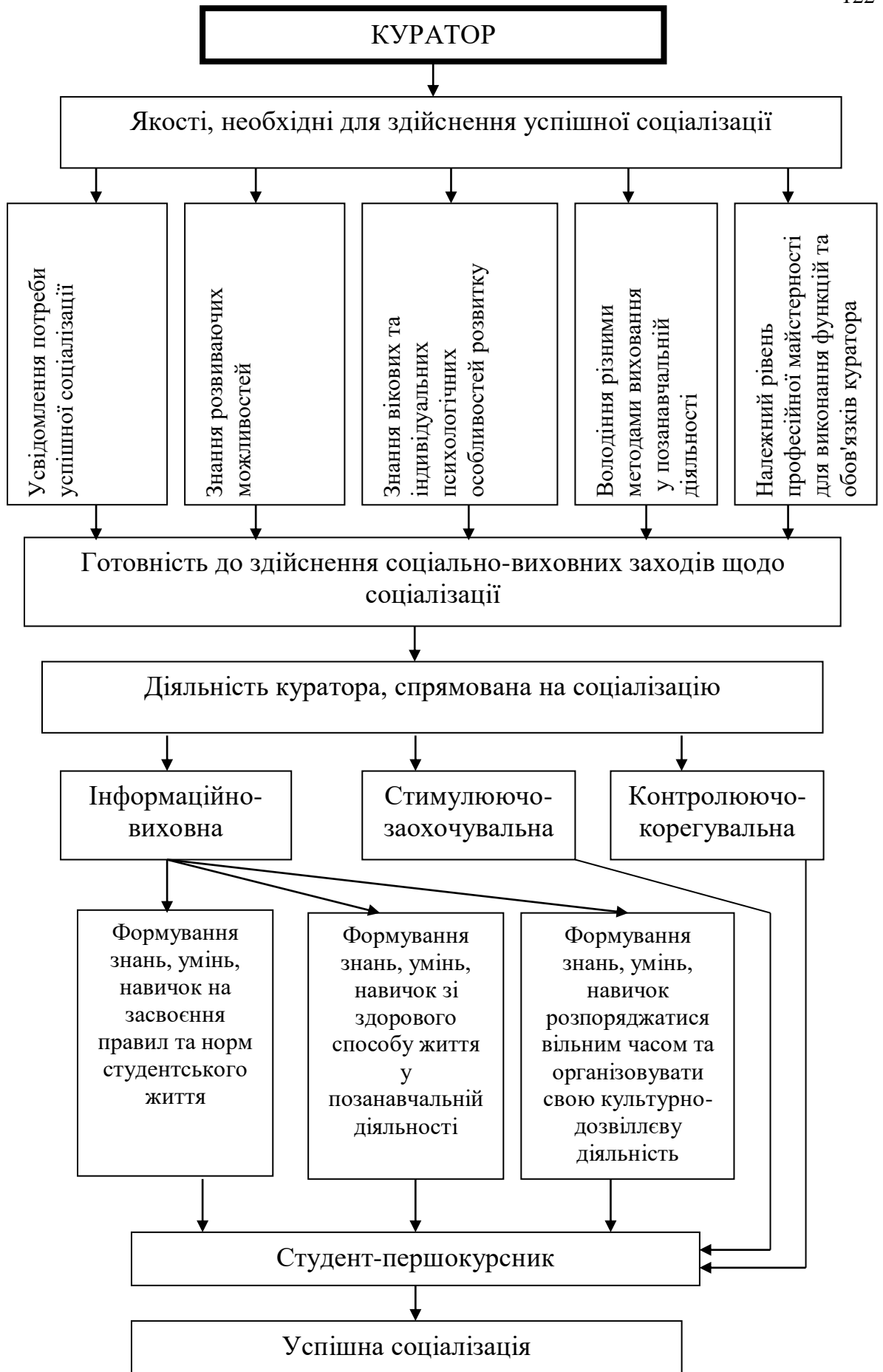

Рис. 2. 2. Структура соціально-виховної діяльності куратора

Взаємозв'язок якостей та основних напрямів діяльності куратора, спрямованих на успішну соціалізацію студентів-першокурсників у позанавчальний час, наведено на рис. 2.2.

Можна стверджувати, що кожен вищий навчальний заклад має свою розгорнуту систему соціального виховання студентів. Але усталені впродовж багатьох років стереотипи до визначення ролі й місця студентів у цьому процесі не завжди сприяли їх ефективній соціалізації. Свідченням цього слід вважати те, що в освітянському просторі існує тверде переконання про мету соціального виховання, спрямовану на формування особистості студента в умовах спеціально організованої виховної системи, соціального середовища вищого навчального закладу, яка забезпечує взаємодію вихователів та вихованців. У більш вузькому розумінні, це – цілеспрямована виховна діяльність, метою якої є формування певних якостей, властивостей та відносин особистості студента [192, с. 44]. Тобто соціальне виховання, впроваджене у вищому навчальному закладі, повинне забезпечити необхідні умови для соціалізації студента-першокурсника у новому соціальному середовищі. Під час навчання та життєдіяльності в нових умовах студент-першокурсник перебуває під впливом різних педагогічних чинників (які визначені нами у § 1.3). Але визначальну роль у процесі соціалізації ми відводимо куратору першого року навчання, який безпосередньо здійснює педагогічний вплив на студента у позанавчальній діяльності. Важливим є те, що коли куратор буде розуміти можливості соціального розвитку кожного студента в умовах педагогічного університету, це сформує свідоме ставлення до реалізації в процесі соціального виховання завдань щодо соціалізації студента-першокурсника.

З точки зору соціалізації особистості студента-першокурсника і сім'я, і вищий навчальний заклад освіти виконують функції підтримки, допомоги, створення належних умов для його навчання та життєдіяльності. Тому їхня співпраця, формування та підтримання єдиних

вимог є важливою складовою процесу набуття суспільного досвіду і життєвого самовизначення особистості. Щоб зрозуміти можливості й форми взаємодії та співпраці педагогічного університету із сім'єю студента-першокурсника, треба розглянути їх сутність та характерні особливості.

Як показує життєвий досвід, сім'я є тією цінністю, де людина знаходить підтримку, позитивну емоційну оцінку, задоволення та спокій (мова йде про здорову, а не конфліктну сім'ю). Адже, як відомо, звичайна сімейна атмосфера – взаємини, родинні зв'язки, цінності – здійснюють вирішальний вплив на формування особистості. На становлення особистості в родинному оточенні впливають різноманітні фактори як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, які у своїй сукупності формують виховний потенціал сім'ї. За своєю суттю він вбирає досвід поколінь (родини) стосовно виховання дітей. Це залежить від індивідуальних особливостей батьків-вихователів, їх здібностей, можливостей і бажання, від умов функціонування сім'ї, її підтримки іншими соціальними інститутами й чіткої визначеності тих виховних завдань, які вона вирішує. До зовнішніх факторів виховного потенціалу сім'ї належать соціально-економічна, політична та культурна трансформація суспільства, діяльність навчально-виховних закладів різного рівня, засобів масової комунікації; до внутрішніх факторів належать сімейні відносини, їхній характер, і саме вони виступають головним ресурсом виховного потенціалу [27, с. 4]. Лише в сімейній обстановці у спілкуванні з близькими людьми студент може відновити свої фізичні сили, погасити свої негативні емоції. Хоча можливість спілкуватися з родиною в необхідний момент є не у всіх студентів. Це стосується тих, хто живе поза межами міста, де проходить навчання. Тому слід звернути особливу увагу саме на іногородніх студентів-першокурсників, які намагаються самостійно вирішити свої проблеми та подолати труднощі першого року навчання.

По відношенню до суспільства сім'я, виконуючи виховну функцію, забезпечує процес первинної соціалізації дитини, завдяки чому відбувається різнобічне пізнання нею соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної та колективної роботи, взаєморозуміння і співіснування з іншими людьми, залучення до національної та загальнолюдської культури [27, с. 4]. Важливим є те, що в процесі родинної соціалізації діти з раннього дитинства включаються у систему суспільних стосунків і набувають досвіду, який переноситься із часом на позасімейні стосунки та власні сім'ї (тобто, проектування свого майбутнього за рахунок власного досвіду та стереотипів поведінки, притаманних батьківській родині). Можна стверджувати, що сім'я закладає основи соціальної програми суспільства – його цілей, цінностей, засобів, якими вони досягаються та зберігаються.

Значно зросла останнім часом емансипація дорослих дітей від традиційної влади батьківського авторитету [220, с. 407]. Соціально-економічні зміни привели до формування стійкої позиції молоді на облаштування життя окремо від батьків, хоча необхідність допомоги з боку батьків (частіше матеріальна) допускається і сприймається як належне явище. Дослідження, проведене Інститутом проблем виховання АПН України щодо ставлення юнаків і дівчат до сім'ї, розуміння її суті, дає можливість зробити висновок, що уявлення респондентів про сім'ю досить часто (21%) обмежуються формулюванням типу: „це люди, які живуть разом і пов'язані між собою певними юридичними зв'язками”, „це батьки і діти, яких вони народили або взяли на виховання”. На думку 19% опитуваних, „сім'я з офіційним оформленням стосунків – це щось надумане, застаріле. Краще просто жити разом, а коли набридне або виникне сварка, можна піти”. Майже 40% респондентів вважають, що „сім'я має складатися із чоловіка і жінки, які кохають один одного, люблять і поважають своїх дітей”. Водночас тільки 19% з них вважають,

що вони живуть саме в такій сім'ї і прагнуть у майбутньому сімейному житті брати приклад своїх батьків [27, с. 37].

Сучасна криза сім'ї передбачає зниження її педагогічного потенціалу, якостей сімейного виховання. Ця особливість зумовлює необхідність детального аналізу можливостей й обмежень щодо реалізації виховного потенціалу сім'ї та забезпечення розвитку особистості студента-першокурсника. Сімейне виховання зумовлене дією багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників, у тому числі: готовністю батьків до виховання дитини, рівнем загальної та педагогічної культури, можливостями їх реалізації (зокрема матеріальні та побутові умови, структура і тип сім'ї, наявність вільного часу, форма його проведення тощо), характером взаємостосунків і ступенем взаємоузгодженості батьків у питаннях виховання, їхніми індивідуальними особливостями – темпераментом, моральними якостями, комунікативними здібностями, станом здоров'я, віком, а отже – й загальним та власним досвідом виховання дітей, ціннісними орієнтаціями, їх ієрархією.

Безумовно, молоді необхідний досвід старшого покоління, але вона має право на критичний, вибірковий підхід до його оцінок та використань щодо особистісного життя. Поряд із втратою старшим поколінням права на виконання традиційної (у радянські часи) суспільно-виховної функції загострилась проблема самостійності молоді, її підготовки до життя. Вивчаючи проблеми батьків і дітей у сучасній сім'ї, А. Капська вказує на що слід звернути увагу при роботі із сім'єю, а саме „на роз'яснення батькам необхідності перегляду їхніх поглядів на питання влади і авторитету у взаєминах з дітьми, що дорослішають” [200, с. 102]. За даними опитування, яке проводили співробітники Українського інституту соціальних досліджень і Центр „Соціальний моніторинг”, досліджуючи питання, де молоді люди отримують підтримку у випадках виникнення життєвих проблем, 56% респондентів звернуться по допомогу до батьків, 15% – до друзів, тоді як до державних установ лише – 0,6%. Як бачимо,

досить високим є авторитет сім'ї та друзів – найближчого соціального оточення молоді.

Виходячи зі специфіки дослідження, ми розглянемо ті чинники, які, на нашу думку, впливають на співпрацю батьків із вищим навчальним закладом. Тут можна виділити декілька причин, наприклад, це залежить від матеріального становища батьків (так сім'ї з низьким рівнем матеріального становища постійно зайняті роботою або її пошуками, що значно утруднює як сам процес виховання, так і пошуки шляхів до його вдосконалення за допомогою вищого навчального закладу), суттєвий вплив має ступінь взаєморозуміння та стиль стосунків між батьками й дитиною (якщо обое батьків є авторитарними у ставленні до дитини, то вони заохочують дитину до навчання, цікавляться справами, готові допомагати вирішувати проблеми та спілкуватись із викладачами), також суттєва залежність існує між ставленням батьків до навчання та рівнем їх освіти, їх соціально-професійним статусом (загалом батьки з високим рівнем освіти більшою мірою співпрацюють із навчальним закладом, тоді як батьки з високим соціально-професійним статусом, навпаки, менше опікуються проблемами дітей, скоріше за все, за браком часу). Тип сім'ї також суттєво впливає на готовність батьків до співпраці з вищим навчальним закладом та на їх бажання долучатися до освітніх справ дитини [27, с. 66].

Вивчаючи відповіді на питання „Хто вплинув на ваш професійний вибір та вступ до певного закладу освіти?” нами було виявлено, що визначальну роль у самовизначенні старшокласників щодо професії відіграє самостійний вибір (88%), думка батьків (32%), думка друзів (8%), при цьому перевага у виборі навчального закладу надається саме батькам, що складає 58% опитуваних (додаток А). Цікавим для нашої роботи було дослідження щодо вибору професії сучасними старшокласниками, проведене Інститутом проблем виховання АПН України, основна мета якого полягала у виявленні основних критеріїв, котрими керуються

молоді люди при плануванні цього аспекту свого самостійного життя. Поглиблене вивчення досліджуваної проблеми дозволило виявити, що мотивації старшокласників щодо привабливості (непривабливості) майбутньої професії переважно ґрунтуються на сповідуваних у сім'ї ціннісних установках. При цьому домінуючими є саме такі умови: „високий заробіток” (73%), „можливість самовдосконалення” (43%), „невеликий робочий день” (42%), „можливість досягти соціального визнання” (40%), „відповідність особистим якостям” (24%), тоді як різновиди професій, необхідні для них знання і вміння, нахили та інтереси дитини досить часто не беруться до уваги; нерідко спостерігається неадекватне уявлення про суть трудової діяльності як у батьків, так і в дітей [27, с. 36–37]. Узагальнюючи сказане, можна зробити висновок, що все ж таки визначальну роль у формуванні та становленні особистості молодої людини відіграє сім'я, а вона, звісно, віддзеркалює всі процеси, що відбуваються в суспільстві. Тому наше завдання полягає в досягненні взаєморозуміння та співпраці інституту сім'ї та соціальних інститутів, зокрема вищого навчально-виховного закладу, що є однією з умов успішної соціалізації студента-першокурсника.

Незаперечним є той факт, що саме студентів-першокурсників буде вкрай необхідний досвід дорослих в адаптації його до нових умов навчання та життєдіяльності. Тому однією із соціально-педагогічних умов щодо забезпечення ефективності соціалізації студента-першокурсника є забезпечення співпраці куратора з його батьками (§ 1.3).

Головним завданням на цьому етапі соціалізації студента-першокурсника є: необхідність залучити батьків до тісної взаємодії з куратором групи, адміністративними підрозділами університету; викликати зацікавленість до студентського життя їх дитини й допомогти студентам-першокурсникам у процесі їх соціальної адаптації та соціалізації на першому році навчання у педагогічному університеті. На

жаль, досвід вищих навчальних закладів у питанні роботи куратора з батьками студентів показує, що ця взаємодія виникає, як правило, у певних екстремальних ситуаціях, коли питання стосуються успішності виконання студентом обов'язків та вимог. Причому зацікавленою стороною в налагодженні контактів залишається куратор академічної групи. Важливим є встановлення контакту куратора з батьками, „тільки тоді будуть реалізовані цілі, коли виховуюча сторона зрозуміє проблеми і труднощі батьків, коли виникає здатність до прийняття” [26, с.70].

Соціально-виховна робота куратора з батьками студентів-першокурсників включатиме такі форми взаємодії: батьківські збори, дистанційна робота, індивідуальна робота, консультування. Створення цілісної системи взаємодії батьків та куратора студентської групи має розпочинатися з вивчення особливостей місця проживання (міська, сільська місцевість), соціального складу сімей, їх соціально-виховних можливостей. На початку навчання слід провести анкетування батьків, що дозволить одержати найбільш детальну інформацію про певні характеристики сім'ї студента-першокурсника (склад сім'ї, місце роботи батьків, професії, матеріальне забезпечення, побутові умови), культурний рівень (освіта батьків, наявність бібліотеки, родинні свята, сімейні традиції). Поступово куратор має налагодити індивідуальну (бесіди, зустрічі з батьками) та дистанційну роботу (підтримання телефонного зв'язку та листування з батьками студентів, які проживають за межами міста, де навчається їх дитина). Доцільною є робота з підвищення педагогічної культури батьків, розширення їх уявлень щодо вікових особливостей розвитку, ознайомлення з умовами навчання та проживання студента-першокурсника вищого навчального закладу, розробка пам'яток і порад для батьків. Завдяки такій роботі куратор групи матиме уявлення про реальні виховні можливості кожної родини, а саме взаємини між батьками і студентом-першокурсником, допомогу й увагу з боку родини до навчання та життєдіяльності студента-першокурсника.

Достатність професійної підготовки куратора забезпечується насамперед оптимальністю структури та змісту відповідних навчально-методичних і соціально-виховних заходів щодо соціально-педагогічної діяльності у позанавчальний час зі студентами-першокурсниками.

Цілком очевидно, що наявність у куратора професійних знань та умінь ще не може повною мірою сприяти його підготовленості до здійснення виховних заходів щодо соціалізації особистості студентів-першокурсників. Крім професійної підготовки, він повинен володіти методами й різними видами соціально-виховної діяльності зі студентами-першокурсниками в позанавчальний час. Саме така підготовка сучасного куратора повинна бути закладена в його соціально-педагогічній діяльності. Тому виникає потреба розглянути педагогічні аспекти щодо соціалізації студентів-першокурсників у нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету. Можливості для такої підготовки закладено нами у змісті експериментальної програми із соціалізації студентів-першокурсників (додаток Ж). У програмі передбачено соціально-виховну роботу, спрямовану на успішну соціалізацію студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету (організаційна робота, соціально-адаптаційна, навчально-методична, соціально-культурна та індивідуальна); соціально-виховну роботу з кураторами академічних груп першого курсу (бесіди, бесіди-консультації, обмін досвідом); соціально-виховну роботу з батьками студентів-першокурсників (батьківські збори, індивідуальна, дистанційна робота, консультування). Не менш важливим є, на нашу думку, робота з кураторами академічних груп першого року навчання. Справа в тім, що від їх цілеспрямованої діяльності в позанавчальний час значно залежить результат ефективності процесу соціалізації студентів-першокурсників. Так, нами були запропоновані наступні теми для обговорення: „Педагогічна культура викладача педагогічного університету”, „Особливості соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету”, „Соціально-виховна робота куратора у

педагогічному університеті”, „Роль сім'ї у соціалізації особистості студента-першокурсника”, „Подолання професійного вигорання”. Зазначимо, що саме „професійне вигорання” є станом, який характеризується розчаруванням у здійсненні роботи через труднощі, з якими зустрічається педагог у своїй діяльності, або втратою інтересу до цієї діяльності. На жаль, він досить часто трапляється у кураторів академічних груп першого року навчання. За нашими власними спостереженнями, причиною виникнення такого стану є результат накопичення певної сукупності проблемних ситуацій, питань, вирішення яких залежить не лише від можливостей та прагнень куратора. А оскільки контингент студентів-першокурсників досить різноманітний (умови зростання та виховання, рівень розумового та загальноосвітнього розвитку, готовність до позанавчальної діяльності, активність, адаптаційна можливість тощо), то соціально-виховна робота куратора вимагає певних зусиль, терпіння, наполегливості та урахування всіх особливостей самих студентів-першокурсників та сучасної складності освітніх і суспільних процесів у цілому.

В експериментальній програмі із соціалізації студентів-першокурсників значну увагу ми приділили соціально-виховній роботі куратора академічної групи першого року навчання з батьками, оскільки вважаємо, що співпраця та взаємодія педагогічного колективу із сім'єю студента-першокурсника має на меті полегшити його соціальну адаптацію і соціалізацію в нових умовах навчання та життєдіяльності. У ході дослідницької роботи ми провели ряд заходів щодо налагодження взаємодії педагогічного колективу з батьками студентів-першокурсників. Експериментальна програма, впровадження якої відбулось у контрольних та експериментальних групах, містить допоміжні рекомендації з питань соціально-виховній роботі з батьками студентів-першокурсників у педагогічному університеті (додаток Ж). Як уже згадувалося, соціально-виховна робота куратора з батьками студентів-першокурсників включає різні види взаємодії: батьківські збори, індивідуальну роботу,

дистанційну роботу, консультування. Головними завданнями є: викликати зацікавленість у батьків до студентського життя їх дитини; залучити батьків студентів-першокурсників до тісної взаємодії з куратором академічної групи, керівним складом університету; сприяти наданню допомоги з боку батьків для успішної соціальної адаптації та соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання. Батьківські збори, на нашу думку, доцільно було б проводити тричі на рік за таким розподілом: на початку навчання (з проблем: налагодження життя та побуту в нових умовах життєдіяльності; дотримання режиму раціонального харчування і правил особистої гігієни; дотримання здорового способу життя; розподіл та витрати коштів за потребами й можливостями; навчання прогнозуванню та плануванню життєвого шляху), перед зимовою заліково-екзаменаційною сесією (з питань: аналіз стану навчання (заборгованість, пропуски); підготовка до заліково-екзаменаційної сесії; виготовлення фотостенду „Наше студентське життя” тощо), перед літньою заліково-екзаменаційною сесією (з питань: підбиття підсумків першого року навчання; загальні збори з керівним складом університету, педагогічні читання по секціях; виставка творчих робіт студентів).

Індивідуальна робота із батьками передбачала проведення індивідуальних зустрічей для розв’язання проблемних питань: у навчанні, проживанні вгуртожитку, економічних проблем, конфліктних ситуацій. А також навчання методів корекції поведінки, оволодіння прийомами саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості студента.

Дистанційна робота з батьками студента-першокурсника передбачала налагодження взаємодії через телефонний зв’язок, листування (наприклад, лист-подяка за старанне навчання, лист-запрошення на батьківські збори, „Дебют першокурсника”).

Консультування батьків студентів-першокурсників передбачало такі напрями: педагогічний (з приводу успішності та проблем у

навчанні); психологічний (готовність до навчання, психологічна адаптація, входження в новий колектив, конфліктні ситуації, тривожність, життєві кризи, мотивація навчання тощо); медичний (профілактика захворювань, здоровий спосіб життя, медогляд); юридичний (отримання пільг, матеріальної допомоги, забезпечення тимчасового проживання в гуртожитку, щодо оплати на контрактній формі навчання, додаткове працевлаштування). Під час роботи з батьками студентів-першокурсників нами досліджено низку питань стосовно зацікавленості їх навчанням та життям своєї дитини. На питання „Чи виправдав університет Ваші сподівання щодо дитини?“ більшість батьків зазначили – „Так, у професійному становленні“. На запитання „Які позитивні зміни ви помітили?“ більшість відповіли: самостійність, відповідальність, інтерес до громадського, суспільного життя. У відповідях на запитання „Які нові інтереси з'явилися у Вашої дитини після вступу до вищого навчального закладу?“ було зазначено, що з'явилися професійні інтереси. 76% опитаних батьків відмітили появу почуття впевненості в собі студентів-першокурсників та 48% опитаних стверджували, що їх діти успішно подолали процес адаптації в умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету. Крім цього, нами були запропоновані поради батькам з питань адаптації студентів-першокурсників до нових умов навчання та життєдіяльності, пам'ятка з організації здорового способу життя студентів-першокурсників.

Отже, другою вимогою до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету слід вважати стан теоретичної та практичної підготовленості куратора до здійснення цього важливого завдання.

Названі форми роботи були спрямовані на поглиблення знань у сфері соціального досвіду в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету, що, безперечно, позитивно впливає на ефективність процесу соціалізації студентів-першокурсників.

Поряд із констатацією різних форм наявної позанавчальної діяльності у вищому навчальному закладі необхідно було з'ясувати, чи ефективним є впровадження в навчально-виховний процес поглибленого знайомства студентів-першокурсників із запропонованими нами формами соціального виховання в експериментальній програмі із соціалізації.

Проведене опитування студентів V курсу щодо соціально-виховної роботи, спрямованої на соціалізацію особистості студента-першокурсника в позанавчальний час, довело, що вона є недостатньо ефективною: проводиться несистематично, однобічно і переважно з проблем, пов'язаних з навчанням (додаток Б). На запитання, „Які заходи були б необхідні на першому курсі для успішної адаптації в університеті?” – 90% студентів дали майже однотипні відповіді. Зокрема, відзначалося, що необхідна тренінгова робота, спрямована на знайомство, на згуртованість групи, на розвиток комунікативних якостей, на налагодження міжособистісних стосунків, залучення до органів студентського самоврядування, до співпраці зі студентською соціальною службою, встановлення контакту зі студентами старших курсів для обміну досвідом.

Очевидною є необхідність упровадження нових форм соціально-виховної роботи по соціалізації студентів-першокурсників, у ході яких створюються сприятливі умови для самореалізації особистості, для актуалізації її творчого становлення. Для успішності процесу соціалізації в ході дослідницько-експериментальної роботи нами було залучено до співпраці студентську соціальну службу НПУ імені М. П. Драгоманова, яка провела ряд акцій щодо здорового способу життя молоді та тренінгові заняття на розвиток комунікативних, лідерських здібностей (на волонтерських засадах зусиллями студента IV курсу Миколи О.), а також Київський міський центр сім'ї „Родинний дім”, яким була запропонована та впроваджена програма „Абетка подружжя” (тренінгове заняття, тренер – психолог Наталія Колчанова). Робота тренінгу була спрямована на розвиток уміння студентів проявляти себе у взаємодії з партнером,

виробляти можливості справлятися з внутрішніми конфліктами та брати відповідальність за прийняте рішення. Аналіз програми представлений нами в додатку М.

Спостерігати за тим, як беруть участь студенти-першокурсники в позанавчальній діяльності показує, що зовнішні ознаки їх дій не свідчать про потребу в самостійних спонукальних зусиллях чи власній зацікавленості. Проте насправді це не зовсім так. Є всі підстави стверджувати, і це підтверджують проведені нами індивідуальні бесіди з більшою кількістю студентів-першокурсників, що активність виконання певних дій та завдань під час позанавчальної діяльності залежить від низки факторів, які ускладнюють можливість участі студентів-першокурсників у соціально-виховних заходах. До таких факторів ми можемо віднести, наприклад:

- рівень загального розвитку студентів (у групі майже однаковий, на цьому ґрунті виникають суперечності щодо лідерства і як наслідок – численні міжособистісні конфлікти та пасивність, зі слів Али П. „у школі я була лідером, а тут зовсім розгубилась, тому запустила навчання, все відкладаю на завтра”);
- неможливість повністю реалізувати свої здібності, проявити себе через запропоновані види діяльності;
- тривожність, пов’язана зі входженням у новий колектив, бар’єри спілкування;
- відмінність власних моральних та духовних цінностей від загальноприйнятих у новому колективі, навчальному закладі;
- низький матеріальний стан для задоволення культурно-освітніх потреб (наприклад, зі слів Ірини П.: „якщо у моїх одногрупників були б кошти, ми б теж змогли з іншими групами поїхати на екскурсію”);
- незацікавленість життям групи через власне незадоволення справами (поступив не в той вуз, який би хотів; єдина ціль навчання –

отримати диплом про вищу освіту; не має здібностей до обраної професії, не бачить себе як спеціаліста в майбутньому);

- брак часу, особливо у тих, кому важко дається навчання; хто витрачає багато часу на дорогу додому; хто самостійно налагоджує свій побут та харчування.

Дослідження цих факторів показує, і це цілком очевидно, що епізодичні випадки залучення студентів-першокурсників до соціально-виховних заходів у позанавчальній діяльності не сприяють успішності процесу соціалізації. Як наслідок – не забезпечується соціальний розвиток, і залишаються не сформованими уміння, необхідні для успішної соціалізації. Запобігти всьому цьому повинна систематичність на всіх етапах соціально-виховної діяльності куратора зі студентами-першокурсниками щодо соціалізації.

Отже, є підстави вважати, що третьою вимогою до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників повинна стати систематичність їх залучення до активної участі в соціально-виховних заходах у позанавчальній діяльності.

Так, у результаті проведеного нами дослідження для успішної соціалізації студентів-першокурсників в умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету було виявлено такі **вимоги** до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників:

1. Свідоме відношення куратора до реалізації поставлених соціально-виховних завдань у процесі соціалізації студентів-першокурсників, що сприяє їх особистісному розвитку:
 - особисте усвідомлення потреби успішної соціалізації студентів-першокурсників;
 - знання вікових та індивідуальних психічних особливостей розвитку студентів-першокурсників;
 - володіння різними механізмами виховання у позанавчальній діяльності;

- належний рівень професійної майстерності для виконання функцій та обов'язків куратора.
2. Відповідний рівень теоретичної та практичної підготовленості куратора до здійснення цього важливого завдання:
 - організаційна, соціально-адаптаційна, навчально-методична, соціально-культурна, індивідуальна робота зі студентами-першокурсниками;
 - соціально-виховна робота з батьками студентів-першокурсників (батьківські збори, дистанційна робота, індивідуальна робота, консультування).
 3. Систематичність залучення студентів-першокурсників до їх активної участі в соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності, яка забезпечена чіткою програмою із соціалізації.

Виявлені вимоги до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників ми наочно представили на рис. 2.3.

Аналіз результатів анкетування студентів останнього року навчання дозволяє зробити припущення про те, що існуюча методика соціально-виховної роботи не забезпечує достатньої ефективності входження студента-першокурсника в нові умови соціального середовища університету. Це знайшло підтвердження і в результатах проведеного експериментального дослідження.

Куратори покликані допомагати студентам-першокурсникам в організації їх навчання, суспільної діяльності й побуту. Їх вплив на студентів-першокурсників повинен бути не прямим, а опосередкованим: через старосту та актив групи, різні види навчально-виховної діяльності. Доцільною є допомога куратора на першому етапі розвитку студентського колективу. Особливість цього етапу полягає в його короткотривалості, тому що у студентів, учорашніх школярів, існують уже роками сформовані певні уміння та навички щодо створення мікрогруп та їх діяльності у колективі.

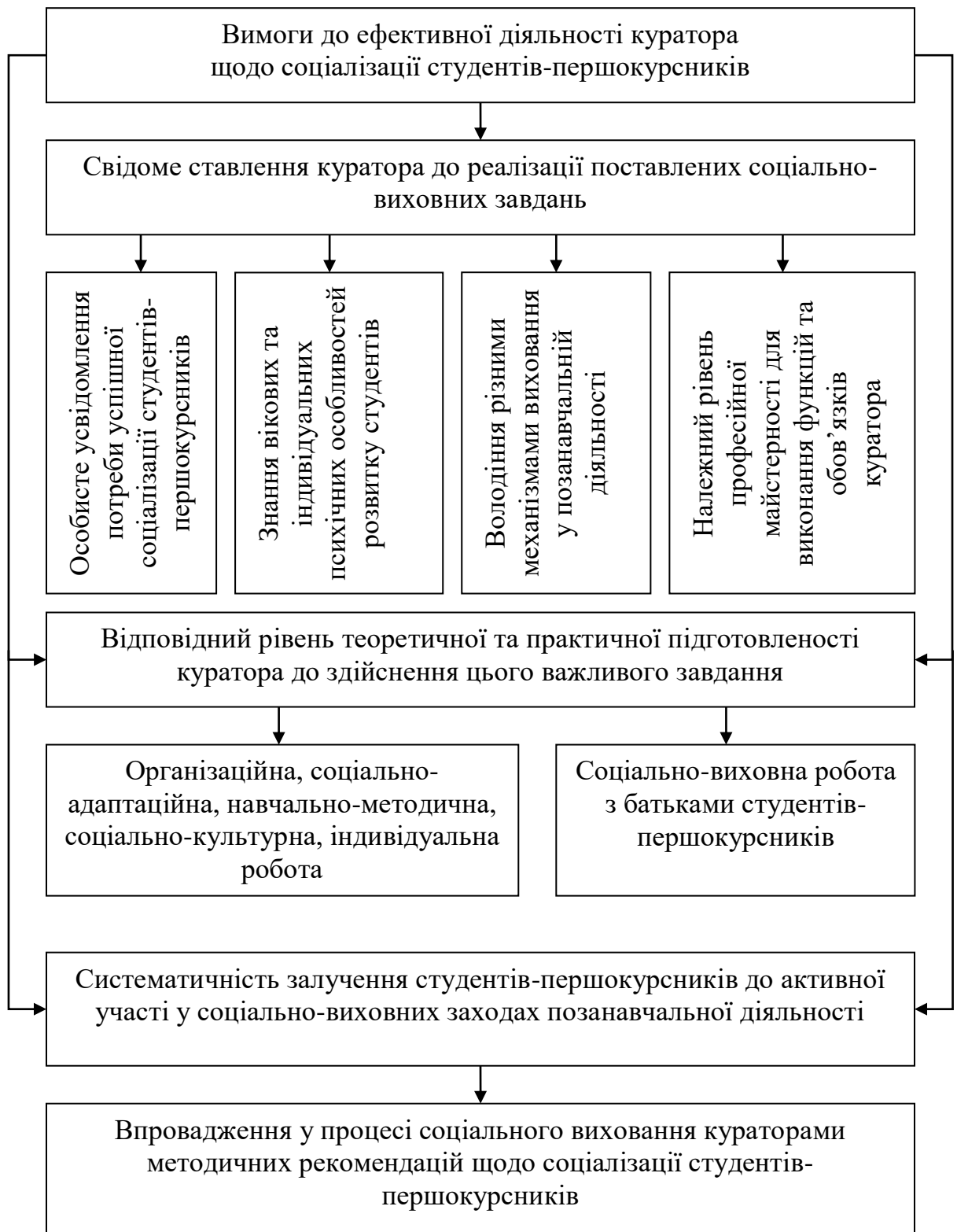

Рис. 2.3. Вимоги до ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників

Тому вивчення входження студентів-першокурсників до нового колективу, у нове соціальне середовище, висування конкретних вимог,

перспектив, організаційне оформлення колективу – є основними завданнями першого етапу розвитку колективу. Для цього доцільним було б проведення анкетування студентів-першокурсників кожної групи для виявлення їх здібностей, нахилів, інтересів щодо суспільної діяльності у групі та на факультеті й проведення організованого дозвілля.

Виявлені та окреслені нами основні складові ефективної діяльності куратора щодо соціалізації студентів-першокурсників вищого навчального закладу в позанавчальний час дають підстави вважати, що не всі студенти ознайомлені з різними видами позанавчальної діяльності і її позитивного впливу на їх особистісний розвиток, у тому числі успішну й соціалізацію. Ці питання, у свою чергу, потребують підвищення педагогічної майстерності викладачів університету, зокрема кураторів першого року навчання.

У ході експериментальної роботи на основі проведеного анкетування ми дослідили ставлення студентів-першокурсників до організації та проведення різних видів позанавчальної діяльності (табл. 2.2).

Так, попередній зріз показав, що позитивне ставлення до позанавчальної діяльності мали всього 9,3% експериментальної групи студентів-першокурсників і 9,7% – контрольної. Підсумковий зріз засвідчив, що в результаті формувального експерименту 68,6% студентів-першокурсників в експериментальній групі почали ставитися до запропонованих нами форм та методів позанавчальної діяльності як до особистісно значущих, тоді як у контрольних групах ставлення майже не змінилися на краще. У своїх відповідях студенти-першокурсники звертають увагу на змістовність та цікавість проведення запропонованих нами активних форм практичної реалізації експериментальної програми із соціалізації, виявляють бажання брати активну участь у їх плануванні, підготовці та проведенні, творчу ініціативу, самостійність, захоплення тощо.

**Ставлення студентів-першокурсників до організації та проведення позанавчальної діяльності, %
(за результатами попереднього та підсумкового зрізу)**

№	Можливі відповіді респондентів	Попередній зріз		Підсумковий зріз	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1.	Позанавчальна робота проводиться змістовно, цікаво, має беззаперечне значення для кожного студента, викликає бажання брати активну участь у її плануванні, підготовці та проведенні, стимулює творчу ініціативу, самостійність, захоплення тощо	9,3	9,7	68,6	10,3
2.	Лише деякі форми й методи позанавчальної роботи є цікавими та змістовними, більшість із них не викликає творчої ініціативи, захоплення, бажання брати активну участь в їх проведенні	25,4	26,7	16,3	28,7
3.	Позанавчальна робота проводиться нудно, нецікаво, здебільшого носить показовий характер, не має жодного значення для окремого студента, не викликає бажання брати участь у її проведенні, не дозволяє проявити самостійність, творчу ініціативу тощо	65,3	63,6	15,1	61,0

У той час, як у контрольній групі, де соціально-виховний вплив здійснюється за традиційними методами, прослідковується негативне ставлення студентів-першокурсників до організації та проведення позанавчальної діяльності. 61,0% з них вважають, що позанавчальна робота проводиться нудно, нецікаво, здебільшого носить показовий характер, не має жодного значення для окремого студента, не викликає бажання брати участь у її проведенні, не дозволяє проявити самостійність, творчу ініціативу. Аналізуючи отримані результати, зазначимо про зростання в експериментальній групі кількості студентів-першокурсників з позитивним ставленням до організації та проведення позанавчальної діяльності. У своїх творчих роботах (есе) по закінченні

першого року навчання студенти-першокурсники писали, що їх участь у різних соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності позитивно відобразилась на соціальній адаптації та соціалізації в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету. Включення студентів у різні форми роботи дало можливість задовольнити їх потреби у творчому прояві особистості, самоствердженні, самореалізації; віднайти собі друзів та краще дізнатися про особистісні якості більшості студентів групи, згуртувати колектив, відчувати себе частиною великого соціального середовища педагогічного університету; досягти успіху та визнання оточення; відчувати впевненість та захищеність, підвищити самооцінку студентів-першокурсників.

Не менш важливу роль у соціальній адаптації та соціалізації студентів першого року навчання відіграє самооцінка та рівень вимог, усвідомлення своєї індивідуальності. Рівень самооцінки й вимог може бути заниженим, адекватним або підвищеним. Самооцінка – це почуття власної гідності, яке виявляється у впевненості у своїх силах та здібностях; в оцінці особистістю своїх якостей, можливостей та місця серед інших людей [192, с. 250]. Самооцінка особистості формується протягом життя, на різних етапах життєдіяльності індивіда на її формування впливає ряд різних факторів, а саме стиль сімейного виховання, загальний розвиток, потенційні можливості самої особистості, оточення (мікро та макро середовище), умови зростання й багато інших. Самосвідомість є найважливішим регулятором поведінки особистості, від неї залежать взаємини людини з іншими людьми, її світосприйняття та світовідчуття. Самооцінка визначає критичність особистості, вимогливість до себе, ставлення до своїх успіхів та невдач. Адекватна самооцінка дозволяє критично, правильно співвідносити власні сили із завданнями різної складності та з вимогами інших, правильно усвідомлювати власні позитивні якості та недоліки [152, с. 284].

Знати самооцінку студента-першокурсника дуже важливо як для куратора, так і для самого студента. Це відіграє важливу роль у процесі

взаємовідносин, морального спілкування, у який люди як соціальні істоти, безперечно, включаються. Знаючи тип самооцінки студента-першокурсника, куратор може певною мірою нею регулювати, однак краще, коли сам студент володіє знаннями про свою самооцінку, відповідними навичками саморегуляції своїми діями і вчинками. Щоб допомогти студентові у визначенні власної самооцінки, можна дати йому орієнтовні характеристики людей із заниженою і завищеною самооцінкою.

Людина з низькою самооцінкою відчуває себе невдахою. Вона і не хоче братися ні за що нове, оскільки боїться, що в неї нічого не вийде. Вона терпіти не може ризику, тому що не вірить, що її зусилля матимуть позитивні результати. Вона не намагається що-небудь змінити у своєму житті, оскільки вважає, що майбутнім керувати неможливо, і все визначиться само собою. Характерні якості таких людей: упевнені в глибині душі, що небагато варті (гідність); бояться здійснити помилки; постійно мріють про фізичну досконалість; обмежуються інтересами і вчинками, які добре відомі й цілком безпечні; не вміють сприймати компліменти; у спілкуванні з іншими передусім турбуються про враження, яке на них справляють; бувають балакучі й зарозумілі, вони принижені та несміливі, намагаються керувати іншими або дозволяють „сукати із себе мотузки”; схильні до самогубної поведінки (наприклад, уживання наркотиків); або не сприймають критики, або упадають від неї в розпач.

Людина з високою самооцінкою бачить себе господарем становища. Вона розуміє, що являє собою неповторну особистість і може багато дати іншим людям. Вона ризикує, хоча і не завжди успішно, тому що хоче жити насиченим життям і засвоїти досвід, який допоможе її зростанню. Така людина не вважає, що нею керують зовнішні обставини: навпаки, вона вважає, що сама спрямовує хід свого життя. Вона відчуває себе впевненою й добре знає, чого хоче. Для неї в житті існує менше розчарувань. Якщо хто-небудь ображає її чи не любить, вона вважає, що

це, швидше, їхні труднощі, й не сприймає цього всерйоз. Така людина знає себе, свої слабкі і сильні сторони досить добре, щоб відчувати себе упевненою навіть у світлі чийогось несхвалення. Характерні риси таких людей: впевнені в глибині душі, що вони володіють достатньою цінністю; роблять помилки і вчаться на них; сприймають свій фізичний вигляд таким, яким він є, навіть якщо він недосконалий; досліджують нові можливості та інтереси, використовують їх як можливість для подальшого зростання; спокійно сприймають компліменти; безпосередні у спілкуванні з іншими; перебувають у гармонії із собою, не виявляють зверхності у стосунках з іншими людьми, з повагою ставляться до себе й інших; турбуються про своє фізичне та емоційне здоров'я; сприймають критику як можливий шлях удосконалення.

Очевидно, що існує пряма залежність ефективності процесу соціалізації студента-першокурсника від його самооцінки, оскільки саме самооцінка впливає на становлення особистості та ефективність її діяльності. Завданням нашого дослідження було сформувати у студента-першокурсника адекватну самооцінку власної особистості за рахунок розкриття його здібностей, потенційних можливостей з урахуванням власних інтересів та потреб співвіднесенні їх з інтересами та потребами колективу академічної групи й усього соціального середовища педагогічного університету. Самоствердження та самореалізація особистості студента-першокурсника можливі не лише під час навчально-пізнавального процесу, а й під час участі його в різних видах позанавчальної діяльності. Звісно, найактуальнішим є для молодшої людини його професійне становлення на даному етапі життя (вік юнацтва), але не менш важливого значення також має самоствердження в колі однолітків. Для особистості кожного студента великого значення набувають взаємостосунки з одногрупниками. „Вони орієнтують на вибір сенсу життя, на створення власних форм спілкування, на визначення соціальної рольової позиції, на самоствердження своєї індивідуальної сутності” [26, с. 69]. Тому проводячи наше наукове дослідження, ми мали

на меті дослідити самооцінку студентів-першокурсників до і після проведення експерименту, загальна кількість становить 577 респондентів, із них 329 - експериментальна та 248 – контрольна групи. Визначення рівня самооцінки студентів-першокурсників було закладено нами в експериментальній програмі із соціалізації (додаток Ж). Усі результати були враховані під час тестування та при доборі напрямів соціально-виховної роботи по соціалізації студентів-першокурсників у позанавчальний час. Завдяки проведеній соціально-виховній роботі за різними напрямками в позанавчальний час рівень самооцінки студентів-першокурсників має певні позитивні зміни (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Результати вивчення самооцінки студентів-першокурсників
(за результатами попереднього (I) та підсумкового (II) зрізів)**

Група респондентів	Зрізи	Завищена самооцінка		Адекватна самооцінка		Занижена самооцінка		Всього	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Експериментальна	I	136	41,3	81	24,5	112	16,8	329	100
	II	99	30,2	206	62,6	24	7,2	329	100
Контрольна	I	152	61,6	60	24,1	36	14,3	248	100
	II	149	60,3	68	27,4	32	12,3	248	100

Як видно з таблиці, згідно з попереднім зрізом, тільки 24,5% студентів експериментальної групи і 24,1% контрольної мали правильну (адекватну) самооцінку. Тоді як підсумковий зріз засвідчив, що в результаті формувального експерименту 62,6% студентів-першокурсників в експериментальній групі та всього 27,4% у контрольній групі набули адекватної самооцінки. Тобто, 62,6% студентів-першокурсників у експериментальній групі навчилися правильно співвідносити власні сили із завданнями та вимогами інших, свої стосунки із зовнішнім світом та іншими людьми.

Таким чином, соціалізація студентів-першокурсників у процесі позанавчальної діяльності є ефективною у плані формування та

становлення особистості студента, що володіє системою цінностей-ставлень, бере активну участь у творенні самого себе і свого життя. Вона має ґрунтуватися на суб'єкт-суб'єктній особистісній взаємодії, позиції розуміння, визнання та прийняття вихованця, орієнтації на перспективу особистісного розвитку тощо.

Дослідно-експериментальна робота підтвердила наше припущення, що підвищити ефективність процесу соціалізації студентів-першокурсників за їх активної участі у позанавчальній діяльності можна шляхом організації змістовного дозвілля у вільний від навчання час та впровадження активних форм позанавчальної діяльності.

Наявний досвід засвідчує: для переважної більшості існуючих завдань позанавчальної діяльності студента-першокурсника необхідна значна частина вільного від навчання часу. Тобто, від обсягу навантаження навчального процесу, а він займає інколи 80% вільного часу, залежить можливість дотримання тих умов та виконання поставлених перед студентом завдань.

З метою усунення цього недоліку ми дійшли висновку про необхідність нового підходу в організації соціально-виховної діяльності студентів-першокурсників у позанавчальний час. Цьому може сприяти нетрадиційний навчально-методичний посібник, який буде містити умови соціально-педагогічних завдань і одночасно передбачати можливість виконання студентами безпосередньо в ньому виховних вправ та завдань. Такій умові відповідають методичні посібники інших навчальних закладів [141–143].

Аналіз наукових видань останніх років свідчить про зростання інтересу науково-педагогічної громадськості України до розробки методичних посібників щодо соціального виховання студентів у позанавчальній діяльності. Створюються численні альтернативні зразки таких програм. Але разом з тим слід констатувати той факт, що в освітянському просторі відсутній єдиний погляд на педагогічні вимоги до мети застосування методичного посібника та його змісту. Мабуть, через

цю причину існуючі варіанти методичних посібників щодо соціально-виховної роботи різних вищих навчальних закладів відрізняються між собою не тільки за змістовим підходом, а й принциповими позиціями їх авторів, оскільки ці заклади мають різну спеціалізацію.

У багатьох випадках методичний посібник з виховної роботи розглядається як універсальний, який повинен містити особистісно орієнтовані практичні завдання, тести, вправи, необхідні для закріплення, систематизації, самоконтролю та перевірки знань, умінь і навичок студентів-першокурсників.

Існування різних підходів до створення методичних посібників вимагає пояснення. На нашу думку, воно полягає в наступному: кожен вищий навчальний заклад має власні, властиві тільки йому закономірності організації соціально-виховної діяльності студентів, які визначаються його змістом та поставленими виховними цілями, завданнями.

Практична значущість і наукова змістовність усього комплексу теоретико-методологічних розробок визначається в ході дослідницько-експериментальної роботи, яка проводилась на базі Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, включаючи Інститут соціальної роботи та управління й Інститут педагогіки та психології. Всього було задіяно 221 студент та 11 викладачів-кураторів першого року навчання, 86 батьків студентів-першокурсників.

Для опису практичного аспекту процесу соціалізації ми виокремимо три основні блоки-механізми, через які будуть здійснюватися педагогічні впливи:

1. Організація позанавчальної діяльності на основі індивідуальних особливостей студентів-першокурсників.
2. Взаємодія суб'єктів спілкування та діяльності у системі: куратор – студент – батьки.
3. Процеси самоактуалізації, самореалізації та самовиховання, які є невід'ємною умовою процесу соціалізації студента-першокурсника.

Програма складалась із комплексу різних видів робіт зі студентами-першокурсниками, яка включала в себе такі види:

1. Анкетування та бесіди зі студентами з метою виявлення труднощів у період адаптації на першому курсі навчання в педагогічному університеті.

2. Тестування за основними критеріями (інформаційний, мотиваційно-активізаційний, діяльнісний).

3. Організація культурно-дозвіллевої діяльності за програмою, розробленою на основі програми університету, яка передбачала послідовну участь студентів-першокурсників у різних видах позанавчальної діяльності.

Ключовим елементом апробації моделі соціально-педагогічної роботи з студентами-першокурсниками стало впровадження *організаційно-педагогічних умов*, а саме:

1. *Удосконалення роботи куратора академічної групи першокурсників.* Під час реалізації зазначеної організаційно-педагогічної умови теоретично обґрунтовано значення особистості куратора в процесі соціалізації студентів-першокурсників. Зазначено, що позитивність соціалізуючого процесу безпосередньо пов'язана з удосконаленням його підготовки до соціально-виховної роботи із студентами-першокурсниками у позанавчальний час; виявлено особистісні якості та уміння куратора, що визначають його готовність до здійснення відповідної діяльності, та розроблено її структуру. У контексті зазначеного сформульовано вимоги до соціально-педагогічної діяльності куратора з метою соціалізації студентів-першокурсників, а саме: свідоме ставлення до реалізації поставлених соціально-виховних заходів; відповідальний рівень теоретичної та практичної підготовленості; систематичність залучення студентів-першокурсників до активної участі у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності відповідно до розробленої програми та ін. Встановлено, що існують такі *види* соціально-виховної роботи куратора, спрямованої на соціалізацію студентів-першокурсників: інформаційно-виховна (формування знань, умінь, навичок:

на засвоєння правил та норм студентського життя, зі здорового способу життя, розпоряджатися вільним часом та організувати свою культурно-дозвілєву діяльність); стимулюючо-заохочувальна, що передбачає формування суспільної активності студентів-першокурсників (інтерес до суспільної роботи, організаторські вміння, відповідальність, ініціативність, вимогливість до себе, готовність допомогти іншим); контролюючо-корегувальна, спрямована на регуляцію поведінки відповідно нормам та цінностям соціального середовища (колектив групи, університету тощо).

Практична робота з кураторами полягала в наданні їм рекомендацій із соціально-виховної роботи й проводилася у таких формах: бесіди („Педагогічна культура викладача педагогічного університету”, „Особливості соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету”, „Соціально-виховна робота куратора у педагогічному університеті”, „Роль сім'ї у соціалізації особистості студента-першокурсника”, „Подолання професійного вигорання”), консультивання, обмін досвідом, круглі столи („Можливості активізації соціально спрямованої діяльності студентів-першокурсників у позанавчальний час”, „Проблеми соціальної адаптації студентів-першокурсників і шляхи їх подолання”, „Роль куратора у соціально-виховній роботі з соціалізації студентів-першокурсників”), дискусії („Що є рушійною силою у самоактуалізації особистості студента-першокурсника під час навчання у вузі: власна активність чи вплив середовища вузу”, „Від чого залежить успішність соціалізуючого процесу студентів-першокурсників”).

2. *Співпраця з батьками студентів-першокурсників.* Виконання цієї умови здійснювалось через проведення батьківських зборів; педагогічних читань для батьків, індивідуальних зустрічей з проблемних питань; дистанційної роботи (телефонні зв'язки, листи-подяки за старанне навчання, листи-запрошення на батьківські збори); консультивання (педагогічне з приводу успішності та проблем у навчанні; психологічне щодо готовності до навчання, психологічної адаптації у новому колективі, тривожності, життєвих криз; медичне з питань профілактики захворювань, здорового способу життя;

юридичне щодо отримання пільг, матеріальної допомоги, забезпечення тимчасового проживання у гуртожитку, додаткового працевлаштування).

3. *Впровадження експериментальної соціально-педагогічної програми для студентів-першокурсників з метою їх успішної соціалізації.* Її зміст спрямовувався на розкриття індивідуальних особливостей студентів-першокурсників; на організацію знайомства, скорочення дистанції у спілкуванні; на розвиток навичок позитивної соціальної поведінки, саморегуляції та самоконтролю; формування позитивного ставлення до власного "образу-Я"; формування навичок емоційної регуляції поведінки, зниження тривожності та невпевненості у собі; формування почуття згуртованості групи першокурсників через включення їх у колективні дії для вирішення поставлених завдань; формування адекватної самооцінки та навичок самовиховання.

Реалізація цієї умови здійснювалась через заходи соціально-виховної роботи за різними напрямками. Зокрема, організаційний напрям охоплював збір даних про студента методом анкетування; створення активу групи; підготовку інформаційного листа на допомогу студенту-першокурснику; контроль збору документів для отримання пільг певним категоріям студентів; допомогу у організації різних заходів у позанавчальній діяльності та ін. У соціально-адаптаційному напрямі впроваджувався комплекс тренінгових вправ за такими блоками: „Знайомство”, „Згуртованість групи”, „Міжособистісне спілкування”, „Саморегуляція емоцій та поведінки”, „Самооцінка студента-першокурсника”, а також проводилися виховні бесіди з питань зимової і літньої залікової та екзаменаційної сесій. У ході реалізації навчально-методичного напрямку розроблено сценарії виховних заходів; виготовлено фотостенди, стінгазети. Соціально-виховна робота у соціально-культурному напрямі включала: конкурс авторських робіт, конкурс на кращу мистецьку роботу, вечори відпочинку, огляд-конкурс художньої самодіяльності студентів-першокурсників, традиційне свята „Дебют першокурсника”, організація КВК, участь у проектах Київського міського центру сім'ї „Родинний дім” (тренінг за програмою „Абетка подружжя”, конференція

„Майбутнє молоді сім'ї”); відвідування освітньо-виховних закладів з метою профорієнтації (притулок для неповнолітніх, приватна школа); створення груп студентів за інтересами у позанавчальній діяльності (прес-центр, театральна студія, творча майстерня); організація допомоги вихованцям закладам інтернатного типу, притулку для неповнолітніх.

4. *Взаємодія студентів-першокурсників із студентською соціальною службою університету*, метою діяльності якої є розв'язання соціальних проблем, реалізація профілактичних заходів подолання негативних явищ у студентському середовищі. Впровадження цієї умови слугувало створенню волонтерського загону, залученню студентів-першокурсників до участі в акціях соціального та профілактичного спрямування (акції „Збережемо зелену планету”, „Молодь проти СНІДу”).

5. *Включення студентів-першокурсників в органи студентського самоврядування*. Органи студентського самоврядування покликані сприяти розкриттю задатків, здібностей, творчого потенціалу кожного студента, постійно дбати про соціальний захист, покращення навчання, виховання і самовиховання, дотримання дисципліни, гуманних відносин, підвищення культурного і духовного рівня, громадсько-політичної активності студента. Під час включення студентів-першокурсників до органів студентського самоврядування проведено їхнє ознайомлення із структурою цих органів, роз'яснення функцій та обов'язків, повноваження відповідальних за напрями і сектори роботи, мотивування студентів-першокурсників до активної діяльності у складі таких органів, участь у науково-дослідній діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах.

2.3. Результати перевірки ефективності забезпечення соціально-педагогічних умов соціалізації студентів-першокурсників

Дослідницько-експериментальна робота нашого дослідження проводилася трьома етапами:

I етап – констатувальний педагогічний експеримент (2003 – 2004 рр.)

II етап – пошуковий педагогічний експеримент (2004 – 2005 рр.)

III етап – формувальний експеримент (2005 – 2006 рр.)

Мета констатувального експерименту полягала в необхідності визначити наявний рівень соціалізованості студентів-першокурсників у нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету. В основу цього було покладено тестування студентів-першокурсників експериментальних груп на початку навчального року. Для тестування було застосовану власну методику (додаток К).

Аналіз науково-педагогічної та методичної літератури, вивчення досвіду роботи вищих навчальних закладів освіти дозволили нам виявити основні соціально-педагогічні умови підвищення ефективності процесу соціалізації студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності [§ 2.2].

На узагальнюючому етапі експерименту нас цікавила результативність визначених нами соціально-педагогічних умов, динаміка ефективності соціалізації студента-першокурсника. Водночас ми намагалися перевірити гіпотезу дослідження, яка полягає в тому, що процес соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету до нових умов життєдіяльності буде ефективнішим, якщо: відбуватиметься на засадах відповідного діагностування, котре виявляє найбільш актуальні напрями роботи педагогів зі студентами-першокурсниками; забезпечуватимуться соціально-педагогічні умови, що сприятимуть соціалізації студентів-першокурсників; запропонована модель соціально-педагогічної роботи з першокурсниками буде реалізовуватись як засіб оптимізації процесу їхньої соціалізації.

Для того, щоб оцінити результативність запропонованої нами моделі соціально-педагогічної роботи з першокурсниками щодо ефективності їх соціалізації, нами було проведено діагностування рівня соціалізованості на початку та по завершенні експериментальної роботи.

В основу цього було покладено тестування студентів першого року навчання. Для цього було застосовано тест-опитувальник, зміст якого наведено в додатку К.

Тест-опитувальник призначений для діагностики процесу соціалізації студентів-першокурсників. Він включає 3 субтести (набір завдань): інформаційна обізнаність, активізація, діяльнісна сфера. Кожен із субтестів передбачає можливість перевірки розвитку та сформованості у студентів-першокурсників певних якостей, ставлень і суджень: інформаційна обізнаність – поінформованість щодо нових умов життєдіяльності педагогічного університету; активізація – формування цілей, мотивів, міжособистісна взаємодія; діяльнісна сфера – ставлення до позанавчальної діяльності, вміння розпоряджатися вільним часом, участь та дії студентів-першокурсників в умовах дозвілля та форми реалізації їх культурно-інформаційних потреб. У процесі проведення тестування передбачалося, що кожен із субтестів має обмежений час на його виконання. Норми часу для виконання завдань з інформаційної обізнаності – 8 хвилин; для виконання завдань з активізації – 10 хвилин; для виконання завдань з діяльнісної сфери – 10 хвилин.

Методика передбачає, що результати виконання всіх субтестів оцінюються підрахунком кількості правильно виконаних завдань. Для субтестів щодо інформаційної обізнаності кожна правильна відповідь студента на питання оцінювалась 1 балом. Наприклад, якщо студент на 11 запитань дав правильні відповіді, то його бал по цьому субтесту дорівнював 11. Результати субтесту активізації та діяльнісної сфери оцінювалися залежно від складності та правильності відповідей. Загальна кількість балів, яку міг отримати студент-першокурсник за правильні відповіді на запитання всього тесту, становить 100 (вона утворюється додаванням суми балів, одержаних студентом за правильне розв'язування всіх 3-х завдань субтестів).

Підрахунок результатів тестування за методикою здійснювався за встановленою нами градацією: високий рівень соціалізованості складає більше 90, середній – 60-90, низький – менше 50.

Результати проведеного тестування показали, що в експериментальних групах тільки 6 студентів виконали завдання, давши правильні відповіді. Це означає, що тільки 6 студентів-першокурсників мають високий рівень соціалізованості, визначений за експериментальною методикою (це становить 2% від кількості студентів, які виконували тести). Зовсім незначна кількість виконала завдання із сумою балів від 60 до 90 – їх кількість становить 64 (19,6%). Найбільша кількість учнів виконали завдання з правильними відповідями у межах 40-60 балів (майже 55%). Наведені дані засвідчують такий розподіл студентів за рівнем їх соціалізованості на основі результатів проведеного тестування: високий рівень – 6 студентів (2%); середній рівень 128 студентів (39%); низький рівень – 195 студентів (59%).

Одержані дані засвідчують, що більше половини студентів, які виконували завдання тесту, мають низький рівень соціалізованості. Тільки 2% мали кількість балів, яка дає підстави віднести їх до високого рівня соціалізованості. Аналіз і порівняння результатів виконання студентами-першокурсниками окремих субтестів показав, що найскладнішими для студентів були завдання на інформаційну обізнаність. Більш доступними для них є завдання на дозвілльєву сферу. Підтвердженням цього є такі дані. Із 42 студентів можливих балів за виконання завдань на дозвілльєву сферу тільки 36 студенти одержали 16-19 балів (11%). Переважна більшість студентів-першокурсників виконали це завдання з оцінкою, що не перевищує 10 балів. У той час, як із 25 можливих балів за виконання завдань на активізацію оцінку з кількістю 12 балів і більше отримали 92 студенти (28%). Крім того, це завдання з кількістю балів від 6 до 12 виконав 181 студент (55 %).

Цілком очевидно, що під впливом усіх видів навчально-пізнавальної і позанавчальної діяльності та власне соціального розвитку

студентів-першокурсників набувається соціальний досвід і підвищується рівень соціалізованості. Але динаміка цих змін буде значною тільки в тому разі, коли соціальний розвиток студентів-першокурсників буде активізуватися в умовах цілеспрямованого впливу на їх позанавчальну діяльність в умовах педагогічного університету. У ході нашого дослідження такий вплив передбачається здійснювати на основі формувального експерименту. Щоб зробити остаточні висновки про ефективність формувального експерименту, ми порівняли результати тестування студентів-першокурсників експериментальних і контрольних груп, у яких не проводився формувальний експеримент.

Проведене тестування за експериментальною методикою студентів-першокурсників показало наявність певних зрушень у соціалізації в умовах педагогічного університету (додаток Н). Підтвердженням цього є те, що 13 студентів із 329 (4%) показали високий рівень соціалізованості, а 86 студентів (26%) показали середній рівень соціалізованості. У цілому це засвідчує про наявність природного зростання показників соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету.

У порівнянні результатів досягнутих рівнів соціалізованості студентів-першокурсників експериментальних та контрольних груп до та після проведення формувального експерименту ми отримали наступні дані, які наочно представлені у таблиці 2.4.

У підсумку формувального експерименту значно зменшилась кількість студентів із низьким рівнем соціалізованості як у експериментальній (23,7%), так і контрольній групах (39,9%). Констатовано зростання показників середнього (8,8%) та високого рівнів (31,1%) соціалізованості, яке відбулось за рахунок переміщення із низького та середнього рівнів.

Таблиця 2.4

Порівняльні результати рівнів соціалізованості студентів-першокурсників, на етапі контрольного зрізу, %

Рівні соціалізованості	До формульального експерименту		Після формульального експерименту		Різниця між показниками	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
високий	2,1	1,7	33,2	23,8	+31,1	+22,1
середній	39,2	38,1	48,0	39,7	+ 8,8	+ 1,6
низький	58,7	60,2	18,8	36,5	- 39,9	- 23,7

Констатувальний експеримент дав можливість визначити реальний стан соціалізації студентів-першокурсників та розуміння кураторами необхідності здійснення соціально-педагогічної роботи в позанавчальний час. В основу цього було покладено опитування кураторів та студентів-першокурсників.

Як було визначено нами в § 2.2, механізми здійснення педагогічних впливів на студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету пов'язані зі змістом позанавчальної діяльності. Зміст позанавчальної діяльності досить багатогранний і має різне спрямування. Виходячи з цього, маємо всі підстави стверджувати, що на взаємодії мислительних операцій ґрунтується багато узагальнених умінь із соціалізації. Диференціація змісту цих умінь дає можливість виділити в них ті елементи, які можуть бути обраними як показники соціалізації студентів-першокурсників. Кількість таких конкретних умінь досить значна. До найбільш доступних для можливого оцінювання ми відносимо:

- уміння обирати раціональні прийоми, необхідні для виконання тих чи інших завдань;
- уміння пояснити та обґрунтувати послідовність виконання практичних дій;
- уміння передбачити практичні дії та їх результати в уяві (планування, прогнозування);

- уміння застосовувати необхідні знання в практичній діяльності;
- уміння зіставляти та порівнювати характерні ознаки певних ситуацій, моделей поведінки тощо.

Цілком очевидно, що наведені уміння можуть бути визнані як показники володіння студентами-першокурсниками сукупністю знань та умінь щодо соціалізації. Разом з тим вони досить повно відображають і ступінь володіння процесом соціалізації, тому що жодне з них не може бути здійсненим без опори на цей процес.

Щоб встановити рівні соціалізованості студентів-першокурсників, необхідно визначити відповідні показники. У змістовому відношенні до показника висувають такі вимоги [146]:

- 1) показник повинен відповідати тому явищу, вимірником якого він є, тобто будь-яка зміна деякої характеристики явища повинна негайно відобразитись пропорційною зміною величини показника;
- 2) показник повинен виражатись однозначно числом; це означає, що однакові фактичні значення різних явищ або об'єктів повинні при застосуванні до них показників давати однакові числові значення вимірюваних величин;
- 3) показник повинен бути простим, тобто допускати найпростіші способи вимірювання із застосуванням нескладних засобів вимірювання або не передбачати їх застосування взагалі.

Важливо відрізнити показник від характеристики й параметра. Під характеристикою розуміють деякий змістовий опис окремих сторін явища [17]. Виражена кількісно характеристика набуває якості параметра [48].

Значний інтерес для нашого дослідження мають запропоновані А.Усовою показники сформованості пізнавальних умінь [226, с. 45–48]. До них віднесено склад і якість виконуваних операцій, їх усвідомленість, повноту і згорнутість. Відповідно до цих показників А. Усова виділила основні рівні сформованості умінь:

I (низький) – студент-першокурсник виконує лише окремі завдання, причому послідовність їх невиправдана, дії в цілому погано усвідомлюються;

II (середній) – студент-першокурсник виконує всі потрібні завдання, але послідовність їх недостатньо виважена, а самі дії недостатньо усвідомлені;

III (високий) – студент-першокурсник виконує всі завдання, послідовність їх виправдана, дії цілком усвідомлюються.

На думку А. Усової, оцінка рівнів сформованості конкретних умінь вимагає попереднього структурного аналізу відповідної діяльності, виокремлення саме тих завдань, з яких вона складається, і визначення оптимальної послідовності їх виконання. З іншого боку, вважає А. Усова, зміст завдань, що відповідають певному рівню, визначається структурою певного уміння.

У нашому дослідженні не ставилась мета розвивати й оцінювати ефективність окремих практичних дій та виконання завдань. Це завдання психологічне. Для нас же важливим було вплинути на розвиток соціалізуючого процесу у його взаємодії таким чином, щоб його розвиненість вплинула на підвищення результативності навчально-пізнавальної діяльності студентів-першокурсників. Отож, ми не прагнули безпосередньо визначити, яким чином у процесі навчання та життєдіяльності в нових умовах розвивалася здатність студентів-першокурсників до виконання практичних дій. Вирішували ми це завдання опосередковано через результати навчально-пізнавальної діяльності, яка ґрунтувалась на практичних діях. Тобто зміни в соціальному розвитку студентів-першокурсників ми визначали на основі змін у результатах засвоєння ними соціально значущих знань, сформованості в них певних практичних умінь, здатності самостійно виконувати практичні завдання та ін.

Уміння студентів-першокурсників розв'язувати соціальну проблему, вирішувати ситуативні щоденні завдання свідчать про

наявність у них відповідних теоретичних знань та умінь здійснювати необхідні для цього практичні дії. Тому в процесі дослідно-експериментальної роботи одночасно здійснювалася оцінка засвоєних студентами-першокурсниками теоретичних відомостей щодо процесу соціалізації, соціальної адаптації та умінь здійснювати практичні дії в процесі розв'язання певних проблемних ситуацій соціального характеру. Обидва ці показники визначалися шляхом спостереження та аналізу поточних соціально-виховних заходів у позанавчальний час і шляхом оцінювання й аналізу результатів проведення контрольних зрізів у вигляді запропонованих студентам-першокурсникам самостійних завдань.

Рівень соціалізованості був основним показником ефективності здійснюваного нами на формувальному етапі експерименту щодо соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету у процесі їх позанавчальної діяльності.

Під рівнем соціалізованості ми розуміли комплексну властивість особистості, яка визначається наявністю та рівнем сформованості в неї суспільно значущих особистісних ставлень, формування цілей, мотивів, програм поведінки, формування „Я”-концепції, уявлення про себе як про суб'єкт культурно-дозвіллевої діяльності. Вивчаючи її, ми виходимо з органічної єдності міцних знань, позитивних мотиваційних установок, усвідомлених потреб та переконань, вмінь і навичок, активної творчої участі в усіх видах діяльності.

При підбитті підсумків ми відводили суттєву роль моделі соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студентів-першокурсників (§ 2.1) та характеристиці рівнів соціалізованості в умовах соціального виховання (§ 1.3).

Результати констатувального експерименту свідчать про недостатність у студентів певних знань та умінь щодо ефективної соціалізації в процесі навчання та життєдіяльності в нових умовах. Це значною мірою визначає недостатньо високий загальний рівень розвитку

особистості студента-першокурсника, що у свою чергу заважає активізації його навчально-пізнавальної, позанавчальної діяльності, прагненню до самоудосконалення, самопізнання та самоствердження.

Формувальний педагогічний експеримент передбачав реалізацію соціально-педагогічних умов, що мають забезпечити здійснення процесу соціалізації студентів-першокурсників під час позанавчальної діяльності. Це означало, що в процесі експериментальної роботи залучення студентів-першокурсників до соціально-виховних заходів позанавчальної діяльності під час розв'язування всієї сукупності передбачуваних для них практичних завдань носило цілеспрямований і систематичний характер і було дидактично та методично виправданим.

Методика експериментальної роботи передбачала, що для участі в кожному соціально-виховному заході студентів-першокурсників експериментальних груп повинні були забезпечити необхідними методичними вказівками та матеріалами. Це давало їм можливість виконувати поставлені завдання вдало й ефективно. Вивільнений від механічного виконання певного завдання час використовувався на фронтальне розв'язування всією групою типового для цього заходу завдання із застосування прийому мозкового штурму. Послідовність розв'язування завдання пояснювалась поетапно так, як це передбачено узагальненою структурою процесу планування та виконання колективних творчих справ [82]. Окремо зверталась увага студентів-першокурсників саме на ті практичні завдання, які повинні здійснюватись на кожному етапі виконання певного соціально-виховного заходу. У контрольних групах виконання поставлених завдань відбувалось традиційно. Оцінювання умінь студентів-першокурсників застосовувати практичні дії здійснювалось за результатами виконання ними окремих соціально-виховних заходів (активна участь, творчий підхід) у позанавчальній діяльності. Зразки варіантів завдань, розроблених для формувального експерименту, наведені в додатках К. Завдання до соціально-виховних заходів побудовані таким чином, щоб була можливість диференційовано

визначати рівні оволодіння студентами-першокурсниками знаннями теоретичного матеріалу, умінням розв'язувати проблемні ситуації, здійснювати практичні дії в процесі позанавчальної діяльності. Для цього кожне контрольне завдання передбачало наявність відповідей на теоретичні та практичні питання.

Встановлені показники та розподіл за рівнями соціалізованості студентів-першокурсників (інформаційного, мотиваційно-активізаційного та діяльнісного критеріїв) на підставі оцінювання їх наявної системи знань та умінь щодо процесу соціалізації в педагогічному університеті наведені у таблицях 2.5–2.7. Таблиці містять кількісні показники абсолютної успішності процесу соціалізації студентів-першокурсників (у %). Показники розподілу студентів-першокурсників за інформаційним критерієм наведені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівні соціалізованості студентів-першокурсників за інформаційним критерієм, за основними показниками, %

Рівні	Кількісні показники			
	КГ	ЕГ	КГ2	ЕГ2
I (низький)	42,4	27,0	32,8	13,4
II (середній)	30,6	39,9	43,2	50,2
III (високий)	27,0	33,1	25,0	36,4

Як видно з таблиці 2.5, кількісні показники засвідчують суттєву різницю між знаннями студентів-першокурсників експериментальних і контрольних груп. Різниця в числових значеннях показників у цілому досягає 19%. Характерно, що результативність соціалізуючої діяльності студентів-першокурсників не залежить від складності виконання практичного завдання. Свідченням цього слід вважати однаково високі результати при засвоєнні студентами-першокурсниками різних практичних знань у вирішенні певних виховних ситуацій. Помічена і

динаміка суттєвих змін у студентів-першокурсників експериментальних груп, у той час як у контрольних групах ці зміни несуттєві (у межах 2-4%). Явно виражений у студентів-першокурсників експериментальної групи перерозподіл між рівнем соціального розвитку: неухильно зростала кількість студентів, що досягали високого рівня, і разом з тим зменшувалась їх кількість на низькому рівні. Менш помічено це в студентів контрольних груп.

Встановлені рівні соціалізованості студентів-першокурсників за мотиваційно-активізаційним критерієм наведені в таблиці 2.6, яка містить кількісні показники абсолютної успішності процесу соціалізації студентів-першокурсників (у %).

Таблиця 2.6

Рівні соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм, за основними показниками, %

Рівні	Кількісні показники			
	КГ	ЕГ	КГ2	ЕГ2
I (низький)	45,1	29,2	27,1	10,0
II (середній)	33,6	44,8	45,3	53,4
III (високий)	21,3	26,0	27,6	36,6

Таблиця містить показники умінь за мотиваційно-активізаційним критерієм з конкретних завдань соціально-виховних заходів у позанавчальній діяльності. Наведені в таблицях кількісні показники вказують на суттєві відмінності в умінях студентів-першокурсників експериментальних та контрольних груп. Причому ці відмінності характерні для всіх рівнів соціалізованості.

У межах кожного із завдань соціально-виховних заходів із соціалізації студентів-першокурсників різниця між показниками на низькому рівні коливається від 14% (прості завдання) до 22% (складні завдання). На високому рівні ця різниця менш помітна – у середньому вона становить 4–13%. В експериментальних групах значно помітніші

суттєві зміни – поступовий перехід усе більшої кількості студентів-першокурсників на середній та високий рівні. У контрольних групах цей перехід менш значний.

У процесі експериментальної роботи здійснювалось регулярне спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю студентів-першокурсників під час позанавчальної діяльності. Таке спостереження передбачало фіксацію знань та умінь студентів-першокурсників у процесі обговорення та відповідей на поставленні запитання, аналізу запропонованих їм завдань та пояснення й оцінювання результатів виконаної роботи. Спостереження велись як за роботою групи в цілому, так і за кожним окремим студентом окремо. Результати спостережень доповнювались характеризуванням їх діяльності кураторами, які проводили заняття в експериментальних та контрольних групах.

Встановлені рівні соціалізованості студентів-першокурсників за діяльнісним критерієм наведені в таблиці 2.7, яка містить кількісні показники абсолютної успішності процесу соціалізації студентів-першокурсників (у %). Досягнуті результати діяльності студентів-першокурсників за цим показником визначались на підставі виконуваних ними практичних завдань та опанування соціальними вміннями і навичками.

Таблиця 2.7

**Рівні соціалізованості за діяльнісним критерієм,
за основними показниками, %**

Рівні	Кількісні показники			
	КГ	ЕГ	КГ2	ЕГ2
I (низький)	41,2	27,5	19,2	9,5
II (середній)	29,0	41,6	48,2	48,0
III (високий)	29,8	30,9	32,6	42,5

Як видно з таблиць, існують суттєві відмінності у виконанні завдань студентами-першокурсниками експериментальних та

контрольних груп. Таблиця засвідчує суттєві відмінності в показниках одержаних при опитуванні студентів-першокурсників експериментальних та контрольних груп і їх розподіл за рівнями. Характерно, що ці відмінності узгоджуються з прагненнями студентів-першокурсників здійснювати громадську діяльність (табл. 2.6). Ці відмінності сягають у середньому до 17% на кожному із трьох рівнів. Тобто підтверджується, що власна активність у вирішенні життєвих проблем, прийнятті рішень значною мірою забезпечується наявними в студентів-першокурсників бажаннями, потребами, прагненнями безпосередньо брати участь у різних соціально-виховних заходах педагогічного університету.

Отже, наведені в таблицях 2.5–2.7 кількісні показники цілком засвідчують, що в спеціально організованих соціально-педагогічних умовах відчуваються суттєві зрушення в процесі соціалізації студентів-першокурсників за участю їх у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності. Зведені показники дослідно-експериментальної роботи встановлені в процесі формувального експерименту, наведені в таблицях 2.8 і 2.9. Їх графічна інтерпретація відображена на стовпчикових діаграмах (додаток Н).

Таблиця 2.8

**Зведені показники дослідницько-експериментальної роботи
в ЕГ та КГ, %**

Рівні соціалізованості	Критерії соціалізованості студентів-першокурсників					
	<i>Інформаційний</i>		<i>Мотиваційно-активізаційний</i>		<i>Діяльнісний</i>	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
I (низький)	42,4	27,0	45,1	29,2	41,2	27,5
II (середній)	30,6	39,9	33,6	44,8	29,0	41,6
III (високий)	27,0	33,1	21,3	26,0	29,8	30,9

**Зведені показники дослідницько-експериментальної роботи
в ЕГ2 та КГ2, %**

Рівні соціалізованості	Критерії соціалізованості студентів-першокурсників					
	<i>Інформаційний</i>		<i>Мотиваційно-активізаційний</i>		<i>Діяльнісний</i>	
	КГ2	ЕГ2	КГ2	ЕГ2	КГ2	ЕГ2
I (низький)	32,8	13,4	27,1	10,0	19,2	9,5
II (середній)	43,2	50,2	45,3	53,4	48,2	48,0
III (високий)	25,0	36,4	27,6	36,6	32,6	42,5

Щоб підтвердити статистичну значимість (достовірність) кількісних показників результатів соціалізації студентів-першокурсників, було здійснено розрахунок критерію Фішера F [102]. Для визначення F попередньо розраховувався t-критерій:

$$t = (\bar{x} - x_0) / (S \sqrt{n})$$

де \bar{x} — різниця значень, які порівнювалися, тобто $x_e - x_k$ - відповідно показники експериментальної і контрольної груп; x_0 - середнє арифметичне цих різниць; n - число спостережень (кількість студентів у групі або кількість інтервалів у межах показника кількісних змін - у даному випадку змін показника соціалізації студента-першокурсника); S - середнє квадратичне відхилення різниць $\bar{x} - x_0$, яке визначається для $n-1$.

Найбільш вагомі зрушення встановлено на високому рівні соціалізації студентів-першокурсників. Тому саме зміни на цьому рівні було обрано нами для оцінки їх достовірності. Абсолютне значення цих змін становило 11,6% в експериментальних групах та 5,3% - у

контрольних. Виходячи з існуючих рекомендацій, умовно абсолютне значення показника у зміні рівня розбиваємо на 22 інтервали (табл. 2.10)

Таблиця 2.10

Зміна показників досягнутих рівнів

№№ інтервалів	Зміна показників рівнів	
	Експериментальна методика	Контрольна методика
1	0.3	0.2
2	1.1	0.4
3	0.8	-0.2
4	-0.1	0.3
5	0.8	0.1
6	0.5	-0.1
7	1.2	0.5
8	0.7	-0.4
9	-0.1	0.5
10	0.7	0.6
11	0.5	-0.1
12	0.2	0.3
13	0.6	0.5
14	1.2	0.4
15	0.4	0.1
16	-0.2	0.6
17	0.7	-0.1
18	0.4	0.5
19	0.9	0.3
20	0.5	0.4
21	-0.1	0.3
22	0.6	0.2

На основі змін показників соціалізації студентів-першокурсників складаємо таблицю для обчислення t-критерію Стьюдента (табл. 2.11).

Проміжні розрахунки мають вигляд:

$$\bar{x}_0 = \frac{\bar{x}}{n} = \frac{6,3}{22} = 0,286$$

$$S = \sqrt{\frac{\sum (\bar{x} - \bar{x}_0)^2}{n-1}} = \sqrt{\frac{4,91}{21}} = \sqrt{0,234} = 0,484$$

$$t_e = S: \frac{\bar{x}_0}{\sqrt{n}} = \frac{0,484 * 4,69}{0,286} = 7,937$$

Таблиця 2.11

Обчислення проміжних значень для знаходження t-критерію

Інтервали показників зростання рівнів соціалізованості	Тип методики		\bar{x}	$\bar{x} - x_0$	$(\bar{x} - x_0)^2$
	Експериментальна	Контрольна			
1	0,3	0,2	0,1	-0,2	0,04
2	1,1	0,4	0,7	0,4	0,16
3	0,8	-0,2	1,0	0,7	0,49
4	-0,1	0,3	-0,4	-0,7	0,49
5	0,8	0,1	0,7	0,4	0,16
6	0,5	-0,1	0,6	0,3	0,09
7	1,2	0,5	0,7	0,4	0,16
8	0,7	-0,4	1,1	0,8	0,64
9	-0,1	0,5	-0,6	-0,9	0,81
10	0,7	0,6	0,1	-0,2	0,04
11	0,5	-0,1	0,6	0,3	0,09
12	0,2	0,3	-0,1	-0,4	0,16
13	0,6	0,5	0,1	-0,2	0,04
14	1,2	0,4	0,8	0,5	0,25
15	0,4	0,1	0,3	0	0
16	0,2	0,6	-0,4	-0,7	0,49
17	0,3	-0,1	0,4	0,1	0,01
18	0,4	0,5	-0,1	-0,4	0,16
19	0,9	0,3	0,6	0,3	0,09
20	0,5	0,4	0,1	-0,2	0,04
21	-0,1	0,3	-0,4	-0,7	0,49
22	0,6	0,2	0,4	0,1	0,01
Σ	11,6	5,3	6,3		4,91

Виходячи з умов проведених розрахунків ($n=22$), знаходимо, що $t_{kp} = 9,211$. Кількісні значення t – критерію показують, що $t_e = 7,937 < t_{kp} = 9,211$. Таке співвідношення між t_e і t_{kp} дає підстави стверджувати про цілковиту достовірність кількісних результатів у студентів-першокурсників експериментальних груп, що у свою чергу підтверджує правомірність визначених нами соціально-педагогічних умов, які повинні сприяти соціалізації особистості студента-першокурсника в умовах

педагогічного університету. Встановлена достовірність кількісних показників дозволяє оцінити значимість різниць їх дисперсій. Необхідні для цього розрахунки наведені в таблицях додатків.

За результатами розрахунків у таблицях додатків П і Р визначаємо відповідні:

$$S_1 = \frac{\sum_{i=1}^n (x'_i - \overline{x'})^2}{n-1} = \frac{3,1238}{21} = 0,1488$$

$$\overline{x'} = \frac{11,6}{22} = 0,53$$

$$S_2 = \frac{\sum_{i=1}^n (x''_i - \overline{x''})^2}{n-1} = \frac{1,6132}{21} = 0,0768$$

$$\overline{x''} = \frac{5,3}{22} = 0,24$$

За дисперсіями розраховуємо кількісне значення критерію Фішера:

$$F_e = \frac{S_1^2}{S_2^2} = \frac{0,1488^2}{0,0768^2} = \frac{0,0221}{0,0059} = 3,7458$$

За таблицями граничних п'ятивідсоткових значень для Р – розподілу знаходимо, що $n-1 R_{кр} = 3,862$. У нашому ж випадку P_e менше $R_{кр}$. Отож, можна зробити висновок, що різниця дисперсій, досягнутих результатів в кількісних показниках для експериментальних і контрольних груп несуттєва, а тому однакові відхилення в цілому мають несуттєвий прояв в експериментальних і контрольних групах. Тому є всі підстави вважати, що визначені нами в дисертаційному дослідженні соціально-педагогічні умови суттєво впливають на соціалізацію студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету.

З огляду на те, що об'єктом нашого дослідження виступає процес соціалізації студентів-першокурсників, цілком доречно в ході дослідно-експериментальної роботи було прослідкувати взаємний вплив

досягнутого рівня соціалізації студентів-першокурсників на їх успішність у навчальній діяльності. Побачити результати такого впливу можливо. Адже цілком очевидно, що успішність у навчальній діяльності перебуває у прямій залежності від розвинених у студентів-першокурсників практичних навичок та вмінь тому, що практично застосувати отримані знання у повсякденному житті досить складно без формування попереднього власного досвіду.

Таке гіпотетичне припущення, незважаючи на його очевидність, вимагає підкріплення конкретними кількісними показниками. Для вирішення цього в процесі експериментальної роботи нами аналізувалась успішність процесу соціалізації експериментальних та контрольних груп. Аналіз здійснювався на основі результатів залікових та екзаменаційних сесій, участі в соціально-виховних заходах університету, а саме: „Дебют першокурсника”, КВК, благодійні акції, які проводить Інститут соціальної роботи та управління свідчить, що особливих зрушень у студентів-першокурсників контрольних груп практично не відбувалось. Незначне зростання якісних показників успішності процесу соціалізації студентів-першокурсників контрольних груп пояснювалось, головним чином, деякими методичними прийомами кураторів і викладачів та епізодичним інтересом студентів-першокурсників до окремих видів позанавчальної діяльності. В експериментальних групах встановлено закономірне постійне зростання якісних показників успішності студентів-першокурсників, що цілком підтверджує зроблене нами припущення. Свідченням цього слід вважати узагальнені дані динаміки рівнів соціалізованості, наведені в табл. 2.8 і 2.9.

Спостереження за діяльністю студентів-першокурсників у вільний від навчання час та аналіз результатів їх позанавчальної діяльності показали, що в експериментальних групах у процесі дослідно-експериментальної роботи простежувалось закономірне зростання показників успішності в студентів-першокурсників, які досягли більш високих рівнів соціалізованості. Підтвердженням такої залежності є

здатність більшості з них (майже 74%) самостійно долати труднощі у навчанні та життєдіяльності в нових умовах, планувати самостійну навчальну роботу й відпочинок у позанавчальний час, дотримуватись здорового способу життя тощо (у контрольних групах відповідно такі завдання вирішувало не більше 22% студентів). Тобто, в цьому випадку значно зростали як продуктивність процесу соціалізації, так і рівень його самостійності. На думку педагогів-кураторів експериментальних груп, студенти-першокурсники усвідомлено прагнули до засвоєння конкретних навичок та умінь щодо ефективності протікання процесів соціальної адаптації і соціалізації в нових умовах навчання та життєдіяльності педагогічного університету, намагались побудувати процес пристосування до нових умов і входження у нове соціальне середовище шляхом активної участі в житті університету та дотримання сукупності норм і правил поведінки в соціумі, а також виконання соціальної ролі студента вищого навчального закладу освіти. Усе це цілком очевидне: в експериментальних групах студенти-першокурсники приділяли значно більше уваги взаємодії із суб'єктами соціально-виховного процесу у вищому навчальному закладі, самостійній роботі й організації власного дозвілля, враховуючи інтереси та потреби групи і свої особисто, аналізу проблемних ситуацій, прагнули передбачити їх розв'язання та наслідки. Завдяки цьому участь їх у різних заходах позанавчальної діяльності відрізнялася активністю, зспостерігався прояв власної ініціативи із застосуванням творчого підходу, креативності.

У цілому одержані дані підтвердили результати кількісного аналізу й показали, що систематична і цілеспрямована соціально-виховна робота зі студентами-першокурсниками щодо соціалізації сприяла розвиткові в них пізнавальних, комунікативних умінь, цілеспрямованості, самостійності, розвитку самоактуалізації та самореалізації особистості, які у свою чергу суттєво впливають на результати їх навчальної діяльності. Свідченням цього стала майже однозначна думка студентів експериментальних груп, які у своїх відгуках відмічали позитивний

вплив змісту позанавчальної діяльності та власного розвитку під час участі в соціально-виховних заходах. Усе наведене дає підставу стверджувати, що у процесі дослідно-експериментальної роботи досягнуто бажаних зрушень щодо успішної соціалізації студентів-першокурсників, обрані для цього засоби досить ефективні. І разом з тим продемонстровано можливості щодо соціалізації соціально-виховного процесу вищого навчального закладу.

Висновки до другого розділу

Цілісний підхід до організації процесу соціалізації студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності забезпечується реалізацією цільової творчої програми по соціалізації.

Особливе значення в організації процесу соціалізації студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності належить розробці та функціонуванню його структурно-логічної моделі, основним змістом якої є взаємозв'язок інформаційного, мотиваційно-активізаційного та діяльнісного критеріїв. У ній визначено соціально-педагогічні умови, які забезпечують процес соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету, а саме: наявність сприятливого педагогічного середовища; реалізація різних напрямів соціально-виховної роботи з студентами; впровадження організаційно-педагогічних умов.

Виходячи із загальних уявлень про можливий процес успішної соціалізації, в другому розділі дисертації запропоновано структурну схему діяльності куратора академічної групи, спрямованої на соціалізацію студента-першокурсника через участь його у різних видах позанавчальній діяльності.

На основі цієї схеми визначено соціально-педагогічні вимоги до ефективної діяльності куратора, що повинні забезпечити процес соціалізації студентів-першокурсників у педагогічному університеті, а саме: свідоме ставлення куратора до реалізації поставлених соціально-виховних завдань в процесі соціалізації студентів-першокурсників, що

сприяє їх особистісному розвитку; відповідний рівень теоретичної та практичної підготовленості куратора до здійснення цього важливого завдання; систематичність залучення студентів-першокурсників до їх активної участі у соціально-виховних заходах позанавчальної діяльності, забезпечена чіткою програмою по соціалізації.

Важливим моментом в забезпеченні успішної соціалізації студентів-першого року навчання є можливість об'єктивно оцінювати досягнуті результати цього процесу. В дисертаційному дослідженні показано, що складність оцінки рівня соціалізованості студентів-першокурсників полягає в тому, що кожен з критеріїв не знаходить самостійного прояву в позанавчальній діяльності. Усі вони беруть участь у соціалізуючих процесах комплексно, у тісній взаємодії, доповнюючи та продовжуючи один одного.

У дослідженні визначено рівні соціалізованості студентів-першокурсників, кожен з яких характеризується певними показниками.

Розроблені показники було покладено в основу оцінювання результативності успішності протікання процесу соціалізації студентів першого року навчання під час позанавчальної діяльності.

Окреме місце в експерименті проведеного нами дослідження займала розробка та експериментальна оцінка системи соціально-виховного процесу у вищих навчальних заходах, покладених в основу розроблених нами методичних рекомендацій по соціалізації студентів-першокурсників. Можливість використання їх у навчально-виховному процесі оцінювалась кураторами першого року навчання. Результати експертної оцінки розробленої програми дали підстави для її застосування у формульованому експерименті.

Проведений впродовж року формульований експеримент передбачав реалізацію соціально-педагогічних умов, що мають забезпечити здійснення успішної соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету. Значна увага в експериментальній роботі приділялась активізації участі студентів у позанавчальної діяльності.

Порівняльний аналіз результатів експериментальної роботи показав, що ця активізація забезпечується соціально-педагогічними умовами, визначеними в дисертаційній роботі. Свідченням цього є відмінності та зміни в результатах позанавчальної діяльності експериментальних та контрольних груп. На відмінну від несуттєвих змін у контрольних групах, ці зміни явно виражені в експериментальних. В експериментальних групах значно зросла кількість студентів, що досягали високого рівня соціалізації (31,1%) і значно зменшилась їх кількість на низькому рівні (23,7%). Суттєве підвищення рівня соціалізованості студентів-першокурсників засвідчило ефективність запропонованих у дисертації необхідних для цього соціально-педагогічних умов і дало підстави для впровадження запропонованих нами методів та засобів соціалізації студентської молоді у позанавчальній діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати наукового пошуку підтвердили основні положення гіпотези та дали підстави для таких висновків:

1. У дисертації наведене теоретичне узагальнення і практичне вирішення актуальної проблеми соціалізації студентів-першокурсників педагогічного університету, що виявляється в обґрунтуванні соціально-педагогічних умов їхньої соціалізації у позанавчальній діяльності, за яких цей процес буде ефективним.

Результати наукового пошуку підтвердили основні положення гіпотези дослідження та дали підстави для таких висновків:

1. Теоретико-методологічний аналіз стану дослідженості соціалізації у філософській, педагогічній, соціологічній та психологічній науках показав, що означена проблема перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників і набуває вираженого міждисциплінарного характеру. У роботі уточнено сутність основних

понять досліджуваної проблеми: соціалізація студента-першокурсника – це процес входження студента-першокурсника в нове соціальне середовище (колективи університету, академічної групи), засвоєння та відтворення соціальних норм та цінностей, притаманних цьому середовищу, оволодіння відповідними ролями та функціями; соціально-педагогічна адаптація – процес активного пристосування студента-першокурсника до нових умов соціуму, результатом якого є гармонійне задоволення його потреб у здоровій життєдіяльності, позитивне ставлення до нового статусу та повноцінне включення в нову систему міжособистісних стосунків в студентському та загальноуніверситетському колективах; соціалізуюча діяльність – свідомо спрямована діяльність на засвоєння студентом-першокурсником соціальних цінностей, норм, досвіду, притаманних в т.ч. певному вищому навчальному закладу, студентській групі, та налагодження ним міцних соціальних зв'язків і адекватне виконання соціальних ролей.

2. Визначено і охарактеризовано особливості соціально-педагогічної адаптації студентів першого року навчання педагогічного університету як важливої стадії їхньої соціалізації, що обумовлюються віковими соціально-психологічними особливостями першокурсників, специфікою навчально-виховного процесу педагогічного університету та впливом низки соціально-педагогічних чинників (партнерства, ідеалу, власної активності та ін.). З'ясовано, що соціально-педагогічна адаптація відбувається на трьох рівнях: педагогічному (навчання та виховання); психологічному (індивідуальні особливості перебігу психічних процесів); соціальному (нові умови життя, колектив, спілкування тощо). Тому процес соціалізації студента-першокурсника охоплює різні сфери його діяльності: навчальну, дозвілєву (виховну), спілкування та самосвідомість особистості.

Виявлено певні проблеми адаптаційного процесу: пристосування до соціально неоднорідного колективу; невміння здійснювати

саморегуляцію діяльності, оптимізувати в нових умовах режим праці і відпочинку; проблеми налагодження побуту і самообслуговування в умовах гуртожитку; невміння змістовно організувати власне дозвілля, встановлювати дружні стосунки з особами протилежної статі та ін.

3. Обґрунтовано, що соціалізованість студентів-першокурсників має розглядатися у єдності інформаційного, активізаційного та діяльнісного критеріїв. На основі зазначеного розроблено відповідні показники соціалізованості: наявність системи знань щодо нових умов життєдіяльності, стійка позитивна мотивація, бажання брати активну участь у позанавчальній діяльності, допитливість, прагнення активної адаптації, сприйняття та оцінка змісту соціально-виховного процесу щодо соціалізації. Визначено, що інтенсивність виявів відповідних показників обумовлює високий, середній та низький рівні соціалізованості студентів-першокурсників.

4. Розроблено та апробовано модель соціально-педагогічної роботи щодо соціалізації студента-першокурсника, ключовим компонентом якої визначено відповідні соціально-педагогічні умови: наявність сприятливого педагогічного середовища (адміністративні структури, органи студентського самоврядування та студентський колектив); реалізація різних напрямів соціально-виховної роботи (організаційний, соціально-адаптаційний, навчально-методичний, соціально-культурний, індивідуальний); впровадження організаційно-педагогічних умов (удосконалення роботи кураторів академічних груп, організація їхнього навчання та обміну досвідом; співпраця з батьками першокурсників; впровадження соціально-педагогічної програми для студентів-першокурсників; взаємодія студентів-першокурсників із студентською соціальною службою університету; включення студентів-першокурсників в органи студентського самоврядування).

Об'єднуючою експериментальною методикою стала спеціалізована програма з соціалізації студентів-першокурсників.

Розроблена експериментальна модель забезпечила зростання соціалізуючих впливів та сприяла позитивним змінам соціалізованості студентів-першокурсників. Зафіксовано динаміку збільшення кількості студентів-першокурсників експериментальних груп з високим рівнем соціалізованості з 2,1% до 33,2%, з середнім – з 39,2% до 48,0% та зниження чисельності студентів-першокурсників з низьким рівнем соціалізованості відповідно з 58,7% до 18,8%. У контрольних групах відбулись незначні кількісні та якісні зміни.

6. Підготовлено та впроваджено в практику роботи вищих навчальних закладів методичні рекомендації щодо соціалізації студентів-першокурсників. Зміст рекомендацій становлять напрями, форми та методи соціально-виховної роботи куратора із студентами-першокурсниками та їхніми батьками з метою сприяння позитивній успішній соціалізації студентів першого року навчання.

Поставлені та розв'язані в процесі дослідження завдання не вирішують усіх проблем соціалізації студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету. Надалі слід детально вивчити вплив студентського самоврядування на процес соціалізації першокурсників, значення молодіжної субкультури у цьому процесі, вдосконалити діагностику рівнів соціалізованості, створити систему засобів соціально-виховного процесу, спрямованих на активізацію участі студентів-першокурсників у позанавчальній діяльності тощо.

ДОДАТКИ

**Анкета для студентів-першокурсників
ШАНОВНИЙ (А) СТУДЕНТ (КА)!**

Ректорат НПУ ім. М.П.Драгоманова просить Вас відповісти на питання анкети, метою якої є визначити очікування студентів щодо навчальної, наукової та культурно-виховної роботи

1. **ЯКИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИ ЗАКІНЧИЛИ ПЕРЕД ВСТУПОМ ДО НПУ?**
 - 1.1. загальноосвітню школу
 - 1.2. ліцей, гімназію
 - 1.3. училище, технікум
 - 1.4. інший ВНЗ
 - 1.5. відрахований з іншого ВНЗ
2. **ЧОМУ ВИ ОБРАЛИ НПУ?**
 - 2.1. маю схильності до педагогічної діяльності
 - 2.2. чув (ла) про високий професіоналізм викладачів ВНЗ
 - 2.3. почув (ла), побачив (ла) рекламу ВНЗ, яка сподобалась
 - 2.4. порадили батьки, друзі, знайомі
 - 2.5. знаходиться близько від дому
 - 2.6. Ваш варіант відповіді _____
3. **ХТО СПОНУКАВ ВАС ДО ВИБОРУ ЦІЄЇ СПЕЦІАЛЬНОСТІ (ЗАЗНАЧТЕ НЕ БІЛЬШЕ ДВОХ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)?**
 - 3.1. з дитинства мріяв (ла) стати фахівцем у цій галузі
 - 3.2. порадили батьки, друзі, знайомі
 - 3.3. мій друг (подруга) вчиться на цій спеціальності
 - 3.4. почув (ла) у засобах масової інформації
 - 3.5. Ваш варіант відповіді _____
4. **ЩО ВИ ОЧІКУЄТЕ ВІД НАВЧАННЯ У НПУ?**
 - 4.1. хочу отримати обрану спеціальність
 - 4.2. хочу отримати вищу освіту
 - 4.3. це "стартовий майданчик" для моєї майбутньої кар'єри
 - 4.4. хочу знайти друзів
 - 4.5. хочу знайти чоловіка (дружину)
 - 4.6. Ваш варіант відповіді _____
5. **ЩО ВИ ОЧІКУЄТЕ ВІД НАУКОВОЇ РОБОТИ У НПУ (ЗАЗНАЧТЕ НЕ БІЛЬШЕ ДВОХ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)?**
 - 5.1. це "стартовий майданчик" для мого подальшого наукового зростання
 - 5.2. продовження навчання в магістратурі (аспірантурі)
 - 5.3. буду брати участь у роботі наукових гуртків та проблемних груп факультету
 - 5.4. спілкування зі студентами інших ВНЗ, де досліджуються подібні наукові проблеми
 - 5.5. буду брати участь у всеукраїнських олімпіадах з фаху
 - 5.6. Ваш варіант відповіді _____
6. **ЩО ВИ ОЧІКУЄТЕ ВІД КУЛЬТУРНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ У НПУ (ЗАЗНАЧТЕ НЕ БІЛЬШЕ ТРЬОХ ВАРІАНТІВ ВІДПОВІДІ)?**

Анкета

для студентів V курсу спеціальності „ Соціальна педагогіка. Практична психологія.”

1. Чи достатньо допомога куратора лише до третього курсу?
2. Чи потрібна підтримка у подальшому навчанні на останніх курсах? Якщо так, то чия?
3. Які заходи, на Вашу думку, були б необхідні на першому курсі для успішної адаптації в університеті (форми роботи)?
4. Щоб Ви могли запропонувати щодо покращення умов проживання у гуртожитку?
5. Чи змінилась Ваша самооцінка перед закінченням університету порівняно зі вступом?
6. Які проблемні ситуації Ви вважали головними для себе одразу після вступу до університету?
7. Що на Вашу думку могло б полегшити Ваше входження в новий колектив?
8. І що навпаки заважало Вам зробити це?
9. Чи відчуваєте Ви нарешті себе справжнім фахівцем з обраної Вами професії?

Інформаційний лист на допомогу студентам

1. Структура університету:

Ректор Андрущенко Віктор Петрович

Директор інституту Капська Алла Йосипівна

Декан Вайнола Ренате Геннадіївна

Заступник декану з виховної частини

Мірошніченко Сергій Аркадійович

Завідувачі кафедрами:

- Соціальної педагогіки Капська Алла Йосипівна

- Соціальної роботи та управління Бех Володимир Павлович

- Соціальної та організаційної психології

Мацейків Мирослав Антонович

2. Адреса Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова:
02050, м. Київ, вул. Пирогова, 9 , тел. (044) 235-30-14.

3. Адреса Інституту соціальної роботи та соціальної педагогіки:
вул. Тургенівська 8/14, поверх 14, тел. 216-25-58 (деканат).

4. Студентська поліклініка знаходиться, станція метро КПІ

5. Медпункт знаходиться, вул. Тургенівська 8/14, 1 поверх

6. Де можна працювати з першоджерелами:

- бібліотека центрального корпусу;
- бібліотека гуманітарного корпусу;
- бібліотека кафедри соціальної педагогіки;
- Будинок вчителя.

7. Профспілковий студентський комітет знаходиться за адресою
вул.Пирогова, 9

Голова – Цибін Станіслав Григорович

Заступник– Коваленко Володимир Іванович

8. Студентська бухгалтерія знаходиться за адресою: вул. Пирогова, 9

9. Відділ кадрів знаходиться за адресою: вул. Пирогова, 9

10. Як викликати:

- пожежну допомогу 01,
- міліцію 02
- швидку медичну допомогу 03

11. Права студентів:

- навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;
- вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять;
- додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із навчальним закладом;
- одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому числі за кордон;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу;
- доступ до інформації в усіх галузях знань;
- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо;
- участь в об'єднаннях громадян;
- безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
- забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;
- перерву в навчанні у вищих та професійно-технічних навчальних закладах;
- користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

12. Обов'язки студентів:

- дотримання законодавства, моральних, етичних норм;
- систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня;
- дотримання статуту правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.

Анкета
для студентів 1 курсу спеціальності „Соціальна педагогіка. Практична психологія”

1. Хто вплинув на Ваш вибір даної професії, на вступ до нашого університету? (друзі, батьки, самотійно, інше...)

2. З якими труднощами Ви зіткнулися із вступом до університету:
 - проживання у гуртожитку,
 - навчання,
 - спілкування із групою,
 - спілкування із викладачами,
 - будь-які інші?

3. Що Вам подобається у навчанні зі спеціальності?

4. Для чого Вам потрібна вища освіта?

5. Яка допомога та з боку кого Вам потрібна для того, щоб подолати труднощі(куратора, деканату)?

**Анкета для студентів-першокурсників
(Мотиваційні інтереси щодо отримання вищої освіти)**

З якою метою Вам необхідно отримати вищу освіту (підкресліть правильний варіант відповіді)?

1. Отримати професійні якості.
2. Досягти поставленої мети.
3. Самореалізуватися.
4. Виховати самоповагу.
5. Самоствердитися.
6. Отримати вищу освіту.
7. Успішна соціалізація.
8. Ваш варіант відповіді.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПРОГРАМА ІЗ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Важливим завданням вищих закладів освіти є створення умов для всебічного розвитку молодої людини, для розкриття та реалізації її потенційних можливостей в обраній майбутній професії. На нашу думку, багато залежить від ступеня пристосування студента-першокурсника до умов вищого навчального закладу, тобто від його успішної соціалізації та адаптації. Ця проблема потребує пошуку шляхів та засобів її розв'язання.

Студенти-першокурсники в перші тижні навчання відчують задоволення від досягнення важливої мети – вступ до вищого навчального закладу. Вони покладають серйозні надії на те, що зможуть ефективно навчатися і, тим самим, готуватися до важливої професійної діяльності. Однак трохи згодом, через кілька місяців після вступу, значна кількість першокурсників починає відчувати певні дискомфортні переживання, основною причиною яких є труднощі, що виникають під час навчання. Цей період триває, як правило, протягом усього першого року навчання і для більшості студентів-першокурсників завершується успішною соціалізацією.

Завданням педагогів, кураторів, наставників є допомогти зорієнтуватися та налаштуватися на відповідне студентське життя першокурсникам в нових умовах навчання та життєдіяльності через включення їх до різних видів позанавчальної діяльності.

Дані методичні матеріали та тренінгові заняття розраховані на вирішення нагальних проблем соціалізації та адаптації студентів на першому році навчання, набуття ними знань та навичок під час включення до різних видів позанавчальної діяльності.

I. Головна мета програми – створити сприятливі педагогічні умови для успішної соціалізації та адаптації студентів-першокурсників.

II. Соціально-виховні завдання програми:

- сприяти розкриттю індивідуальних особливостей студента-першокурсника в умовах педагогічного університету;
- допомогти краще познайомитись один з одним, скоротити дистанцію в спілкуванні;
- розвинути навички позитивної соціальної поведінки, саморегуляції та самоконтролю;
- формувати позитивне відношення до свого “Я”;
- сприяти формуванню підвищення навиків емоційної регуляції поведінки, зниження тривожності та невпевненості у собі;
- формувати почуття згуртованості групи першокурсників через включення їх у групові дії для вирішення поставлених завдань;
- сприяти формуванню адекватної самооцінки та навичок самовиховання.

III. Програма передбачає:

- соціально-виховну роботу, спрямовану на успішну соціалізацію студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету;
- групові заходи, розраховані на створення позитивного емоційного комфорту в академічній групі першокурсників;
- індивідуальну роботу із студентами-першокурсниками за їх потребами та проблемами;
- методичну роботу, розробка сценаріїв різноманітних виховних заходів, вечорів відпочинку тощо;
- здійснювати масові заходи щодо соціальної та волонтерської діяльності.

IV. Програма складається із таких розділів:

1. Організаційна робота
2. Соціально-адаптаційна практична робота
3. Навчально-методична робота
4. Соціально-культурна діяльність
5. Індивідуальна робота

№	Зміст роботи	Термін виконання
	Розділ І. Організаційна робота	
1.1	Створення активу групи із урахуванням інтересів та побажань через анкетування студентів-першокурсників	1-й – день навчання
1.2	Надання допомоги через інформаційний лист	1-й – день навчання
	Розділ ІІ. Соціально-адаптаційна практична робота	
2.1	Блок І "Знайомство": Вправи: "Знайомство", " Відчуй іншого", "Що нас об'єднує", "Десять секунд"	1-й тиждень навчання
2.2	Блок ІІ "Згуртованість групи": Вправи: "Знайди своє місце", "Вузлик на пам'ять"	2-й тиждень навчання
2.3	Блок ІІІ "Міжособистісне спілкування": Вправа "Якості та вміння важливі для ефективного спілкування", "Дискусія" Бесіда " Особистість в ситуації конфлікту"	3-й тиждень навчання вересень
2.4	Блок ІV "Саморегуляція емоцій та поведінки": Вправи: "Слухаємо себе", "Влови настрої", "Емоції та ситуації".	Протягом жовтня
2.5	Блок V "Самооцінка студента-першокурсника": Методика вивчення рівня самооцінки Вправи: "Я пишаюся", "Комплімент"	Протягом листопада
2.6	Блок VI "Підготовка до зимової сесії": Бесіда із студентами-першокурсниками щодо питань зимової залікової та екзаменаційної сесії Вправи: "Іспит", "Бути педагогом – це..."	Протягом грудня
	Розділ ІІІ. Навчально-методична робота	
3.1	Планувати заходи організаційно-виховної роботи у групі відповідно до інтересів та запитів студентів та узгоджувати із планом організаційно-виховної роботи університету	Протягом року
3.2	Розробляти сценарії запланованих заходів: свят, вечорів, круглих столів, дискусій тощо	Протягом року
3.3	Висвітлювати соціально-виховну роботу в групі через виготовлення фотостендів, стінгазет, виставок творчої	Протягом року

	майстерності	
	Розділ IV. Соціально-культурна діяльність	Протягом року
4.1	Участь у спортивних заходах (секціях, змаганнях), відвідування клубів за інтересами (літературні, історичні, театральні студії, музичні ансамблі, творчі майстерні, конкурси самодіяльності)	Протягом року
4.2	Спілкування як форма проведення позанавчальної діяльності (вечори, зустрічі, бесіди, дискусії, дискотеки)	Протягом року
4.3	Походи, екскурсії, пікніки, відвідування музеїв, виставок	Протягом року
4.4	Організація масових заходів щодо соціальної роботи (поздоровлення ветеранів, благодійна акція до Дня інвалідів, участь у масових акціях студентської соціальної служби, волонтерська робота тощо)	Протягом року
4.5	Налагоджувати взаємозв'язки із закладами культури, культурно-просвітницьких установ	Протягом року
	Розділ V. Індивідуальна робота	
5.1	Вирішення нагальних проблем з питань: <ul style="list-style-type: none"> - налагодження побуту, - труднощі у навчанні, - конфліктні ситуації, - взаємодія із сім'єю 	Протягом року

Розділ I. Організаційна робота

Організаційна робота куратора із студентами-першокурсниками перш за все передбачає:

- збір даних про студента методом анкетування;
- створення активу групи;
- розподіл студентів за напрямками діяльності на блоки із урахуванням їх інтересів та нахилів (інформаційний-пошуковий, освітньо-культурний, художньо-естетичний тощо);
- надання інформаційного листа на допомогу студенту-першокурснику;
- перевірка заповнення адресних даних у журналі академічної групи два рази на рік;
- контроль збору документів для отримання пільг певним категоріям студентів;
- контроль оплати навчання студентами контрактної форми навчання;
- допомога у організації різних заходів у позанавчальній діяльності.

АНКЕТА

Студента (ки) академічної групи Інституту соціальної роботи та управління

1. Прізвище, ім'я, по батькові _____

2. Дата народження _____

3. Домашня адреса, індекс, телефон _____

4. Місце проживання, індекс, телефон _____

5. Відомості про батьків:

5.1

Мати _____

Місце роботи, посада, контактний телефон _____

5.2

Батько _____

Місце роботи, посада, контактний телефон _____

6. Стан здоров'я _____

7. Сімейний стан _____

8. Середній бал атестату _____

9. Навчальні заклади, які відвідували (крім школи) _____

10. Ваші інтереси _____

11. Участь громадській діяльності _____

Дата

підпис

Інформаційний лист на допомогу студентам

1. Структура університету:

Ректор _____

Директор Інституту соціальна робота та управління _____

Декан _____

Заступник декану з виховної частини _____

Заступник декану з навчальної частини _____

Секретар _____

Завідувачі кафедрами:

- Соціальної педагогіки _____

- Соціальної роботи та управління _____

- Соціальної та організаційної психології _____

- Кафедри євро інтеграції _____

2. Адреса Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова:
02050, м. Київ, вул. Пирогова, 9 , тел. (044) 235-30-14.

3. Адреса Інституту соціальної роботи та соціальної педагогіки: _____

4. Студентська поліклініка знаходиться, станція метро КПІ

5. Медпункт знаходиться за адресою:...

6. Гуртожитки знаходяться за адресою...

7. Каса університету знаходиться...

8. Канцелярія знаходиться...

9. Де можна працювати з першоджерелами:

- бібліотека центрального корпусу;

- бібліотека гуманітарного корпусу;

- бібліотека кафедри соціальної педагогіки;

- Будинок вчителя.

10. Профспілковий студентський комітет знаходиться за адресою:...

Голова _____

Заступник _____

11. Студентська бухгалтерія знаходиться за адресою: ...

12. Відділ кадрів знаходиться за адресою: ...

13. Студентська психологічна служба знаходиться за адресою: ...

14. Як викликати:

- пожежну допомогу 01,

- міліцію 02,

- швидку медичну допомогу 03,

- телефон довіри...

15. Права та обов'язки студентів зазначені у Законі України "Про освіту", ст. 52.

Студенти мають право на:

- навчання для здобуття певного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів;
- вибір навчального закладу, форми навчання, освітньо-професійних та індивідуальних програм, позакласних занять;
- додаткову відпустку за місцем роботи, скорочений робочий час та інші пільги, передбачені законодавством для осіб, які поєднують роботу з навчанням;
- продовження освіти за професією, спеціальністю на основі одержаного освітньо-кваліфікаційного рівня, здобуття додаткової освіти відповідно до угоди із навчальним закладом;
- одержання направлення на навчання, стажування до інших навчальних закладів, у тому числі за кордон;
- користування навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою базою навчального закладу;
- доступ до інформації в усіх галузях знань;
- участь у науково-дослідній, дослідно-конструкторській та інших видах наукової - діяльності, конференціях, олімпіадах, виставках, конкурсах;
- особисту або через своїх представників участь у громадському самоврядуванні, в обговоренні, вирішенні питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, призначення стипендій, організації дозвілля, побуту тощо;
- участь в об'єднаннях громадян;
- безпечні і нешкідливі умови навчання та праці;
- забезпечення стипендіями, гуртожитками, інтернатами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;
- трудову діяльність у встановленому порядку в позаурочний час;
- перерву в навчанні у вищих та професійно-технічних навчальних закладах;
- користування послугами закладів охорони здоров'я, засобами лікування, профілактики захворювань та зміцнення здоров'я;
- захист від будь-яких форм експлуатації, фізичного та психічного насильства, від дій педагогічних, інших працівників, які порушують права або принижують їх честь і гідність.

Обов'язки студентів:

- додержання законодавства, моральних, етичних норм;
- систематичне та глибоке оволодіння знаннями, практичними навичками, професійною майстерністю, підвищення загального культурного рівня;
- додержання статуту, правил внутрішнього розпорядку навчального закладу.

Розділ II. Соціально-адаптаційна практична робота

Блок I. Знайомство

Вправа «Знайомство»

Мета – відпрацювати навички вміння короткої самопрезентації.

Соціально-виховні завдання: визначити особливості самовираження учасників за допомогою асоціативних засобів, досягти відчуття розкритості, відкритості; організувати групову роботу переключенням уваги та емоцій учасників на «тут і тепер».

Хід гри:

Учасники сідають у коло. Це перш за все можливість відкритого спілкування, відчуття особливої згуртованості, яка полегшує взаєморозуміння та взаємодію.

Кожен учасник повинен представитися. Для цього він називає своє ім'я, походження свого імені (за словником, сімейна історія тощо). Далі для більш детального розкриття своєї особистості він називає з ким він хотів себе асоціювати. Наприклад, відносно:

- епітетів (веселий, жартівливий...);
- кольору (червоний, жовтий...);
- стихій (вогонь, вода, земля, повітря);
- пори року (весна, осінь, зима, літо);
- тварини (кіт, собака, тигр, кріль...).

Завершення роботи: проводиться обговорення між учасниками: що нового дізналися про своїх одногрупників, чи з'явилося відчуття розкритості, відкритості?

Вправа «Відчуй іншого»

Мета – зняття напруги учасників групи через включення їх у групові фізичні дії, відчуття тепло ближнього.

Соціально-виховні завдання: розвинути почуття приналежності до групи.

Хід гри:

Учасники сідають у коло на стільці, в середині кола лежить також коло із паперу. Ведучий: «Давайте, візьмемось за руки. Утворилось 2 кола: один всередині із паперу, другий – зовні – це ми з вами. Пропоную привітатись один з одним, але заплющивши очі. Зараз, я доторкатимусь до того, хто сидить поруч від мене, він прийме моє привітання і таким же чином доторкнеться до свого сусіда, передаючи привітання йому і так далі, поки моє привітання не повернеться знов до мене, тільки уже з іншої сторони.

Чудово! А зараз ми відкриваємо очі. Поглянемо на коло, що лежить посередині, на що воно схоже, що можна створити.

Візьмемо олівці різного кольору та папери. Кожен на аркуші паперу у вигляді пелюстки, напиши свої психологічні якості, і прикріпіть його до кола з паперу. В середині кола з паперу напишемо група №...

Закінчивши роботу, прочитаємо які риси притаманні членам нашої групи.

Вправа «Що нас об'єднує»

Мета – підкреслення значущості згуртованості групи.

Соціально-виховні завдання: формувати почуття розкнутості, позитивного емоційного відношення до членів студентської групи.

Хід гри:

Всі члени стають у коло з м'ячем. Один із учасників кидає м'яч іншому і називає кому та ту психологічну якість, яка об'єднує їх обох. При цьому супроводжує словами:

«Я думаю, нас з тобою об'єднує...» і називає певну якість.

Наприклад: «Я думаю, нас об'єднує така якість як відвертість»,

«Мені здається ми з тобою життєрадісним».

Той хто отримує м'яч відповідає: «Я згоден», а якщо ні – «Я подумаю». Той до кого потрапив м'яч продовжує завдання, передаючи м'яч іншому.

Завершення роботи:

Що сподобалось? Що викликало ускладнення: ствердження чи відповіді?

Вправа «Десять секунд»

Мета – допомогти учасникам краще пізнати один одного, скоротити дистанцію в спілкуванні.

Соціально-виховні завдання: інтегрувати учасників групи за рахунок постійного їх залучення до сумісної діяльності, сприяти створенню позитивної емоційної єдності групи.

Місце проведення: велике приміщення, вільне від меблів, що забезпечить учасникам безпечне та спонтанне пересування.

Час: 5-15 хвилин.

Хід гри:

Керівник(педагог): зараз ви почнете швидке спонтанне пересування по кімнаті. Будьте уважні, тому що час від часу вам прийдеється реагувати на різні завдання і виконати їх за 10 секунд. Кожне із завдань важно виконувати з максимальною точністю. Скажімо, я прошу розподілитися за кольором волосся. Якщо хтось залишиться на самоті – не страшно. Сподіваюсь завдання зрозуміло? Починаємо.

Розділіться на тих, у кого є годинник на руці і у кого нема! Раз, два, три...десять. Стоп! Перевіряємо.

Продовжуємо ходу! Розділимося за кольором очей! (рахунок, перевірка).

- ...за кольором штанів та спідниць (...).
- ...за улюбленим заняттям у вільний час (...).
- ...за народженням у певну пору року (...).

- ...за настроєм, який ви зараз відчуваєте (...).

Завершення роботи: учасники діляться враженнями. Що сподобалось? Що примусило засмутитися? Над чим варто було б попрацювати? Як почував себе той хто залишився на одинці? Назвіть кого ви запам'ятали і за яким завданням.

Блок II. Згуртованість групи

Вправа «Найди своє місце»

Мета – досягти єдності дій групи завдяки партнерству в умовах комунікації.

Соціально-виховні завдання: перевірити на практиці ефективність партнерства в умовах комунікації і її відсутності; впливу договору на досягнення групової цілі; виявити лідерські здібності учасників; пробудити командні емоції: взаємопідтримки, відповідальності, згуртованості.

Місце проведення: велике приміщення, вільне від меблів.

Час: в середньому від 3 до 7 хв. для кожного з етапів.

Хід гри:

Всі учасники стають в коло обличчям назовні, беруться за руки. Керівник пояснює правила гри: протягом першого етапу гри не можна розмовляти, обмінюватись інформацією. Кожен з учасників визначає для себе місце у кімнаті(!), куди він хотів би добратись. Це місце може знаходитись не тільки навпроти, але й позаду нього чи в інший бік. По команді керівника кожен має як найшвидше досягнути задуманого місця і зоставатися там не менше 3 секунд. Після того як усі встигнуть побувати на улюблених місцях, можна сповістити керівнику про виконання групового завдання. Чим скоріше команда виконає завдання, тим кращий результат буде зафіксований в кінці гри. По завершенні пояснювання правил керівник ще раз нагадує, що спілкування між учасниками категорично заборонено. Крім того, кожен раз, коли гравці розімкнуть руки керівник зупиняє рух до повного з'єднання у коло (витрачений час рахується до загального і звісно погіршує результат). Звучить команда «Старт!» Коли керівник отримає від команди звістку, що кожен достався до наміченої цілі, він повідомляє результат – скільки часу витрачено на вирішення групової задачі.

Переходимо до другого етапу. Тут існують ті ж правила, за винятком одного – гравцям дозволяється розмовляти, вони можуть висунути будь-яку групову стратегію. Проводиться другий етап, по завершенні якого керівник повідомляє результат.

Завершення роботи: що сподобалось? У чому полягали складності? Прокоментуйте, будь ласка, результати першого та другого етапів. У чому полягає причина таких результатів? Чи можете ви пригадати життєві ситуації, які викликали у вас подібні емоції? Хто хотів би поділитися своєю історією у групі?

Примітка. Як правило, отримав можливість спілкуватися, група домовляється про напрямок узгодженого руху. Таким чином, їй вдається з меншим розривом кола досягти до кожної особистої цілі, і гра закінчиться скоріше. Такий результат дає можливість обговорити із учасниками ефективного спілкування, групового договору. Розуміння того, що перемога групи була досягнута особистісними перемогами кожного, але завдяки встановленню ефективних відносин партнерства – важливий результат заняття. Але можуть бути випадки, коли другий етап займає більше часу. Як правило, такий парадоксальний результат є слідством боротьби за лідерство між кількома гравцями групи. При розв'язанні подібної ситуації керівник може обговорити тему лідерства. Інколи корисно дозволити групі ще раз пройти останній етап гри, щоб на практиці апробувати критичні зауваження і намагатися досягти кращого результату.

Вправа «Вузлик на пам'ять»

Мета – отримати і закріпити знання щодо устрою освітнього закладу навчання тощо.

Соціально-виховні завдання: зняти напругу учасників групи через включення їх у групові фізичні дії; створити в групі атмосферу взаємної відповідальності, емоційної свободи, радості від колективного успіху; об'єднати учасників для вирішення задачі на основі партнерства.

Місце проведення: особливого не потребується.

Час: 15 – 20 хвилин.

Хід гри:

Ця гра є пізнавальною та фізичною одночасно. За її допомоги можна надати можливість дістати та закріпити знання щодо інформації про устрій навчального закладу, про керівничий склад університету тощо.

Групу розбивають на 3-4 підгрупи. Кожна підгрупа отримує від керівника один і той самий блок питань. Завдання: якомога скоріше відповісти на запитання у списку та віддати відповіді керівникові. Команда сама визначає для себе тактику гри: все робиться разом, відповіді шукають паралельно за кількома напрямками, кожен відповіді дає на одне з питань. Керівникові не слід підказувати варіанти роботи над завданням, достатньо лише відмітити, що гравці вільні у виборі тактики проведення гри. Як правило, кількість питань повинна відповідати кількості хвилин, тобто 10 питань – 10 хвилин.

Примірні питання:

1. Скільки імен починається з літери О у групі...?*
2. Прізвище директора інституту...?*
3. Кафедра соціальної роботи та управління знаходиться...(кабінет №, поверх)?*
4. Права та обов'язки студентів закріплені законом України...?
5. Адреса гуртожитку...?
6. Ваше професійне свято святкується..?

7. Бібліотека знаходиться...?
8. День студента святкують...?
9. Скільки аудиторій містить 4-й поверх корпусу навчального закладу, де ви навчаєтесь...?*
10. Що знаходиться за адресою м. Київ, вул. Пирогова, 9...?*
11. Хто святкує свій день народження 6 грудня (староста групи)...?*
12. Хто займається у секції: гандболу, боротьби (дзюдо), баскетболу...?*
13. Хто проживає у Тернопільській обл., м. Підгайці...?*
14. Прізвище заступника декану з виховної роботи...?
15. Скільки студентів вашої групи проживає у гуртожитку?

Питання підбрані спеціально, щоб перевірити:

- наскільки студенти-першокурсники встигли ознайомитись один з одним;
- знання щодо розташування кабінетів;
- про керівничий склад;
- знання щодо прав студентів;
- знання деяких особистих особливостей студентів (дата народження, місце проживання, захоплення).

* Питання особистісного характеру стосовно певного закладу освіти та групи.

Завершення роботи: обговорення, що було важко виконати: завдання особистісного плану чи загального; чи допомогли знання, які були подані у Інформаційному листі на допомогу студенту-першокурснику (на початку навчального року)?

Блок III. Міжособистісне спілкування

Вправа «Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування»

Мета – з'ясувати уявлення учасників про важливі якості та вміння особистості, необхідні для ефективного спілкування.

Соціально-виховні завдання: формувати навички, які необхідні для успішної взаємодії між людьми, які мають розбіжності у думках та поглядах.

Ресурси: аркуш паперу А1.

Хід гри:

Кожному учасникові пропонується протягом 5 хв. самостійно скласти і записати список якостей та вмінь людини, які, на його думку, необхідні для ефективного спілкування. Після цього проводиться дискусія, метою якої є узагальнений список якостей (записується на плакаті). Кожен член групи може висловити свою думку, наводячи аргументи та приклади. Коли роботу над плакатом «Якості та вміння, важливі для ефективного спілкування», буде завершено, керівник пропонує обговорити, наскільки список, складений кожним учасником індивідуально, відмінний від загального.

Підведення підсумків.

Вправа “Дискусія”

Мета – досягти порозуміння та єдності шляхом розгляду різних точок зору, аргументацій щодо певної проблеми.

Соціально-виховні завдання: формувати навички, які необхідні для успішної взаємодії між людьми, шляхом урахування різних точок зору з приводу певної проблеми.

Хід гри:

Серед учасників відбирають 5 чоловік для ведення дискусії по заздалегідь підготовленій темі. Наприклад:

«Особистісні якості, якими повинен володіти соціальний педагог (не менше п’яти)»;

«Особистісні якості, які є протипоказані діяльності соціального педагога»;

«Чи повинен соціальний педагог залишатись педагогом у будь-яку хвилину свого життя – у сім’ї, магазині, транспорті тощо?»

Кожен із учасників дискусії може представляти свою точку зору, чи точку зору своєї команди, узгоджену в попередній частині вправи. Учасникам дискусії пропонується за обмежений час прийти до загального рішення. Ця вправа проводиться із відеозйомкою або із веденням протоколу.

Завершення роботи: проводиться обговорення, що сподобалось у роботі такого плану, що викликало ускладнення.

Блок IV. Саморегуляція емоцій та поведінки**Вправа "Слухаємо себе"**

Мета – дати можливість студенту відчувати приналежність до групи, виразити свій настрій, відчувати тепло іншого.

Соціально-виховні завдання: формувати почуття єдності групи, впевненості у собі.

Хід гри:

Учасникам пропонується сісти в зручній позі, протягом 1-2 хвилини закрити очі, розслабитися і "прислухатися до себе", нібито заглянути в себе і подумати, що вони відчувають, який в них настрій. У цей час керівник готує плакати зі схематичними зображеннями деяких емоційних станів людини: радості, злості, страху, смутку, подиву, спокою. Потім керівник повідомляє, що потрібно, не відкриваючи очі, розповісти, як вони себе відчувають, який в них настрій. Після короткої розповіді кожного з учасників керівник пропонує відкрити очі і подивитись на схематичні зображення різних емоцій. Вправа дозволяє діагностувати емоційне самопочуття студентів.

Вправа "Влови настрої"

Мета – досягнення єдності групи за допомогою включення студентів у спільну діяльність.

Соціально-виховні завдання: формувати навички взаємодії студентів-першокурсників для вирішення поставленого завдання, навчитися розпізнавати емоційні стани завдяки невербальним засобам комунікації.

Хід гри:

2-3 учасники виходять з кімнати, а інші поділяються на групи, і кожній групі дається завдання за допомогою міміки і жестів показати визначену емоцію (гнів, радість, подив, страждання...). Повернувшись в кімнату, учасники повинні вгадати, яку емоцію демонстрували групи, і пояснити, як вони вгадували стан.

Вправа «Емоції та ситуації»

Мета – активізувати учасників до роботи в групі, переключення уваги на "тут і тепер".

Соціально-виховні завдання: тренувати навички контролю емоційних станів не залежно від ситуацій.

Ресурси: м'яч.

Місце проведення: особливого не потребує.

Час: 5 – 7 хвилин.

Хід гри:

Учасники стають у коло. Кожен із учасників називає одну емоцію або почуття та запам'ятовує, що він назвав. Наприклад: «Спокій, образа...». Коли всі назвали по одній емоції і запам'ятали її, керівник продовжує гру. Далі кожен називає якусь ситуацію і кидає м'яча іншому учасникові, пропонуючи продовжити речення і назвати свою емоцію чи почуття. Наприклад: «коли я стою у черзі, то відчуваю...радість!»

Гру закінчено, коли м'яч побуває у кожного з учасників.

Блок V Самооцінка студента-першокурсника

Методика вивчення рівня самооцінки.

Мета – виявити рівень загальної самооцінки студентів-першокурсників.

Особливості проведення: студентам пропонують заповнити опитувальник, що містить 32 судження, з приводу яких можливі п'ять варіантів відповідей. Кожна відповідь кодується балами за схемою:

Дуже часто – 4, часто – 3, іноді – 2, рідко – 1, ніколи – 0.

Судження:

1. Мені хочеться, щоб друзі підбадьорювали мене.
2. Постійно відчуваю свою відповідальність за навчання.
3. Мене хвилює моє майбутнє.

4. Багато хто ненавидить мене.
5. Я менш ініціативний, ніж інші.
6. Мене хвилює мій психічний стан.
7. Я боюсь здатися неосвіченим.
8. Зовнішність інших багато привабливіша, ніж моя.
9. Я боюсь виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто роблю помилки.
11. Шкода, що я не вмю говорити з людьми, як слід.
12. Шкода, що мені не вистачає впевненості у собі.
13. Я волів би, щоб інші люди частіше схвалювали мої дії.
14. Я занадто скромний.
15. Моє життя марне.
16. Багато хто неправильно думає про мене.
17. Мені нема з ким поділитись своїми думками.
18. Люди чекають від мене багато.
19. Люди не дуже цікавляться моїми досягненнями.
20. Я трохи соромлюсь.
21. Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене.
22. Я не відчуваю себе у безпеці.
23. Я часто хвилюююсь, та даремно.
24. Я почуваю себе ніяково, коли вхожу до кімнати, де вже сидять люди.
25. Я почуваю себе скуто.
26. Я відчуваю, що люди говорять про мене за моєю спиною.
27. Я впевнений, що люди майже всі сприймають легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною має статись якась прикрість.
29. Мене непокоїть думка про те, як люди ставляться до мене.
30. Шкода, що я не вельми комунікабельний.
31. У суперечках я висловлююсь тільки тоді, коли впевнений в своїй правоті.
32. Я думаю про те, чого чекає від мене група.

Обробка результатів

Для виявлення рівня самооцінки потрібно підсумувати бали за всіма 32 судженнями:

Від 0 до 25. свідчить про високий рівень самооцінки, за яким людина, як правило, не обмежена "комплексом неповноцінності", правильно реагує на зауваження і рідко піддає сумніву власні дії.

Від 26 до 45. Свідчить про середній рівень самооцінки, коли людина рідко страждає від "комплексу неповноцінності" й лише іноді намагається підлаштуватись під думку інших.

Від 46 до 128. Вказує на низький рівень самооцінки, за яким людина болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших і часто страждає від "комплексу неповноцінності".

Завершення роботи: обговорення питання самооцінки особистості у студента-першокурсника порівняно із учорашнім школярем: що змінилось, позитивні та негативні зміни, чи з'явилося почуття впевненості тощо.

Дані проведеної методики дають можливість дібрати оптимальні види поза навчальної діяльності для студента-першокурсника.

Вправа "Я пишаюся..."

Мета – позитивна оцінка своїх рис характеру чи умінь.

Соціально-виховні завдання: підвищення самооцінки через репрезентацію своїх позитивних рис характеру чи умінь.

Місце проведення: особливого не потребує.

Час: 7 -10 хв.

Хід гри:

Кожен учасник за чергою говорить про себе "я пишаюся" і говорить свою позитивну особистісну рису. Наприклад: " Я пишаюся тим, що у будь-якій ситуації залишаюся спокійним".

Завершення роботи: легко чи складно було виконувати вправу. Якщо були складності, то в чому вони полягали, що почували учасники, коли "пишалися" собою.

Вправа "Комплімент"

Мета – підвищення самооцінки.

Соціально-виховні завдання: досягти підвищення самооцінки шляхом свідомого підкреслення позитивної якості іншої людини та створити атмосферу позитивного емоційного комфорту у групі.

Хід гри.

Комплімент – свідоме підкреслення позитивної якості в людини. Учасники сідають у коло та роблять по черзі комплімент своєму сусідові. Сусід дякує та робить комплімент наступному учаснику.

Завершення роботи: Що викликало ускладнення, який комплімент був найбільш вдалим?

Блок VI. Підготовка до зимової сесії

Бесіда із студентами-першокурсниками щодо питань зимової залікової та екзаменаційної сесії.

Питання до бесіди:

1. Аналіз стану заборгованості по пропускам кожного студента окремо та групи в цілому, та відпрацювання занять.

2. Питання підготовки до екзаменів: розподіл часу, робота із джерелами щодо певної дисципліни, обговорення проблемних питань відповіді на іспиті тощо.

Бесіда на тему: "Самоаналіз особистості студента-першокурсника"

Питання до бесіди:

1. Пригадайте, у яких ситуаціях вам важко володіти собою?
2. Чи завжди вдається вам приймати самостійні рішення?
3. Що є впливовим для вас при прийнятті певного рішення(власна думка, друзів, оточення, батьків тощо)?
4. Чи важко підкорятись іншим?
5. Чи завжди ви готові до активних дій?

Закінчивши обговорення цих питань(або власний варіант), можна використати такий прийом, як **поради щодо самовиховання**:

1. Беручись за будь-яку справу, намагайтесь передбачити результат.
2. Завжди враховуйте непередбачені обставини, що можуть затягувати вирішення певної справи.
3. Плануйте свої справи стосовно їх термінового вирішення для раціонального використання часу.
4. Спробуйте проаналізувати: на що ви переважно витрачаєте свій вільний час.
5. Для раціонального використання часу розпишіть виконання справ на кожен день, на тиждень.(розклад справ на тиждень)
6. Користуйтесь нотатками, прислухайтеся до порад, враховуйте власний чи чужий досвід.
7. Берись за справу сміливо та сумлінно виконуй. Не відступай, поки не виконаєш.
8. Якщо заплановані справи не виконані, запишіть їх у план наступного тижня.
9. Візьміть за правило обов'язково аналізувати: в чому причина невиконання того чи іншого пункту. Головне – це правильно розрахувати свої сили та можливості й не витрачати зайвого часу.
10. Віддавайте собі накази, але ставте перед собою реальні завдання.
11. Не робіть жодних попускать (нестача часу, поганий настрій, самопочуття тощо) – це запорука провалу справи.
12. Завершуйте розпочату справу за будь-яких обставин до кінця.

Правила поведінки при самовихованні:

- прагнути самостійно вирішувати всі питання, що стосуються власного життя;
- вчитися відповідати за свої вчинки;
- не боятися висловлювати свою точку зору та відстоювати її;
- не уникати перешкод, а намагатись їх подолати;
- не зупинятись на півдороги, а прагнути довести справу до завершення;
- вміти визнавати свої помилки та вчасно їх виправляти;
- уважно ставитися до порад старших;
- у будь-якій ситуації контролювати свої емоції;

- прислухатися до внутрішнього голосу, не йти на поводу у інших.

Вправа "Іспит"

Мета – допомогти студенту-першокурснику усвідомити можливі варіанти спілкування й поведінки викладача та студента під час іспиту.

Соціально-виховні завдання: формувати навички контролю внутрішнього стану студента під час іспиту (зняття напруги, тривожності, дискомфорту).

Хід гри:

На ролі членів екзаменаційної комісії обираються двоє людей – один із них є "провідним викладачем", а інший – "асистент". На ролі студентів обираються три особи. За дверима їм дається інструкція: вибрати з добре знайомого навчального матеріалу два питання, на які вони можуть впевнено, глибоко, всебічно відповісти. Слід звернути увагу студентів-першокурсників на те, що вони повинні продемонструвати впевненість у своїх знаннях, намагаючись дотриматись максимальної оцінки.

Поки студенти "готують" відповіді в аудиторії, викликається екзаменаційна комісія, і їй дається інша інструкція: якби не відповідали студенти, екзаменатори повинні з особливою теплотою, привітністю й підтримкою слухати перше питання і зовсім байдуже друге. Наприкінці відповіді екзаменатору потрібно сказати студентові приблизно таке: "Добре, на перше питання ви відповіли блискуче (прекрасно, відмінно). А на друге не так добре, але в загальному, спасибі, запросіть будь ласка наступного студента."

Решті членам групи – "глядачам" – дається завдання: відмітити те, що в діалозі студента з членами екзаменаційної комісії сприяє взаєморозумінню, а що його руйнує.

Завершення роботи:

- В чому відмінність поведінки екзаменаторів, коли відповідали студенти на 1-е та 2-е питання?
- Як поведінка екзаменаційної комісії впливає на відповіді студентів? Яка спостерігалась залежність?
- Які стратегії поведінки студентів були більш успішні, коли вони відповідали на питання екзаменаційної комісії?

Вправа "Бути педагогом – це..."

Мета – сформуванню певне уявлення про професію педагога, про її позитивні та негативні сторони.

Соціально-виховні завдання: розкрити різні аспекти професії педагога, закріпити позитивну установку щодо професії.

Хід гри:

По черзі кожен учасник висловлюється стосовно професії педагога. Наприклад: "Педагогом бути добре, тому що...", другий: "Педагогом бути погано, тому що..." і т. д.

Завершення роботи: після виконання вправи учасники обмінюються враженнями: чи було щось, що дозволило подивитися по-іншому на цю роль, чи було щось для когось неочікуваним, чи було комусь важко знайти щось позитивне чи негативне, що нового дізналися про обрану професію?

Інший варіант.

Група ділиться на дві групи. Спочатку від першої підгрупи хтось з учасників висловлюється: "Педагогом бути добре, тому що ...", а від другої групи "Педагогом бути погано, тому що...". Потім підгрупи обмінюються оцінками професії педагога. Вправа продовжується доти, доки не будуть вичерпані всі аргументи та контраргументи. Результати такого обміну думками можна фіксувати на дошці або аркушах паперу.

Пам'ятка з самоосвіти.

1. Наполегливо стався до навчання, постійно поліпшуй його якість.
2. Подумай, які якості майбутнього педагога ти можеш виховати в собі.
3. Проаналізуй свій власний досвід навчання та життєдіяльності в нових умовах педагогічного університету на першому курсі та виділи ті особливості, які тобі знадобляться у майбутньому самостійному житті (роби це регулярно). Дай собі відповіді на такі запитання:
 - Для чого ти навчаєшся (мотивація)?
 - Коли протягом дня ти працюєш продуктивніше?
 - Чи довго можеш лишатися працездатним?
 - Чи вдало ти розподіляєш час: навчання, побутові справи, відпочинок?
 - Чи вмієш ти зосередитись на навчальних завданнях, коли тебе відволікають?
 - Чи завжди буваєш уважним при сприйманні навчального матеріалу?
 - Які способи запам'ятовування є найбільш ефективними для тебе особисто?
4. Постійно поповнюй свої знання із різних галузей наук, розширюючи кругозір.
5. Вчись правильно працювати:
 - відвідуючи бібліотеки, ознайомся з правилами роботи в них;
 - працюючи з навчальною літературою – вчись виділяти головне та конспектувати;
 - вчись записувати тези та робити нотатки;
 - перед виступом краще завжди складати план;
 - регулярно займайся самоперевіркою.

Допоміжні рекомендації по соціально-виховній роботі у педагогічному університеті

Частина I. Соціально-виховна робота з кураторами академічних груп першого курсу навчання.

Частина II. Соціально-виховна робота з батьками студентів-першокурсників.

Частина I.

Соціально-виховна робота із кураторами академічних груп першого року навчання включає різні форми: бесіди, бесіди-консультування, обмін досвідом.

Тема 1. Педагогічна культура викладача педагогічного університету.

Основні поняття: культура, педагогічна культура, культура спілкування, мовленнєва культура, педагогічний такт.

План.

1. Сутність понять "культура" та "педагогічна культура".
2. Аналіз основних компонентів педагогічної культури.
3. Шляхи формування педагогічної культури викладача педагогічного університету.

Тема 2. Особливості соціалізації студента-першокурсника в умовах педагогічного університету.

Основні поняття: "студентство", соціальна група, соціально-педагогічна адаптація, студентське самоврядування.

План.

1. Студентство, як соціальна група.
2. Психологічні особливості юнацького віку.
3. Соціально-педагогічна адаптація студентів-першокурсників у педагогічному університеті.
4. Формування студентського колективу, активу студентської групи.
5. Студентське самоврядування: зміст, напрямки діяльності, роль куратора.

Тема 3. Соціально-виховна робота куратора у педагогічному університеті.

Основні поняття: соціального виховання, позанавчальна діяльність.

План.

1. Мета та завдання соціального виховання у педагогічному університеті.
2. Основні напрямки соціального виховання студентів-першокурсників у процесі позанавчальної діяльності.
3. Роль та функції куратора академічної групи у позааудиторних формах роботи із студентами.

Продовження додатку Ж

Тема 4. Роль сім'ї у соціалізації особистості студента-першокурсника.

1. Стан та проблеми інституту сім'ї у сучасному суспільстві.
2. Взаємовідносини сім'ї та педагогічного університету у процесі соціалізації студентів-першокурсників.
3. Зміст індивідуальної роботи куратора групи із батьками студентів-першокурсників (налагодження контактів та володіння інформацією щодо сім'ї та сімейних стосунків, проблем студента-першокурсника)

Тема 5. Подолання професійного вигорання.

Основні поняття: професійне вигорання.

1. Сутність поняття "професійне вигорання".
2. Труднощі, які виникають під час роботи, що знижають інтерес до справи.
3. Шляхи подолання труднощів у професійній діяльності.

Частина II.

Соціально-виховна робота куратора з батьками студентів-першокурсників включає різні види взаємодії:

1. Батьківські збори.
2. Індивідуальна робота.
3. Дистанційна робота.
4. Консультування.

Головними завданнями є:

- викликати зацікавленість у батьків до студентського життя їх дитини;
- залучення батьків студентів-першокурсників до тісної взаємодії з куратором академічної групи, керівничим складом університету;
- надання допомоги з боку батьків для успішної соціальної адаптації та соціалізації студента-першокурсника в нових умовах навчання.

1.1 Батьківські збори доцільно було б проводити тричі на рік за таким розподілом:

1) На початку навчання з проблем:

- налагодження життя та побуту в нових умовах життєдіяльності;
- дотримання режиму раціонального харчування та правил особистої гігієни;
- дотримання здорового способу життя;
- розподіл та витрати коштів за потребами та можливостями;
- навчання прогнозуванню та плануванню життєвого шляху.

- 2) Перед зимовою заліково-екзаменаційною сесією:
 - наліз стану навчання (заборгованість, пропуски);
 - підготовка до заліково-екзаменаційної сесії;
 - анкетування, поради для батьків з питань адаптації студентів-першокурсників до нових умов навчання та життєдіяльності, виготовлення фото стенду "Наше студентське життя".
- 3) Перед літньою заліково-екзаменаційною сесією:
 - підведення підсумків першого року навчання;
 - загальні збори із керівничим складом університету, педагогічні читання по секціям;
 - виставка творчих робіт студентів;
 - анкетування батьків щодо соціалізації студентів-першокурсників, пам'ятка для батьків щодо організації здорового способу життя студентів-першокурсників.

1.2 Індивідуальна робота із батьками передбачає проведення індивідуальних зустрічей з проблемних питань: у навчанні, проживанні в гуртожитку, економічних проблем, конфліктних ситуацій. А також навчання методам корекції поведінки, оволодіння прийомами саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення особистості студента.

1.3 Дистанційна робота із батьками студента-першокурсника передбачає налагодження взаємодії через телефонний зв'язок, листування (наприклад, лист-подяка за старанне навчання, лист-запрошення на батьківські збори, "Дебют першокурсника").

1.4 Консультування батьків студентів-першокурсників передбачає такі напрямки:

- педагогічне (з приводу успішності та проблем у навчанні);
- психологічне (готовність до навчання, психологічна адаптація, входження у новий колектив, конфліктні ситуації, тривожність, життєві кризи, мотивація навчання тощо);
- медичне (профілактика захворювань, здоровий спосіб життя, медогляд);
- юридичне (отримання пілг, матеріальної допомоги, забезпечення тимчасового проживання у гуртожитку, по оплаті на контрактній формі навчання, додаткове працевлаштування?)

Поради
батькам студента-першокурсника
з питань їх адаптації у нових умовах навчання та життєдіяльності

Перший рік навчання у вищому навчальному закладі для колишнього школяра є найважчим. Майже у перші дні перебування у педагогічному університеті студенти-першокурсники стикаються із великою кількістю проблем – це і високі вимоги до навчальної діяльності, адже навчання у вищому навчальному закладі (на відмінну від школи) є більш ґрунтовним, орієнтованим більш на самостійну роботу студента й вимагає великих затрат часу; самостійна організація життя та побуту, харчування, саморегуляція поведінки; проведення вільного часу тощо. Цей період називається періодом соціальної адаптації, тобто пристосування студента-першокурсника до нових умов життєдіяльності у вищому навчальному закладі. Успішна соціальна адаптація забезпечує подальше становлення та розвиток особистості студента як інтелектуально розвиненої особистості, як гідного громадянина суспільства, як майбутнього професіонала. Допомогти студентів-першокурсників у подоланні певних труднощів мають педагоги, куратори та близькі люди – батьки. Багато сучасних педагогів та психологів дотримуються єдиної думки щодо впливу сімейних стосунків та відхилень у вихованні на формування особистості у дитячому віці. Таким чином, дефекти сімейного виховання можуть не лише заважати формуванню особистості, але й перешкоджати її гармонійному входженню у соціальне середовище у майбутньому. Основна проблема батьків полягає, мабуть, в умінні поєднати вимогливість із повагою до дітей – і зберегти при цьому із ними душевний контакт.

Наші поради:

1. Прагніть допомогти дитині розвивати самоконтроль, спрямований на самого себе.
2. Допоможіть у виборі власних цілей, планів.
3. Розкрийте бачення наслідків певних вчинків, проведіть проєкції від вчинку до риси характеру.
4. Підкажіть, як планувати режим дня, раціональне харчування, як самостійно турбуватись про своє здоров'я.
5. Батьки повинні ставитись до дітей як до самостійних дорослих особистостей.
6. При ухваленні сімейних рішень слід враховувати думку дитини.
7. Завжди цікавтеся особистим життям дитини, її інтересами, захопленнями, ровесниками, які її оточують, переймайтесь проблемами своєї дитини.
8. Відчувайте до дитини дружні, товариські почуття, створіть атмосферу довіри, психологічного комфорту у своїй родині.

9. Ваші діти хочуть, щоб батьки цікавились ними, допомагали їм, приділяли їм час – частіше складали їх компанію.
10. Діти хочуть, щоб батьки вислуховували і розуміли їх, щоб з батьками можна було спілкуватись.

Вашій увазі представлена анкета, яка, можливо, допоможе Вам з'ясувати деякі питання щодо вашої дитини. Дану анкету просимо передати куратору групи. Ознайомитись із результатами анкетування і, за бажанням, отримати консультацію ви можете на батьківських зборах або при індивідуальних зустрічах.

Анкета для батьків студентів першого курсу

1. Чи виправдав університет Ваші сподівання щодо дитини:
 - у навчанні;
 - у вихованні;
 - у професійному становленні?
2. Як змінилась самооцінка Вашої дитини протягом I року навчання у вузі?

Позитивна самооцінка:

 - почуття впевненості в собі,
 - почуття спокою, задоволення, радості,
 - почуття компетентності для виконання завдань

Негативна самооцінка:

 - почуття провини,
 - тривожність,
 - невпевненість.
3. Які позитивні зміни ви помітили? (самостійність, відповідальність, з'явився інтерес до...)
4. Які нові інтереси з'явилися у Вашої дитини після вступу до вищого навчального закладу?
5. Яка існувала у Вашої дитини проблема, пов'язана із входженням її у студентський колектив? (сором'язливість, самовпевненість, зухвалість, самотність, тривожність)
6. Чи можна стверджувати, що Ваша дитина успішно пододала процес адаптації в умовах навчання в університеті? (Так, ні)
7. Що ви хотіли б окремо відмітити (проблема, ситуація, порада, зауваження)?

Продовження додатку Ж

**Анкета для батьків студентів
за результатами навчання на першому курсі**

1. Чи задоволені ви результатами навчання Вашої дитини?
2. Що на Вашу думку заважало їй у навчанні?
3. Хто допоміг у вирішенні проблемних питань? (наведіть приклади)?
4. Які нові позитивні якості особистості з'явилися у Вашої дитини?
5. Чи можна стверджувати, що Ви та Ваша дитина зробили правильний вибір щодо навчального закладу та обраної професії? (Так, ні)
6. Що сподобалось Вам та викликало інтерес протягом першого року навчання у педагогічному університеті? (які заходи)
7. Як на Вашу думку пройшло становлення особистості Вашої дитини в нових умовах навчання та життєдіяльності? (успішно, неуспішно)
8. Ваші поради або зауваження щодо навчально-виховного процесу.

Продовження додатку Ж

**Анкета для батьків
студентів-першокурсників**

1. Чи можна стверджувати, що навчання в педагогічному університеті позитивно вплинуло на загальний розвиток Вашої дитини?

2. Чи можна стверджувати, що у Вашої дитини за час навчання в з'явилося:

- почуття дорослості, самостійності, відповідальності, впевненості тощо?

3. Як змінилась самооцінка Вашої дитини по завершенні I року навчання порівняно зі вступом?

4. Як на Вашу думку, хто допоміг Вашій дитині подолати процес адаптації в нових умовах навчання та життєдіяльності (самодопомога, допомога батьків, близьких, друзів, студентського колективу, куратора)?

5. Що було найскладнішого, на вашу думку, у процесі пристосування Вашої дитини до нових умов навчання та життєдіяльності у вищому навчальному закладі?

6. Чи можна стверджувати, що процес соціалізації (пристосування до студентського життя) Вашої дитини на I році навчання та життєдіяльності в умовах педагогічного університету відбувся успішно?

7. Що ви хотіли б відмітити окремо (пропозиції, поради, зауваження)?

Пам'ятка
із здорового способу життя
для батьків студентів-першокурсників

Шановні батьки!

Здоров'я – це одна з головних умов фізичного і статевого розвитку Ваших дітей, досягнення успіху у дорослому житті, реалізація їхніх здібностей та талантів. Найважливішими умовами розвитку юнаків і дівчат є: повноцінне харчування, достатня рухова активність, сприятливе природне і соціальне довкілля, дотримання гігієнічних правил та вимог.

Відомо, що перш за все саме батьки є взірцем наслідування для своїх дітей, найвищим авторитетом, джерелом знань і життєвого досвіду.

Хоча юнацький вік характеризується самостійністю особистості, відчуттям дорослості, впевненості, свідомої поведінки, все ж таки юнаки, як і підлітки, часто схильні до неусвідомлюваного наслідування поведінки, стилю життя дорослих і, перш за все, близьких та рідних (батьків, старших братів та сестер), які є першим соціальним середовищем для молодої людини. Очевидно, що сім'я має двосторонній вплив на спосіб життя молодої людини. З одного боку, сім'я виступає як захисний чинник, що перешкоджає появі та розвитку шкідливих звичок, з іншого – як особливий чинник, що стимулює розвиток шкідливих звичок у дітей. Мається на увазі наслідування дітьми стереотипів асоціальної поведінки батьків у сім'ї (тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів).

Ви можете створити такі умови в сім'ї, коли студенти-першокурсники бачитимуть в ідеалі сім'ю, що дбає про здоровий спосіб життя. Приділяйте у сім'ї більше уваги дітям, намагайтесь їх чимось захопити: спортом, автосправою, фотомистецтвом тощо. Саме Ви можете і повинні бути особистим прикладом, допомогти своїй дитині оволодіти навичками здорового способу життя, формувати дбайливе ставлення до здоров'я, цінності власного життя, власного майбутнього.

Можливо, Ви не завжди розумієте, в чому Ваші помилки у взаєминах з дітьми – проста та відверта розмова буде набагато продуктивніше за лайки та погрози, які тільки відштовхують дитину. Проаналізуйте, як вирішуються конфлікти у Вашій сім'ї. Намагайтесь передбачити певні проблемні ситуації, обставини, що можуть привести до появи конфлікту. Вчіть дитину довіряти саме Вам, а не стороннім людям. Коли юнак або дівчина відчувають, що стосунки з дорослими їх не задовольняють, вони звертаються за визнанням до однолітків, що часом приводить до "вбивання часу" асоціального спрямування. Допоможіть Вашим дітям усвідомити, що коли їхні товариші та друзі починають палити цигарки, вживати алкогольні напої або наркотики, їм буде важко відмовитись спробувати хоча б через втрату друзів компанії. Тому саме батьки повинні допомогти дитині зробити правильний вибір у цій складній

ситуації. Пам'ятайте, вплив компанії може бути корисним, позитивним, а інколи навпаки. Постійно цікавтеся оточенням Вашої дитини, її інтересами та спрямованістю друзів.

Враховуючи те, що більша частка студентів-першокурсників проживає поза родинною домівкою (близько 70%), відповідальність за формування у них здорового способу життя частково лягає на плечі навчального закладу, де вони навчаються. Але першу допомогу у нових умовах навчання та життєдіяльності надає саме родина. Уважно спостерігайте за своєю дитиною, зверніть увагу на те що вона розкажує про своїх товаришів, цікавтеся навчанням дитини, умовами проживання та відпочинку. Мається на увазі чи дотримується вона режиму раціонального харчування, оздоровчих заходів (відвідування занять з фізичного виховання, спортивних секцій, чи достатній відпочинок на свіжому повітрі), чи дотримується правил особистої гігієни, чи має навички самопомоги при захворюваннях та мілких травмах, як розподіляє кошти за потребами (іноді за браком коштів студенти уже на I році навчання намагаються працевлаштуватися на низькооплачувану та витривалу роботу, що зашкоджує і навчанню, і в першу чергу здоров'ю), де проводить вільний від занять час, чим захоплюється, з ким товаришує.

Намагайтеся виявити систематичну увагу до занять і захоплень Вашої дитини, відповідну підтримку та схвалення її досягнень.

Якщо Ваші дії щодо усунення шкідливих звичок неефективні, або ви маєте стурбованість з тієї чи іншої проблеми щодо здорового способу життя Вашої дитини зверніться за порадою до куратора або психолога навчального закладу, де вона навчається.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрєєва Т. І.* Як допомогти підліткам звільнитися від куріння. – Київ, 2003, 64 с.
2. *Бойченко Т., Колотій Н., Царенко А., Жеребецький Ю., Голі Д., Луцюк Р.* Батькам – про валеологію: Посібник для батьків старшокласників. – К.: 2000. – 152 с.
3. *Бойченко Т., Колотій Н., Царенко А., Жеребецький Ю., Голі Д., Луцюк Р.* ЯК ВИРОСТИТИ ДИТИНУ ЗДОРОВОЮ: Посібник для батьків учнів молодшого шкільного віку. – К.: Прем'єр-Медіа, 2001. – 204 с.
4. *Молодь України у дзеркалі соціології /* За заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 210с.
5. *Основи здоров'я (Експериментальний посібник для учнів) (I віковий рівень) /* Тетяна Бойченко, Наталія Колотій. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін.-т соціальних досліджень, 2004. – 104 с.
6. *Основи здоров'я (Експериментальний посібник для учнів) (II віковий рівень) /* Тетяна Бойченко, Наталія Колотій. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, Український ін.-т соціальних досліджень, 2004. – 112 с.
7. *Психологічний клімат колективу /* Упоряд.: О. Марінушкіна, за заг. ред. С. Максименко, О. Главник, 2004. – 96 с. – (Психол. інструментарій).
8. *Психологический практикум. Межличностные отношения: Методические рекомендации.* СПб.: Издательство „Речь”, 2003. – 40 с.
9. *Самооцінка учня /* Упоряд.: С. Максименко, Н. Шевченко, О. Главник. – К.: Главник, 2004. – 112с.
10. *Студенческое самоуправление на факультете педагогического института: Метод. рекоменд. /* Респ. учеб-метод. кабинет по высш. и сред. пед. образованию; Сост. Г. И. Легенький, В. Т. Агулов. – К.: Минпром РУМК, 1987. – 31 с. (8)
11. *Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи /* О. Яременко, О. Балакірева, О. Вакуленко та ін.. – К.: Український ін.-т соціальних досліджень, 2000. – 207 с

АНКЕТА

Студента (ки) академічної групи Інституту соціальної роботи та управління

1. Прізвище, ім'я, по-батькові _____

2. Дата народження _____

3. Домашня адреса, індекс,
телефон _____

4. Місце проживання, індекс,
телефон _____

5. Відомості про батьків:

5.1 Мати _____

Місце роботи, посада, контактний
телефон _____

5.2 Батько _____

Місце роботи, посада, контактний
телефон _____

6. Стан здоров'я _____

7. Сімейний стан _____

8. Середній бал атестату _____

9. Навчальні заклади, які відвідували (крім
школи) _____

10. Ваші інтереси _____

11. Участь у громадській діяльності _____

Дата

підпис

Тест-опитувальник для студентів-першокурсників**I. Інформаційна обізнаність**

1. З яких підрозділів складається структура університету. Перелічіть відомі.
2. Сприятливі умови пристосування до нових умов може: адміністрація, куратор, колектив студентської групи, друзі, батьки.
3. Якими способами можна поповнити знання з майбутньої професії та загального розвитку в університеті.
4. Чи знайомі ви з правами та обов'язками студентів, якщо так, то перелічіть їх.
5. Назвіть труднощі, які виникли після вступу до вищого навчального закладу та можливі варіанти їх позбавлення.
6. Для соціального розвитку особистості найбільш сприятливими є такі фактори:
 - а) система освіти і виховання; б) матеріальне забезпечення; в) умови, які існують в суспільстві; г) Ваш варіант відповіді.
7. Відпочинок у гуртожитку забезпечують:
 - а) чергові вихователі; б) якщо в гуртожитку нудно, значить, студком погано працює; в) зробити в гуртожитку життя веселим та цікавим – залежить від нас самих.
8. Успішна соціалізація в нових умовах навчання та життєдіяльності залежить:
 - а) від зусиль та прагнень самої особистості; б) від батьків; в) від педагогів.
9. Адаптуватися (вказіть слово-синонім): а) пристосуватися; б) рухатися; в) навчитися; г) привчатися.
10. Інтелектуальний (вказіть слово-синонім): а) досвідчений; б) розумний; в) діловий; г) гарний.
11. Однаковими за змістом є слова самоврядування і...:
 - а) автономія; б) закон; в) право; г) прогрес; д) залежність.

II. Активізація

1. Авторитет студента у групі визначають наступні здібності:
 - а) успіхи у навчанні; б) активна участь у громадській роботі та позанавчальній діяльності;
2. Приоритетність моральних цінностей для мене є:
 - чесність;
 - чуйність, співчуття;
 - надійність;
 - вірність слову, справі;
 - порядність, вихованість, ввічливість;
 - інші цінності.

Продовження додатку К

3. Визначте якості, які притаманні вашій особистості:
- здібність вести за собою людей та брати на себе відповідальність,
 - здібність організовувати процеси, пов'язані з поза навчальною діяльністю,
 - цілеспрямованість та вольовий настрій,
 - кмітливість,
 - здібність до самовдосконалення,
 - добродота, здібність охоче надавати допомогу нужденним,
 - тактовність у відносинах,
 - трудова етика, позитивне відношення до праці,
 - свідомість, здатність жертвувати своїми інтересами ради інтересу колективу в цілому.
4. Якими вміннями та якостями необхідно володіти для успішної соціалізації студентів-першокурсників?
- старанність (дисциплінованість),
 - впевненість (у своїх силах, рішучість та самостійність у виборі),
 - відповідальність (почуття обов'язку, вміння тримати слово).
 - раціоналізм (вміння зріло і логічно мислити, приймати раціональні рішення),
 - тверда воля (вміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами),
 - ефективність у веденні справ (працелюбство, продуктивність у роботі).
 - самоконтроль (стриманість, самодисципліна),
 - самовиховання.
5. Чим є для тебе колектив академічної групи:
- осередком однодумців,
 - відчуваю себе «як не в своїй тарілці»,
 - поле для спілкування.
6. Якщо суперечка закінчується взаємними поступками, тоді говорять про...?
- а) компроміс; б) спілкування; в) об'єднання; г) переговори; д) протиріччя.
7. У конфліктній ситуації зазвичай дотримуюсь такої стратегії поведінки:
- намагаюсь віднайти рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін,
 - намагаюсь врегулювати розбіжності поглядів через взаємну поступливість,
 - прагну вийти з конфліктної ситуації, не вирішуючи її, не поступаючись своїм, але й не наполягаючи на своєму,
 - намагаюсь згладжувати протиріччя, поступаючись своїми інтересами.

8. Життєвий успіх людини полягає у:
 дотримуватись здорового способу життя,
 мати добре матеріальне становище,
 мати вірного друга (подругу),
 мати хорошу освіту і цікаву роботу,
 Ваш варіант відповіді.
9. Оцініть, наскільки кожне з запропонованих тверджень характерне для вашої групи:
 наша група досить згуртована і організована,
 у нашій групі кожен вважає себе відповідальним за успіх групи,
 більшість із нас завжди може поступитися заради загальної справи,
 як правило, у вирішенні важливих питань ми завжди одностайні
 після занять ми нерідко вільний час проводимо разом.
10. Участь у соціально-виховних заходах поза навчальної діяльності для тебе:
 - можливість знайти друзів;
 - можливість проявити свої здібності;
 - можливість задовільнити свої потреби у змістовному проведенні дозвілля;
 - можливість самоствердження та самореалізації;
 - завжди підкоряюсь вимогам більшості;
 - Ваш варіант відповіді.

III. Діяльнісна сфера

1. Перелічіть відомі вам варіанти позитивного проведення дозвілля.
2. Самовиховання – це: самовдосконалення, самопізнання, самоосвідченість.
3. Саморегуляція – це
4. Що є визначальним у виборі проведення дозвілля: власні звички та інтереси, пропозиції товаришів, пропозиції відділу з виховної роботи, куратора академічної групи.
5. Що для тебе участь у позанавчальній діяльності:
 вдало відпочити,
 засіб спілкування,
 можливість самоствердження,
 відчуття єдності з групою.
6. Що для тебе здоровий спосіб життя:
 заняття спортом,
 режим навчання, трудової діяльності та відпочинку,
 не вживати тютюнові, наркотичні та алкогольні речовини,
 жити в екологічно чистому районі,

гігієна тіла, одягу, помешкання тощо,
орієнтація та зосередження на позитивне (оптимістичне відношення до навколишнього світу).

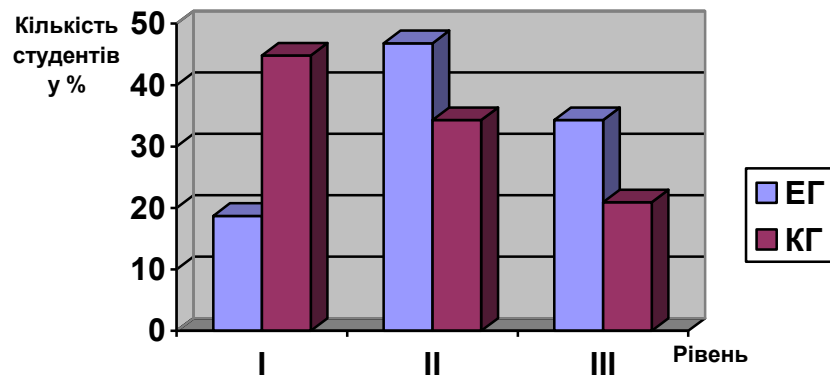
7. Чи згодні ви з твердженням:

мені подобається брати участь у роботі гуртка або секції,
виконувати громадську роботу, вона мене майже не обтяжує,
я з задоволенням організую різні заходи для своїх товаришів,
завжди цікавлюсь життям колективу та кожного його члена,
проявляю активність та ініціативу у вирішенні нагальних проблем
колективу студентської групи.

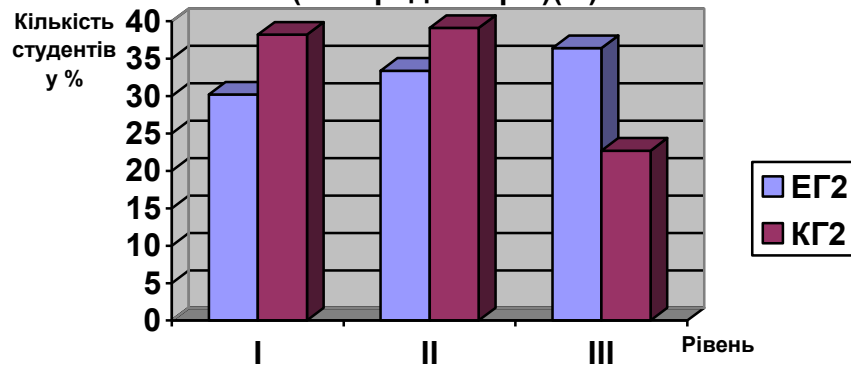
Рівень соціалізованості за інформаційним критерієм (попередній зріз),%

Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ ₂	КГ ₂
I низький	18,7	44,8	30,2	38,2
II середній	46,8	34,3	33,4	39,1
III високий	34,5	20,9	36,4	22,7

Рівень соціалізованості за інформаційним критерієм ЕГ, КГ (попередній зріз)(%)

Рівень соціалізованості за інформаційним критерієм ЕГ₂, КГ₂ (попередній зріз)(%)

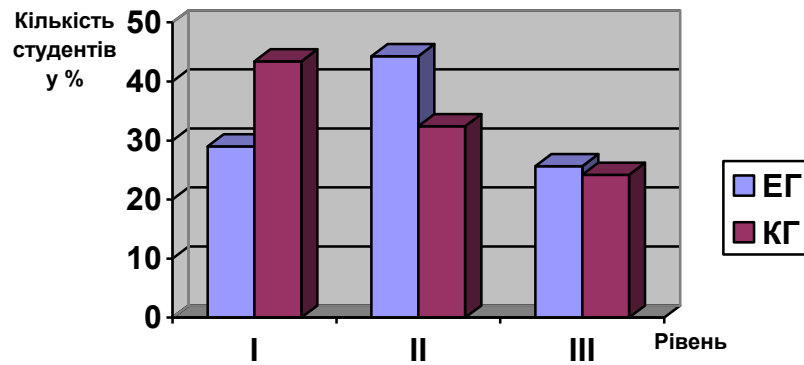

Продовження додатку Л

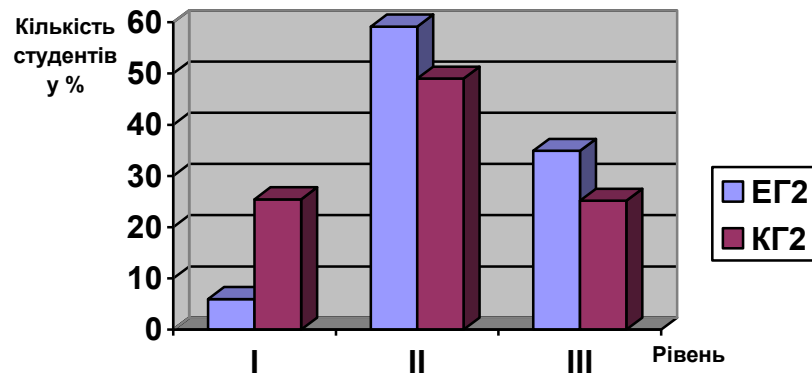
Рівень соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм (попередній зріз),%

Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ ₂	КГ ₂
I низький	30,0	43,4	6,0	25,4
II середній	44,3	32,4	59,1	49,4
III високий	25,7	24,2	34,9	25,2

Рівень соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм ЕГ, КГ (попередній зріз)(%)

Рівень соціалізованості за мотиваційно-активізаційним критерієм ЕГ₂, КГ₂ (попередній зріз)(%)

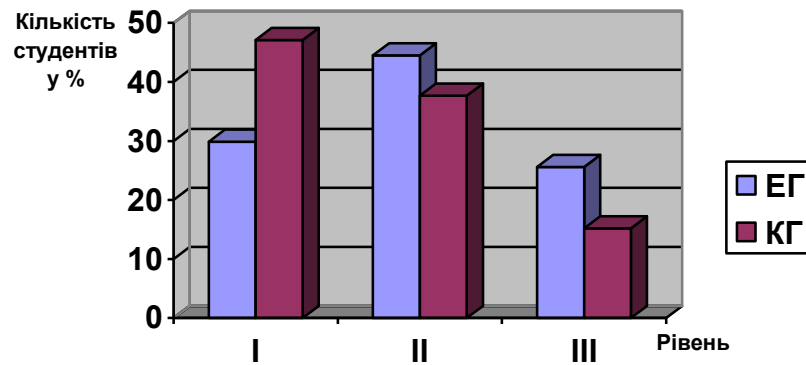

Продовження додатку Л

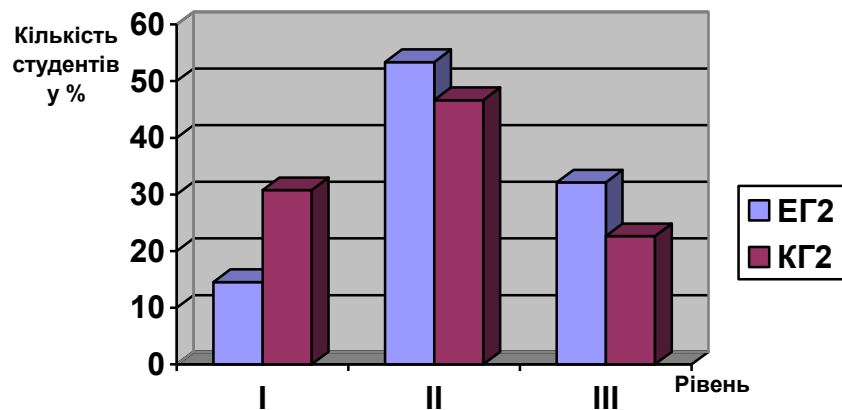
**Рівень соціалізованості за діяльнісним критерієм
(попередній зріз),%**

Рівні	ЕГ	КГ	ЕГ ₂	КГ ₂
I низький	29,9	47,1	14,5	30,8
II середній	44,5	37,7	53,4	46,6
III високий	25,6	15,2	32,1	22,6

**Рівень соціалізованості за діяльнісним
критерієм ЕГ, КГ
(попередній зріз)(%)**

**Рівень соціалізованості за діяльнісним
критерієм ЕГ₂, КГ₂
(попередній зріз)(%)**

Аналіз тренінгу

Дата проведення 17.03.05

Тренер: психолог Київського міського центру сім'ї “Родинний дім”,
Наталія Колчанова.

Кількість учасників та учасниць: 15 осіб.

Загальна характеристика групи: студентство 1-го курсу НПУ ім. М. Драгоманова, інститут соціальної роботи, спеціальність – соціальна робота і педагогіка.

Список учасників тренінгу:

Список учасників

№	Ім'я та прізвище	Контакти
1.	Адамець Олена Олександрівна	–
2.	Бованенко Ольга	497 03 25, 8 097 224 32 47
3.	Бойко Ольга Олегівна	8 066 245 86 96, club482@gala.net
4.	Вережєвич Каріна Вікторівна	8 066 320 10 11, Imperatrice@mail.ru
5.	Грищенко Марія	8 066 796 02 22, mazy@gri.kiev.ua
6.	Демиденко Євгенія	8 296 5 12 15
7.	Дума Оксана Юріївна	8 097 640 999 2, 8 066 27 443 27
8.	Заєць Іван	8 066 121 53 54
9.	Клочко Олена Михайлівна	8 066 163 32 26, дом. 8 264 2 33 65
10.	Коротчук Олена Юріївна	403 71 35
11.	Ліподат Ліна	403 77 11, 8 097 440 36 21
12.	Павлов Мирослав Вікторович	–
13.	Пишна Алла Василівна	8 066 781 16 00
14.	Сидоренко Наталія	8 044 294 20 325
15.	Шайнська Юлія Сергіївна	547 28 93, chainjuly@bigmir.net

Презентація програми “Абетка подружжя”, надано інформацію про організаторів проекту.

Робота на тренінгу була спрямована на розвиток можливостей студентів проявляти себе у взаємодії з партнером, виробляти можливості справлятися з внутрішніми конфліктами та брати відповідальність за прийняте рішення.

Проведено вправу “Мій герб” (Додаток). Після чого студентам було запропоновано презентувати себе, відповідаючи на запитання Гербу.

Завдання:

- 1) сказати про себе три слова, які б учасники хотіли почути про себе,
- 2) розказати про 2 речі, які добре роблять учасники тренінгу,
- 3) розказати про свій найбільший успіх.

Окрім знайомства цей прийом сприяє підвищенню довіри серед учасників, дає можливість презентувати себе. При цьому у студентів розвивається почуття власної значимості.

Отже, знайомство проходило на ґрунті матеріалу вправи “Герб”. Після чого було продовжено аналіз вправи. Учасники ділилися з групою своїми відповідями на питання. В більшій мірі учасники зосередились на уяві про те, як би вони провели свій останній рік у житті. Це питання дало можливість виявити бажання студентів, які не в повній мірі реалізуються, сприяти їх усвідомленню та шукати шляхи реалізації.

Психолог використовувала інтервенції, спрямовані на підтримку тих учасників, яким було складно себе проявляти. Це дозволило перейти до роботи з внутрішнім конфліктом. Було осмислено поняття “внутрішній конфлікт”, студенти визначали й обговорювали свої внутрішні конфлікти. Після чого було проведено рольову гру. Для рольової гри було взято реальну ситуацію внутрішнього конфлікту. Ролі – людина, з внутрішнім конфліктом, яка приймає рішення та 2 учасники – представники двох конфліктних сторін. 2 учасники розігрували внутрішній конфлікт. Після чого перша прийняла рішення щодо того як їй бути в реальній ситуації. Для учасниці – така вправа була пробною дією.

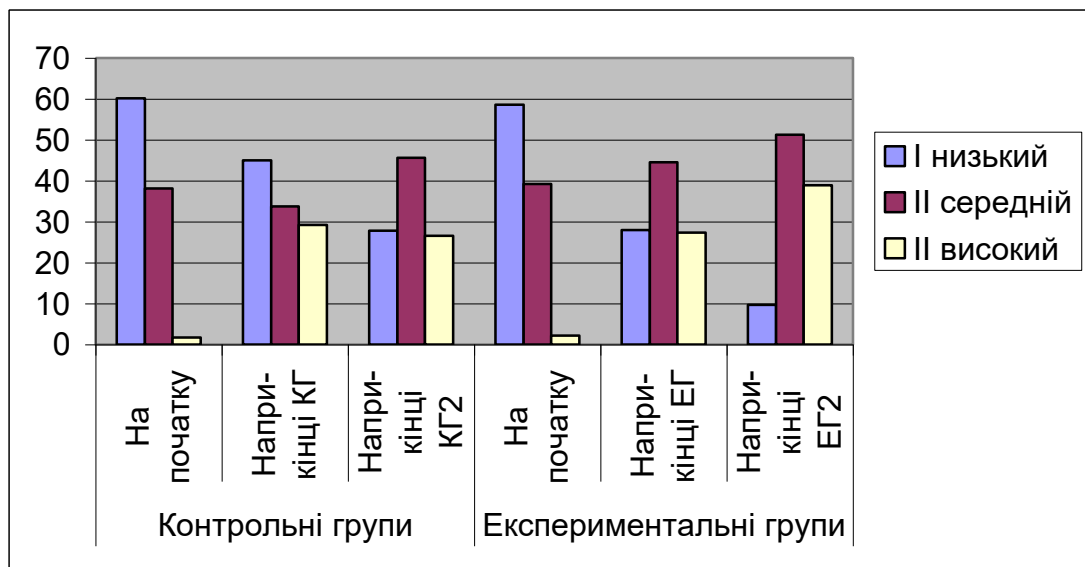
Після цього був здійснений аналіз патернів поведінки учасників у подібних ситуаціях. Рольова гра сприяла обговоренню проблеми вибору, прийняття відповідальності за здійснений вибір.

По закінченню тренінгу були підведенні підсумки та проведено рефлексивне коло, що дає підставу стверджувати, що робота була продуктивною для студентства.

ГРАФІЧНА ІНТЕРПРИТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

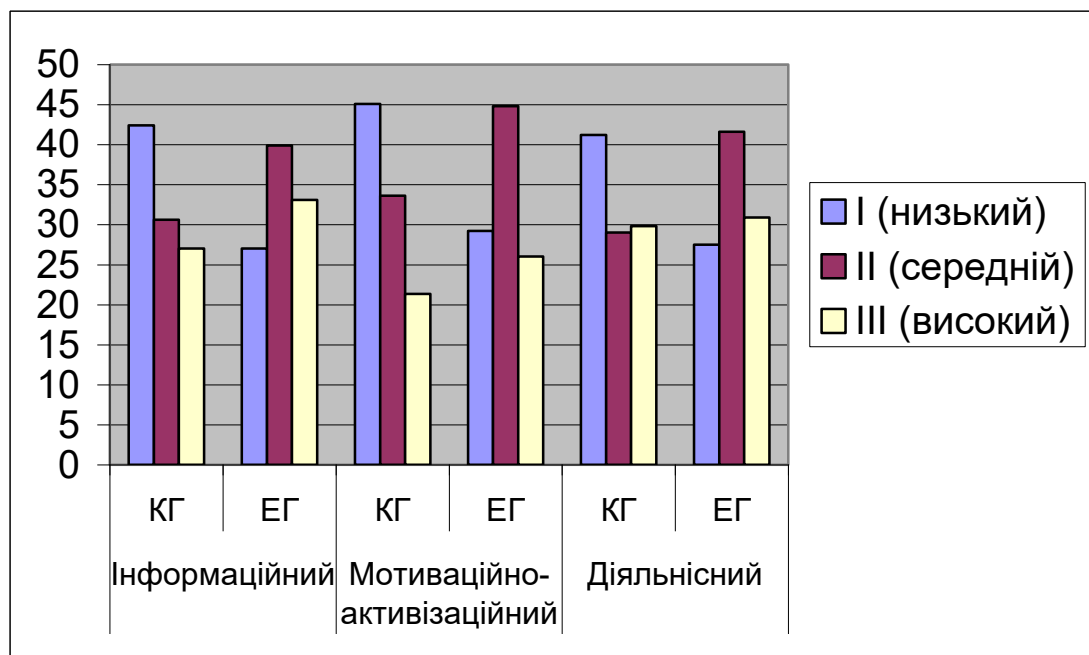
Динаміка рівнів соціалізованості студентів-першокурсників за експериментальною методикою (%)

Рівні	Контрольні групи			Експериментальні групи		
	На початку	Наприкінці КГ	Наприкінці КГ ₂	На початку	Наприкінці ЕГ	Наприкінці ЕГ ₂
I низький	60,18	45,04	27,87	58,67	28,03	9,72
II середній	38,14	33,73	45,60	39,18	44,58	51,30
III високий	1,68	29,23	26,53	2,15	27,39	38,98

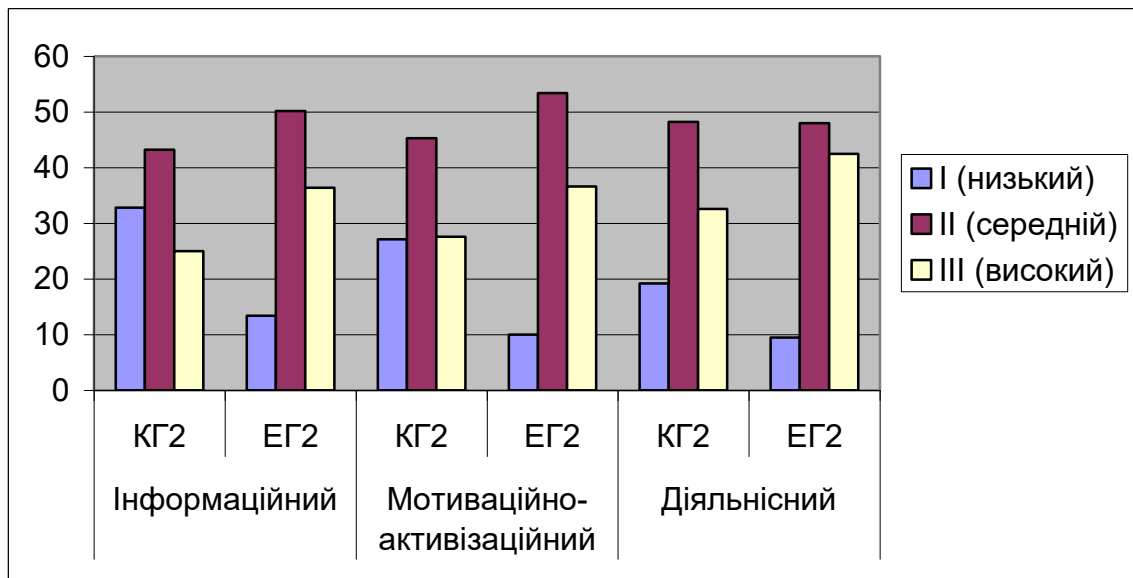
**Зведенні показники
дослідницько-експериментальної роботи у ЕГ та КГ (%)**

Рівні соціалізованості	Критерії соціалізації студентів-першокурсників					
	Інформаційний		Мотиваційно-активізаційний		Діяльнісний	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
I (низький)	42,4	27,0	45,1	29,2	41,2	27,5
II (середній)	30,6	39,9	33,6	44,8	29,0	41,6
III (високий)	27,0	33,1	21,3	26,0	29,8	30,9

**Зведенні показники
дослідницько-експериментальної роботи у ЕГ₂ та КГ₂ (%)**

Рівні соціалізованості	Критерії соціалізації студентів-першокурсників					
	<i>Інформаційний</i>		<i>Мотиваційно-активізаційний</i>		<i>Діяльнісний</i>	
	КГ ₂	ЕГ ₂	КГ ₂	ЕГ ₂	КГ ₂	ЕГ ₂
I (низький)	32,8	13,4	27,1	10,0	19,2	9,5
II (середній)	43,2	50,2	45,3	53,4	48,2	48,0
III (високий)	25,0	36,4	27,6	36,6	32,6	42,5

Обчислення квадратичних відхилень першого ряду

№ інтервалів	x'_i	$x'_i - \overline{x'_i}$	$(x'_i - \overline{x'_i})^2$
1	0,3	-0,23	0,0529
2	1,1	0,57	0,3249
3	0,8	0,27	0,0729
4	-0,1	-0,63	0,3969
5	0,8	0,27	0,0729
6	0,5	-0,03	0,0009
7	1,2	0,67	0,4489
8	0,7	0,17	0,0289
9	-0,1	-0,63	0,3969
10	0,7	0,17	0,0289
11	0,5	-0,03	0,0009
12	0,2	-0,33	0,1089
13	0,6	0,07	0,0049
14	1,2	0,67	0,4489
15	0,4	-0,13	0,0169
16	0,2	-0,33	0,1089
17	0,3	-0,23	0,0529
18	0,4	-0,13	0,0169
19	0,9	0,37	0,1369
20	0,5	-0,03	0,0009
21	-0,1	-0,63	0,3969
22	0,6	0,07	0,0049
	Σ 11,6		3,1238

Обчислення квадратичних відхилень другого ряду

№ інтервалів	x'_1	$x''_1 - \overline{x''_1}$	$(x''_1 - \overline{x''_1})^2$
1	0,2	-0,04	0,0016
2	0,4	0,16	0,0256
3	-0,2	-0,44	0,1936
4	0,3	0,06	0,0036
5	0,1	-0,14	0,0196
6	-0,1	-0,34	0,1156
7	0,5	0,26	0,0676
8	-0,4	-0,64	0,4096
9	0,5	0,26	0,0676
10	0,6	0,36	0,1296
11	-0,1	-0,34	0,1156
12	0,3	0,06	0,0036
13	0,5	0,26	0,0676
14	0,4	0,16	0,0256
15	0,1	-0,14	0,0196
16	0,6	0,36	0,1296
17	-0,1	-0,34	0,1156
18	0,5	0,26	0,0676
19	0,3	0,06	0,0036
20	0,4	0,16	0,0256
21	0,3	0,06	0,0036
22	0,2	-0,04	0,0016
	Σ 5,3		1,6132

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Практическая психология: Учебник для вузов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический Проект, 200. – 512 с.
2. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии / А. М. Боковиков (пер. с нем.). – М., 1995. – 296 с.
3. Айзенк Г. Ю. Структура личности / О. Исакова и др. (пер. с англ.). – М.: КСП+, СПб.: Ювента, 1999. – 463 с.
4. Актуальные проблемы социализации девушек-подростков: сборник научных статей / Под общ. ред. Г. М. Лактионовой – К.: А.Л.Д., 1995. – 104 с.
5. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. – М: Аспект пресс, 1999. – 376 с.
6. Арват Ф. С., Коваленко Є. І., Кириленко С. В., Щербань П. М. Культура спілкування: Навчально-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 328 с.
7. Белозерцев Е. П. Самоуправление в условиях педагогического института // Сов. педагогика. – 1989. – № 3. – С. 99–103.
8. Белозерцев Е. П. Самоуправление в вузе как фактор подготовки студентов к деятельности воспитателя // Белозерцев Е.П. Подготовка учителя в условиях перестройки. – М., 1989. – С. 104 – 119–208 с.
9. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М.: Медиум, 1995. – 352 с.
10. Бергсон, А. Творческая революция. Материя и память. (пер. с фр.). – Минск: Харвест, 1999. – 1407 с.
11. Берри Г. Дж. Во что они верят. – М.: Изд. Ассоциации „Духовное возрождение”, 1994. – 390 с.
12. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.2: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
13. Бехтерев В. М. Избранные труды по психологии личности: В 2 т. / Г. С. Никифоров, М. А. Коростылев (отв. ред.); Санкт-Петербургский гос. ун-т. Факультет психологи. – СПб.: Алетейя, Т. 1: Психика и жизнь. – 1999. – 256 с.,– Т. 2: Объективное изучение личности. – 1999. – 283 с.
14. Бехтерев В. Ф. Вопросы педагогики высшей школы. На примере педагогического института. [Сборник статей. Под ред. В. Ф. Бехтерева и А. И. Дулова]. – Иркутск, 1969. – 197 с.
15. Білик Б. І. Культурологія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: КНИГА, 2004. – 408 с.
16. Бжалава Й. Т. Восприятие и установка. – Тбилиси, „Мецниереба”, 1965. – 226 с.

17. Блинов В. М. Эффективность обучения. – М.: Педагогика, 1976. – 148 с.
18. Блонский П. П. Избранные педагогические и психологические сочинения: В 2-х т. / [Сост. М. Г. Данильченко, А. А. Никольская]; Под. ред. А. В. Петровского. – М.: Педагогика, 1979. – 399 с.
19. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – Воронеж: НПО МОД ЭК, 1995. – 352 с.
20. Бруно Д. Избранное / А. Н. Веселовский (биограф. Очерк). – Самара: Издательский дом „Агни”, 2000. – 591 с.
21. Будишевский В. А., Липинский В. В. Пути развития студенческого самоуправления. // Проблемы высшей школы: Республиканский научн.-метод. сб. вып. 66. – К., 1988. – С. 7–12.
22. Василькова Ю. В, Василькова Т. А. Социальная педагогіка: Курс лекцій: учеб. пособие для студ. высш. пед.учеб. заведений – 2-еизд., стереотип. – М.: Изд. центр „Академія”, 2001. – 440 с.
23. Введення у соціальну роботу. Навчальний посібник. – К.: Фенікс, 2001. – 288 с.
24. Вебер М. Соціологія. Загально історичні аналізи. Політика / О. Погорілий (пер. з нім.). – К.: Основи, 1998. – 534 с.
25. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001.– 416 с.
26. Викладач-студент: психологія міжособистісних взаємодій: Навчально-методичний посібник / І. С.Булах, Л. В.Долинська; М-во освіти і науки України, НПУ імені М. П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2005. – 105 с.
27. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах: тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. – 144 с.
28. Виховна система ВНЗ: питання теорії та практики / Л. О. Белова; Нар. укр. акад.– Х.: Вид-во НУА, 2004. – 264 с.
29. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси. – Львів, 1996. – 238 с.
30. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів аспірантури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
31. Власенко А. С. Некоторые вопросы воспитания советского студенчества на современном этапе: Уч. зак. Моск. обл. инст. – М., 1971. – с. 54.
32. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика: Підручник / Г. І. Волинка, В. І. Гусев, І. В. Огородник, Ю. О. Федів; за ред. Г. І. Волинка. – К.: Вища шк., 1999. – 624 с.

33. Вступ до філософії у конспективному вигляді: Навч. посібник / За заг. ред. Г. І. Волинки та Ю. О. Федіва. – К., 1995. – 184 с.
34. Воробьев В. С. Социализация как комплекснокультурная трансляция: проблемы перехода общества – Пенза: Пензенская гос-ная архитектурно-строительная академия, 2001. – 163 с.
35. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой. – М.: Культура и спорт, ЮНИТИ, 1997. – 496 с.
36. Выготский Л. С. Педагогическая психология. – М.: Педагогіка Пресс, 1996. – 536 с.
37. Галус О. М. До проблем професійної адаптації першокурсників у вищому навчальному закладі // Зб. наук. пр. – № 30. – Ч. II. – Хмельницький: Вид-во нац. академії ДПСУ, 2004. – 249 с. – С. 51–54.
38. Галус О. М. Соціальна адаптація особистості та проблеми її комплексного вивчення // Зб. тез за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2002. – 181 с. – С.115–121.
39. Галус О. М. Професійна адаптація студентів-першокурсників в умовах ступеневого педагогічного вищого навчального закладу: (Монографія). – Хмельницький: ХГПА, 2007 – 325 с.
40. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу / П. Таращук (пер з нім.); Ю. Кушаков (ред. пер.). – К.: видавництво Соломії Павличко «Основи», 2004. – 548 с.
41. Гессен С. И. Основы педагогіки. – Берлин, 1923. – 214 с.
42. Гидденс Энтони. Устроение общества: Очерк теории структуризации / И. Тюрина (пер.). – М.: Академический Проект, 2003. – 525 с.
43. Головаха Е. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи: (Монографія). – К.: изд. Наукова Думка, 1998. – 143 с.
44. Головка Б. А. Філософська антропологія: Навч. посібник – К.: ІЗМН, 1997 – 240 с.
45. Головатый Н. Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999. – 224 с.
46. Головатый Н. Ф. Студент: путь к профессиональной личности. – М.: Молодая гвардия, 1982. – 142 с.
47. Головенко В. В. Український молодіжний рух у ХХ столітті (історико-політичний аналіз основних періодів). – Київ: А.Л.Д., 1997. – 160 с.
48. Григорьева З. С. Качественный анализ знаний учащихся // Сов. педагогіка, – 1984. – № 2.
49. Гридковець Л. М. Світ подружнього життя: Навчально-практичний посібник. – К., 2004. – 169 с.

50. Грищенко В. Людина і культура: Навч. посібник для учнів старших класів середніх загальноосвітніх закладів. – К.: Либідь, 2000. – 368 с.
51. Гофман Э.Т.А. Жизнь и творчество. Письма, высказывания, документы: пер. с нем. / Сост., авт. предисл., послесл., и вступ. текстов к разд. К. Гюнцель. – М.: Радуга, 1987. – 463 с.
52. Данияров С. Б., Соложинкин В. В., Краснов И. Г. Взаимосвязь физиологических и психологических показателей в процессе адаптации студентов // Психологический журнал, Т. 10. 1989 – № 1.
53. Демиденко В. К. Самоуправление и самоуправление студентов – важное условие формирования их профессиональной активности. // Совершенствование учебно-воспитательного процесса в школе и педвузе. – Кривой Рог, 1990. – С.139–141.
54. Декарт Р. Избранные произведения. Пер. с франц. и латинського. Ред. и вступ. статья В. В. Соколова. – М., Госполитиздат, 1950. – 712 с.
55. Динаміка поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та інших наркотичних речовин серед учнівської молоді України: 1995, 1999, 2003 роки / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), О. О. Яременко, О. Р. Артюх та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 174 с.
56. Дмитренко Г.А., Шарапатова Е.А., Максименко Т.М. Мотивація и оценка персонала: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2002. – 248 с.
57. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників (Методичні рекомендації для кураторів). – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. – 33 с.
58. Дябел Л. І. Соціальна адаптація студентів-першокурсників до умов педагогічного університету // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – К., 2004. – № 2 (7). – С. 61–67.
59. Дябел Л. І. Співпраця вищого навчального закладу із сім'єю як одна з умов соціалізації студента-першокурсника // Зб. наук. праць. – Проблеми педагогічних технологій. – Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2005. – Вип. 1. – С. 67–72.
60. Дябел Л. І. Особливості соціально-виховної роботи куратора педагогічного університету зі студентами-першокурсниками // Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. А. Й. Капської. Том XXVI. – К.: Логос, 2006. – С. 43–52.
61. Етика: Навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В.В. Єфименко, О. М. Ліпчук та ін. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
62. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка: підручник. – К.: МАУП, 2002. – 232 с.
63. Животенко-Піанків А. Педагогічні концепції Артура Шопенгауера = *Padagogische Konzeptionen von Artur Schopenhauer* A. Zivotenko-

- Piantoff/ Український Вільний інститут. – К.: Міжнародна Українська Фундація імені Г. Ващенко, Мюнхен, 2000. – 184 с.
64. Життєві кризи особистості: Наук.-метод. Посібник: У 2т. / Ред. рада: В. М. Доній (голова), Г. М. Несен (заст. голови), Л. В. Сохань, І. Г. Єрмаков (керівники авторського колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – Ч. 2: Діти і молодь у кризовому суспільстві: технології допомоги і підтримки. – 568 с.
 65. Завгородня Н. М. Педагогічні умови соціалізації обдарованих учнів у навчально-виховному середовищі загальноосвітнього навчального закладу: Автореф. дис. ... канд. пед. наук.: 13.00. 05; / Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 20 с.
 66. Загальна економіка: Підручник / І. Ф. Радіонова та ін. За ред. І. Ф. Радіонової. – 2-ге вид., дп. і перероб. – К.: АПН, 2000. – 392 с.
 67. Заглубский С. А. Изменяя себя – изменяют свою жизнь: [Проблемы становления личности студента] // Вестник высш. шк. – 1988. – №7. – С. 56 – 61.
 68. Залученова Е. А. Самооценка в деятельности студентов. – М., 1992. – 52 с.
 69. Заика Е. В. Психологические вопросы организации самостоятельной работы студентов в вузе // Практична психологія та соціальна робота. – 2002 – № 6.
 70. Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України з питань соціально-правового захисту дітей / М-во юстиції України; редкол.: С. Р. Станік (голова) та ін. – 2-ге вид., допов. – К., Логос, 2001. – 448 с. (частина II), 595 с. (частина I).
 71. Зверєва І. Д. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в Україні: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 451с.: іл. – Бібліогр.: с. 391–451.
 72. Зданевич Л. В. Адаптація студентів педагогічних училищ до нових умов життєдіяльності: Дис. ... канд. пед. наук.: 13.00.04 / Інститут педагогіки АПН України.– К., 2003. – 249 с.: іл.– Бібліогр.: с. 176–196.
 73. Зданевич Л. В. Адаптація студентів вищих навчальних закладів до нових умов життєдіяльності. Соціалізація особистості: збірник наукових праць / За заг. ред. проф. А. Й. Капської. Том XXV. – К.: Логос, 2005. – 243 с.
 74. Злобіна О., Тихонович В. Суспільна криза і життєві стратегії особистості. – К.: Стилос, 2001. – 238 с.
 75. Іздебська В. Студентське самоврядування як чиник формування самосвідомості молоді // Рідна школа. – 2000. – № 11. – С. 26 – 28.

76. Історія Української школи і педагогіки: Хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2003. – 766 с.
77. История социальной педагогики (Становление и развитие зарубежной социальной педагогики): Учебник / Под ред. В. И. Беляева. – М.: Гардарики, 2003. – 255 с.
78. Кант И. Критика чистого разума / Н. О. Лосский (пер. с нем.). – Ростов-на-дону: Фенікс, 1999. – 672 с.
79. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навчально-методичний посібник. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
80. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х., Карпенко О. Г., Петрочко Ж. В. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / Державний центр соціальних служб для молоді; Національний педагогічний ун-т імені М.П. Драгоманова / А. Й. Капська (ред.). – К., 2001. – 139 с.
81. Карпенко О. Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами: Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 191с.: іл.– Бібліогр.: с. 172–188.
82. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1997. – 304 с.
83. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 345 с.
84. Кон И. С. Социология личности. – М., Политиздат, 1967. – 383 с.
85. Кон И. С. Ребенок и общество. – М.: Наука, 1988. – 270 с.
86. Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа) // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1996.– № 6. – С.2–11
87. Конвенція ООН з прав дитини: шляхи практичного застосування: Метод. рекомендації / Християнський дитячий фонд / Г. М. Лактіонова (упоряд.).– К. : Науковий світ, 2000.– 38с.
88. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1996. – № 13. – С. 2–15.
89. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції. – К.: Школяр, 1997. – С.78–122.
90. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2000. – № 3. – С. 7–13.
91. Корнєв М. Н., Коваленко А. Б. Соціальна психологія: Підручник. – К., 1995. – 304 с.

92. Красовицький М. Про модель принципів виховання // Шлях освіти. – 2002. – № 3. – С. 7–11.
93. Кремень В. Формування особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 1999. – 22 грудня. – С. 6.
94. Кремень В. Освіта в ХХІ столітті стає пріоритетом в будь-якому суспільстві, в будь-якій державі // Педагогічна газета. – 2002 р. – жовтень-листопад.
95. Кузанский Н. Об ученом незнании / С. А. Лопашов (пер. с лат.). – СПб.: Азбука, 2001. – 307 с.
96. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка родинного виховання: Навч. посіб. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
97. Кудін В. О. Освіта в інформаційному суспільстві. – К, 1998, – 151 с.
98. Кули Ч. Х. Человеческая природа и социальный порядок. – М.: ДКИ: Идеал Прес, 2000. – 309 с.
99. Кули Ч. Х. Общественная организация. Изучение углубленного разума // Тексты по истории социологии XIX-XX веков. Хрестоматия. – М.: Наука, 1994. – 564 с.
100. Культурология. XX век. Словарь. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. – 640 с.
101. Кураторові академічної групи: методичні рекомендації щодо проведення виховної роботи зі студентами. – К.: ДАЖКГ, 2002. – 36 с.
102. Кыверялг А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.
103. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації: Європейські абриси. – Київ: ІРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
104. Лагутін В. Д. Людина і економіка: Соціоекономіка: Навчальний посібник для вузів. – К.: Просвіта, 1996. – 336 с.
105. Лактіонова Г. М. Теоретико-методичні основи соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю в умовах великого міста: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 35 с.
106. Лазурский А. Ф. Избранные труды по психологии / Ю. Н. Олейник (сост.); РАН. Институт психологии. – М.: Наука, 1997. – 446 с.
107. Левківська Г. П., Сорочинська В. Є., Штифурак В. С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навчальний посібник. – К., 2001. – 128 с.
108. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения: В 2-х т. Т. I – М.: Педагогика, 1983. – 392 с.
109. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М.: изд. Моск. ун-т, 1981. – 584 с.
110. Лукашевич М. П. Соціалізація. Виховні механізми і технології: Навч.-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 112 с.

111. Лукашевич М. П., Мигович І. І., Пінчук І. М. Соціальна робота в Україні: теоретико-методичні засади: навч. посібник – К., 2001.
112. Малахів В. А. Етика: Курс лекцій: Навч. посібник. – 3-е вид. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.
113. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія: Метод. посібник. – К.: ІСДО, 1995. – 100 с.
114. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Пер. с англ. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
115. Методичні поради наставнику академічної групи / Мафтин Л. В. – Чернівці: Рута, 2001. – 48 с.
116. Методичні рекомендації до планування виховної роботи зі студентами у вищих навчальних закладах освіти III-IV рівнів акредитації // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1998. – № 17–18. – С. 50–53.
117. Методичні рекомендації „Про організацію управління виховним процесом у вищих закладах освіти” // Інф. зб. Міністерства освіти України. – 1999. – № 3 – 4. – С. 58 – 62.
118. Молодь і закон: Збірник нормативних актів і документів з проблем виховання студентської молоді / За заг. ред. Н. І. Косаревої. – К.: ІЗМН, 1997. – 352 с.
119. Молодь України у дзеркалі соціології / За заг. ред. О. Балакіревої і О. Яременка. – К.: УІСД, 2001. – 210 с.
120. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Підручник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
121. Молодь і дозвілля (теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання). Випуск II, – К.: А.Л.Д., 1996. – 208 с.
122. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя. – К., 1998. – 326 с.
123. Мосіяшенко В. А., Курок О. І., Задорожна Л. В. Історія педагогіки України в особах: Навчальний посібник. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2005. – 266 с.
124. Мудрик А. В. Социальная педагогика. Учеб. пособие для студ. пед. вузов. / Под ред. В. А. Слостенина. – М.: Изд. Центр „Академия”, 1999. – 184 с.
125. Мусяенко Г. И. Личность и вуз // Вестник высш. шк. – 1988. – № 11. – С. 15–18.
126. Мустаева Ф. А. Социальная педагогика: Учебник для вузов. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. – 528 с.
127. Мясичев В. Л. Личность и неврозы. – Л., Изд-во Ленингр. ун-та, 1960. – 426 с.

128. Навчання здоровому способу життя на засадах розвитку навичок через систему шкільної освіти: оцінка ситуації / О.М. Балакірева (кер. авт. кол.), Л. С. Ващенко, О. Т. Сакович та ін. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 108 с.
129. Національна доктрина розвитку освіти (розділ "Управління освітою" // Освіта України. – 2002. – 23 квітня.
130. Никитина Л. Е. Социальная педагогика: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический Проект, 2003. – 272 с.
131. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла; к гениалогии морали. – Минск: Беларусь, 1992. – 335 с.
132. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: Навчальний посібник – К.: Видавничий центр „Просвіта”; Пошуково-видавниче агентство „Книга Пам'яті України”, 2000. – 368 с.
133. Новітні соціальні технології: основні завдання, напрямки та форми виховної роботи з вітчизняними та іноземними студентами. – Харків: Вид-во НФАУ, 2000. – 132 с.
134. Нове покоління незалежної України (1991 – 2001 роки): Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2001 р.). – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2002. – 211 с.
135. Нормативно-методичні документи з виховної роботи: Методичні рекомендації / Укл. І. І. Дробот, М. М. Фоменко, О. В. Матвієнко та ін. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 79 с.
136. Овчаренко Г. Е. Педагогічні умови соціалізації студентів мистецько-педагогічних спеціальностей у позанавчальній діяльності: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. — Луганськ, 2005. — 20с.
137. Овчаров Р. В. Психологическое сопровождение родительства. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319 с.
138. Олійник А. Ю., Пастухов В. П., Слісаренко О. Л. Правознавство. / Навчальний посібник для учнів загальноосвітніх шкіл та вступників до юридичних закладів України. – К.: УДПУ. – 1997. – 157 с.
139. Олпорт Г. В. Личность в психологии / И.Ю. Авидон (пер. с англ.). – М.: КСП+, С.Пб.: Ювента, 1998. – 347 с.
140. Омеляненко В. Л., Кузьминський А.І., Вовк Л. П. Педагогіка: завдання і ситуації: Практикум. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2006. – 423 с.
141. Організація виховної роботи у вищому навчальному закладі: Методичні рекомендації / Укл. В. С. Демчук, М. І. Соловей. – К.: КДЛУ, 1998. – 64 с.

142. Організація, форми та методи виховної роботи серед студентів колективами кафедри вищого закладу освіти: методичні рекомендації / Укл. В. Д. Базилевич, М. І. Поночовний, Н. І. Косарева. – К.: ІЗМН, 1997. – 28 с.
143. Органи студентського самоврядування: активізація громадянської, соціальної, патріотичної свідомості студентської молоді: методичні рекомендації / Укл. О. П. Корольчук, М. І. Поночовний. – К., 2001. – 18 с.
144. Основи економічної теорії / За ред. Предборського В. А. – Київ.: Кондор, 2002. – 621 с.
145. Основи економічної теорії: політ економічний аспект: Підручник / Н. Г. Климко, В. П. Несторенко, Н. О. Каніщенко та ін.; за ред. Г. Н. Климка, В. П. Несторенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Вища шк., Знання, 1997. – 743 с.
146. Основи вузовской педагогіки / Под ред. Н. В. Кузьминой. – М., 1972
147. Основы социальной работы: Ученик / Отв. ред. П. Д. Павленок. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 368 с.
148. Особливості формування світогляду студентської молоді: Методичні рекомендації / Укл. В. О. Долгих, Ю. Д. Руденко, В. І. Шпак. – К.: ІЗМН, 1997. – 36 с.
149. Парсонс Т. О структурі соціального дествья / И. Бакштейн и др.(пер. с англ.); В. Ф. Чеснокова, С. А. Белановский (общ. ред.). – 2-изд. – М.: Академический Проект, 2002. – 878 с.
150. Папуча М. В., Кричковська Т. Д. Особистість: розвиток, соціалізація, виховання. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ імені М. Гоголя, 2001. – 147 с.
151. Педагогіка: Теорія та історія. Навчальний посібник / Галузинський В. М., Євтух М. Б. – К.: Вища школа, 1995. – 237 с.
152. Педагогічний словник для молодих батьків. – К.: ДЦССМ, перевидання 2003. – 348 с.
153. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. – К.: ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА, 2001. – 384 с.
154. Педагогічна соціологія / В. Болгарина та ін. – Тернопіль: підручники і посібники, 1998. – 144 с.
155. Петрова І. В. Організація культурно-дозвілєвої діяльності клубів у країнах Західної Європи та США: Дис... канд. пед. наук: 13.00.06 / Київський національний ун-т культури і мистецтв. – К., 2000. – 197 с.: іл. – Бібліогр.: с. 171–190.
156. Петрова Н. И. Уровень самоактуализации студентов и их социально-психологическая адаптация // Психологический журнал, том 24. – 2003 – № 3.

157. Пивнева Л. Н. Высшая школа США: социально-политический аспект. – Харьков, 1992. – С. 72–74.
158. Планування і проведення організаційно-виховної роботи серед студентів: Методичні рекомендації / Укл. В. Д. Базилевич, М. І. Поночовний, І. В. Дзевульська. – К.: ІЗМН, 1997. – 28 с.
159. Плотин. Космогонія. – М.: REFL – book; К.: Маклер, 1995. – 304 с.
160. Плотніков П. В. Соціально-педагогічні основи соціалізації молоді промислового регіону: Автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2005. – 41 с.
161. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс: Ученик для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. Изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
162. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенька. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 528 с.
163. Політологія: Підручник / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; за заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. – К.: Вища шк., 1998. – 415 с.
164. Політологія. Підручник // За загальною редакцією проф. Кремень В. Г., проф. Горлача М. І. – Харків: Друкарський центр „Єдинорог”, 2001. – 640 с.
165. Поліщук Ю. Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 496 с.: іл. – Бібліогр.: с. 429–496.
166. Правознавство: Підручник / Авт. кол.: Демський С. Е., Ковальський В. С., Колодій А. М. (керівник авт. кол.) та інші; за ред. В. В. Копейчикова – 7-е вид., стер. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
167. Правознавство: Навч. посібник / За заг. Ред. В. Г. Гончаренка. – К.: Український інформаційно-правовий центр. – 2002. – 285 с.
168. Практична педагогіка виховання. Посібник з теорії та методики виховання. За ред. Красовицького М. Ю. Упорядник Іванюк Г. І. „Плаї” – Київ – Івано-Франківськ, 2000. – 218 с.
169. Прангшвили А. С. Психологические очерки / А. С. Прангшвили; АН ГССР, Ин-т психологи им. Д. Н. Узнадзе. – Тбилиси: „Мецниереба”, 1975. – 111 с.
170. Причепій Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В. Д., Чекаль Л. А. Філософія: посібник для студентів вищих навч. закл. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 576 с.
171. Про стан молоді в Україні: (Щодо підтримки молоді сім'ї, посилення соціального захисту дітей та молоді у 2001-2006 рр.):

- Щоріч. доп. Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України/ Т. В. Безулік, А. І. Білий, Є. І. Бородин та ін. – К.: Гопак, 2006. – 360 с.
172. Про становище молоді в Україні (за підсумками 1998 року). Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України. – К.: ТМ Прінтікс Прес, 1999 – 154 с.
173. Про стан та проблеми національно-громадянського виховання у вищих навчальних закладах України // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1999. – № 1. – С.17–25.
174. Про організацію управління виховним процесом у вищих навчальних закладах освіти: Методичні рекомендації // Інформ. зб. Міністерства освіти України. – 1999. – № 3 – 4. – С. 58–62.
175. Рабочая книга социолога/ Под общ. ред. и с предисл. Г. В. Осипова. Изд. 4-е, стереотипное. – М.: Ком Книга, 2006. – 480 с.
176. Резник Т.І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників // Практична психологія та соціальна робота. – 2002. – № 1.
177. Роджерс Карл Р. О групповой психотерапии: Пер. с англ. – М.: Гиль-Эстель, 1993. – 224 с.
178. Роль засобів масової інформації та інших джерел у формуванні здорового способу життя молоді / О. Яременко, О. Балакірева, Н. Бутейко, О. Вакуленко та ін. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2000. – 111 с.
179. Романова С.В. Організаційно-виховна робота куратора академічної групи у вищих технічних навчальних закладах: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2006. – 20с.
180. Рубин Б., Колесников Ю. Студент глазами социолога. – Ростов: Изд-во Ростов. ун-та, 1968 – с. 38.
181. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. – М., 1976.
182. Руденко Ю.Д. Національне виховання: відродження і перспективи // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 31. – С 132–140.
183. Рябченко В. Наставник студентської групи // Освіта. – 2001. – 14–21 листопада. – С. 8.
184. Савченко С. В. Науково-теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Дис... д-ра пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2004. – 455 с.: іл. – Бібліогр.: с. 404–433.
185. Савченко С. В. Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства. – Луганск: Альма Матер, 2003. – 406 с

186. Севаст'янова О. А. Соціально-педагогічні умови соціалізації студентської молоді у виховному процесі вищого навчального закладу: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний ун-т імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – 20с.
187. Семиченко В.А. Психологія соціальних відносин. – К.: Магістр-S, 1999. – 168 с.
188. Сімейні групові наради як метод розв'язання конфліктних ситуацій: Методичні матеріали для тренера / Упоряд.: Т. П. Авельцева, Н. В. Зимівель, О. А. Калібаба, В. П. Лютий: За загальною ред. І. Д. Зверєвої. – К.: Наук. світ, 2003. – 86 с.
189. Сидором А. Студенческое самоуправление: теория и практика // Літа таіеі 2000. – № 2. – с.34–35.
190. Скиба В. Й. Самоврядування у студентському гуртожитку // Рад. школа. – 1988. – № 2. – С. 83–86
191. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Булах І. С., Зелінська Т. М. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / Національний педагогічний ун-т імені М. П. Драгоманова. – К.: Просвіта, 2001. – 416с.
192. Словарь по социальной педагогике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 367 с.
193. Сметанський М. І. Студентське самоврядування // Рад. школа – 1990. – № 6. – С. 90–94.
194. Смирнов П. И. Социология личности: Учеб. пособие. – СПб.: Социологическое общество имени М. М. Ковалевського, 2001.–380 с.
195. Соловей М. І., Демчук В. С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. – К., 2003. – 257 с.
196. Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Б. Г. Ананьева, Н. В. Кузьминой. – Ленинград, 1974. – с.7.
197. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 198 с.
198. Соціальна педагогіка: Досвід та перспективи / Л. І. Міщик; МО України. Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1999. – 248 с.
199. Соціальна педагогіка. Навчальний посібник / За ред. А. Й. Капської – К., 2000. – 264 с.
200. Соціальна робота: технологічний аспект: Навчальний посібник / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 352 с.
201. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. // Соціальна робота. Книга 4. – К.: ДЦССМ, 2002. – 536 с.

202. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Марченко та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
203. Соціально-гуманітарна освіта України та шляхи її розбудови: Матеріали Всеукраїнської наради завідуючих кафедрами соціально-гуманітарних дисциплін / К. М. Левківський, О. М. Мовчан (укл.); В. П. Андрущенко та ін.. (відп. ред.). – К.: Генеза, 1997. – 283 с.
204. Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молодь: наук. праці та матеріали конф. / В. Андрущенко (гол. ред.); НАН України та ін.. – К.: Знання, 2001. – 780 с.
205. Соціологічна думка України: Навчальний посібник / М. В. Захарченко, В. Ф. Бурлачук, М. О. Молчанов та ін. – К.: Заповіт, 1996. – 424 с.
206. Соціологія. Посібник для студентів в. н. з./ За редакцією В. Г. Городяненка. – К.: Видавничий центр „Академія”, 1999. – 384 с.
207. Соціологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. В. Г. Городяненка – К.: Видавничий центр „Академія”, 2002. – 560 с.
208. Социализация высшей школы: Межвузовский сборник / Горьковский ун-т. – Горький, 1990. – 112 с.
209. Социология и проблемы социального развития. Изд-во наука. – М., 1978
210. Социология. Основы общей теории: Учебное пособие / Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев, А.В. Кабыша и др. / Под редакцией Г. В. Осипова, Л. Н. Москвичева. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 461 с.
211. Социология молодежи: Учебник / Н. М. Боенко, Я. И. Гишинский, С. И. Голод и др.; В. Т. Лисовский (отв. ред.); С.-Петербургский гос. ин-т и др. – СПб.: узд-во С.-Петербур. ун-та, 1996. – 458 с.
212. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общ. ред. М. А. Галагузовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 416с.
213. Социальная педагогика: Учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / Под ред. В. А. Никитина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 272 с.
214. Социальная психология: Учебное пособие для студентов педагогических институтов / А. В. Петровский, В. В. Авраменкова, М. Е. Зеленова и др.; Под ред. А. В. Петровского. – М.: Просвещение, 1987. – 224 с.
215. Студенческое самоуправление на факультете педагогического института: Метод. рекоменд. / Респ. учеб-метод. кабинет по высш. и сред. пед. образованию; Сост. Г. И. Легенький, В. Т. Агулов. – К.: Минпром РУМК, 1987. – 31 с.

216. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення: навчально-методичний посібник. – К.: ІМЗН, 1998. – 336 с.
217. Сущенко Л. П. Здоровий спосіб життя людини. Довідкові матеріали. – Запоріжжя: ЗДУ, 1999. – 324 с.
218. Сухомлинський В. О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т. 1. – К., Рад. школа, 1976. – 654 с.
219. Тард Г. Социальная логика. – СПб.: Ювента, 1998. – 347 с.
220. Тетерский С. В. Введение в социальную работу: Учебное пособие. – М.: Академический Проект, 2002. – 496 с.
221. Третьянова Л. Г. Главная задача – дать студенту права // Вестник высш. шк. – 1989. - № 10. – С. 3–7.
222. Трихін І. О. Соціальна психологія спілкування: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 336 с.
223. Трихін І., Шпак О. Психолого-технологічні основи шкільного виховання: Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. – Дрогобич: Вимір, 2003. – 406 с.
224. Узнадзе Д. Н. Теорія установки / Ш. А. Надирашвили, В. К. Цавава (ред.); Академія пед. и соц. наук, Московський психолого-соціальний ін-т. – М.: Воронеж, 1997. – 448 с.
225. Українська та зарубіжна культура: Навч. посібник / М. М. Закович. І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.; за ред. М. М. Заковича. – к.: Т-во „Знання”, КОО, 2000. – 622 с.
226. Усова А. В. Формирование учебных умений учащихся // Советская педагогіка. – 1982. – № 1. – С. 45–48.
227. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: В 2 т. – Т. 1. – К.: Рад. шк., 1983. – 192 с.
228. Федів Ю. О., Мозгова Н. Г. Історія української філософії: Навч. посібник. – К.: Україна, 2000. – 512 с.
229. Філософія права: Навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заїнчковський та ін.; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
230. Філософія. Підручник / За заг. ред. Горлача М. І., Кременя В. Г., Рибалка В. К. – Харків: Консул, 2000. – 627 с.
231. Філософія: Підручник / Бичко І. В., Бойченко І. В., Табачковський В. Г. та ін. – К.: Либідь, 2001. – 40 с.
232. Філософія : Курс лекцій / Л. В. Губернський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного. – К.: Вікар, 200. – 516 с.
233. Философия. Справочник студента. / Г. Г. Кириченко, Е. В. Шевцов. – М.: Философское общество „СЛОВО”, ООО „Фирма ”Издательство АСТ”, 1999. – 672 с.

234. Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. – 2-е изд. – М.: Сов.энциклопедия, 1989. – 815 с.
235. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 432 с.
236. Франклин Б. Избранные произведения. (Общая ред. и вступит. статья, с. 5 – 50, проф. М. П. Баскина). – М.: Госкомиздат., 1956. – 631 с.
237. Фрейд З. Введение в психоанализ. – СПб.: Алетейя, 1999. – 278 с.
238. Фримен Д. Техники семейной психотерапии / А. И. Копытин (пер. с англ. и общ. ред.). – СПб. и др.: Питер, 2001. – 376 с.
239. Фром Э. Человеческая ситуация / Д. А. Леонтьев (ред. и авт. предисл.). – М.: Смысл, 1998. Шовкун (пер. з фр.); М. Москаленко (ред.). – К.: „Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2003. – 325 с.
240. Фуко М. История сексуальности – III: Забота о себе / Т. Н. Титова, О. Н. Хома (пер.); А. Б. Мокроусов (ред. пер.). – К.: Дух и литера: Грунт. – М.: Рефпбук, 1998. – 288 с.
241. Харламов И.Ф. Педагогика: Учебное пособие. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 1997. – 512 с.
242. Шашенко С. Ю. Соціальне становлення студентської молоді у позааудиторний час у вищих навчальних закладах: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05; – К., 2003, – 256 с.: іл. – Бібліогр.: с. 181 – 199.
243. Швецов А. Н., Лесовик Г. А. Студенческое самоуправление: опыт внедрения, проблемы, перспективы // Проблемы высш. школы: Респ. научн.-метод. сб. вып. 66. – К., 1988. – С. 20 – 25.
244. Шестопад Е. Б. Личность и политика. Критический очерк современных западных концепций политической социализации. – М.: Мысль, 1988. – 203 с.
245. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної думки): Підручник. – К.: Либідь, 2002. – 576 с.
246. Циба В. Т. Соціологія особистості: системний підхід (соціально-психологічний аналіз): Навч. посібник. – К.: МАУП, 2004. – 152 с.
247. Юнг Карл Г. Аналитическая психология: Прошлое и будущее / О. Зелинский, А. Руткевич (Сост.). – М.: Мартис, 1995. – 309 с.
248. Ярошенко А. О. Ціннісний дискурс освіти: Монографія. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 156 с.
249. Ясперс Карл. Общая психопатология / Л. О. Акопян (пер. с нем.). – М.: Практика, 1997. – 105 с.